

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE VE FAS DÜĞÜNLERİNİN
HALKBİLİMİ UYGULAMALARI AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRMALI SOSYOLOJİK
İNCELENMESİ

BULUT ÜSTÜNDAĞ

2501141043

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ABDULKADİR EMEKSİZ

İSTANBUL 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BULUT ÜSTÜNDAĞ Nümarası : 2501141043
 Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI / TÜRK HALK EDEBİYATI Danışmanı : PROF.DR.ABDULKADİR EMEKSİZ
 Tez Savunma Tarihi : 10.05.2018 Saati : 13:00
 Tez Başlığı : "Türkiye ve Fas Düşünlerinin Halkbilimi Uygulamaları Açısından Karşılaştırmalı Sosyolojik İncelenmesi"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ABDULKADİR EMEKSİZ		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEHRA HAMARAT		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ NURSEL UYANIKER		Ret

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET AÇA		
2- DOÇ. DR. UĞUR GÜRSU		

ÖZ

TÜRKİYE VE FAS DÜĞÜNLERİNİN HALKBİLİMİ UYGULAMALARI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI SOSYOLOJİK İNCELENMESİ

BULUT ÜSTÜNDAĞ

“Türkiye Ve Fas Düğünlerinin Halkbilimi Uygulamaları Açısından Karşılaştırmalı Sosyolojik İncelenmesi” adlı çalışmada tarihsel süreç içerisinde, Türk ve Fas kültürüne ait aile, evlilik ve düğün gelenekleri ele alınmıştır. Düğünlerin anlaşılması ve sosyolojik bir perspektif yakalanması kaygısı, aile ve evlilik kurumlarının da çalışmaya dâhil edilmesine neden olmuştur. Çalışmada asıl ağırlık düğünlere verilmiştir. Aile ve evlilik kurumları kavramsal olarak, düğün geleneği ise geleneksel kodlar ve ayırt edici nüanslarıyla ele alınmıştır. Sosyolojik bir perspektif kazandırmak adına, düğün geleneği, birey toplum ilişkisi bağlamında ele alınmış ve geleneksel yapıdan hareketle çıkarımda bulunulmak amaçlanmıştır. Geleneksel dokular ele alınırken ritüeller dikkate alınmış ve bu ritüellerin içindeki dinsel nüans ve batıl inanışlara özellikle yer verilmiştir. Çalışmanın çıkışı da İslam dinine bağlı iki kültürün, doğrudan bir temasa sahip değilken, geleneksel olarak ortak ve ayırt edici noktalarını ortaya koymak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fas Kültürü, Türk Kültürü, Aile, Evlilik, Düğün, İslamiyet

ABSTRACT

COMPARED SOCIOLOGICAL EXAMINATION OF TURKISH AND MOROCCAN MARRIAGE CEREMONIES WITHIN THE CONTEXT OF FOLKLORE IMPLEMENTATIONS

BULUT ÜSTÜNDAĞ

The approach of “Compared Sociological Examination of Turkish and Moroccan Marriage Ceremonies within the Context of Folklore Implementations” is based on wedding, family and marriage traditions of Turkish and Moroccan Cultures within the context of historic process. The concern of understanding the wedding ceremonies and achieving a sociological perspective is caused the result of attachment of family and wedding institutions to the study. The study is concentrated on wedding ceremonies. The approach of family and wedding institutions are cognitive, wedding traditions are within its distinctive characteristics and traditional codes. In the purpose of acquiring a sociological perspective, wedding traditions are approached within the context of individual-society relations with the aim of make an inference from traditional structure. Rituals are considered while the examination of traditional structures and religious varieties with superstitious beliefs are especially included to the study. Starting point of study is to reveal the mutual and separate characteristics of two Islam cultures which not interacted.

Keywords: Moroccan Culture, Turkish Culture, Family, Wedding, Marriage, Islam.

ÖNSÖZ

Farklı kıtalarda, en belirgin ortak noktası İslamiyet olan iki medeniyet: Fas ve Türkiye. Dünya üzerinde toplumlar, herhangi bir nedenle etkileşim halinde olmuş ve olmaya devam edecektir. Tarihleri boyunca savaş ve fetih yoluyla etkileşime geçmemiş ve tekil hadiseler dışarıda bırakılmakla birlikte, kitlesel olarak kültürel etkileşime girmemiş olan iki medeniyetin düğünler ve düğünlerle birlikte aile ve evlilik kurumları bağlamında karşılaştırmasının yapılması amaçlanmıştır. İslamiyet'e inanan bu iki medeniyetin geleneklerinde dinî kodlar, toplumsal ve gündelik yaşama tezahür ettiği sürece benzerlikleri artacaktır. Çalışmada da bu benzerlik ve farklılıklar ele alınmıştır. Gelenekler, toplumsal kodların uzun yıllar, kümülatif ilerlemesi neticesinde ortaya çıkmakta ve değişime direnmekte, direnemediği durumda da şekil değiştirerek varlığını sürdürmektedir. Gelenekler içerisinde düğünler bunun en bariz örnekleridir. Zira düğünler, süreç olarak uzun süren ve kitleleri ilgilendiren geçiş dönemidir. Dinle olan ilişkisi de kaçınılmazdır.

Çalışmada, iki ülkenin düğünler bağlamındaki ortaklıkları İslam dini ekseninde ele alınmıştır. Bu sebeple ilgili ortak unsurların tekrarı çalışma boyunca görülecektir. Zira iki ülkenin düğünler kapsamında ele alınan geleneksel unsurları, İslam dinî içerisinde olmaktan kaynaklanmaktadır. Fas ülkesinin de karşılaştırılmak amacıyla seçilmesinin en önemli sebebini bu durum oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve kültürel tarihine bakıldığında Fas ülkesi ile olan etkileşimi diğer Arap mitosu baskın ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılık ölçüsü çalışmanın en önemli tercihlerinden biridir. Böylelikle mümkün olduğu kadar İslam dinî temelinde ortaya çıkan salt geleneksel benzerlikler işlenirken aynı zamanda farklılaşan biricik kültürel unsurlar, özellikle Türkiye bazında daha açık bir biçimde ortaya çıkarılacaktır.

Fas medeniyetine dair kaynak problemi çalışmada büyük güçlük olmuş ve çalışmanın Fas'ı konu alan bölümleri, çeviri kaynaklar yoluyla hazırlanmıştır. Burada kaynaklara ulaşımın yanında, ulaşılan kaynakların Fransızca olması da beraberinde yeni güçlükleri getirmiştir. Fransızca kaynakların İngilizceye çevrilmesi sağlanmış

ardından Türkçeye aktarımı yapılmıştır. Bunun yanında Türk düğünlerine dair genel bilgiler gündelik hayattaki tecrübelerle doğrulanmaktadır. Ancak Fas düğünleri gündelik tecrübelerle doğrulanamayacağı için genelleyici kaynaklara başvurulmuştur. Bu da sınırlı sayıda olan kaynak problemini daha da kısıtlamıştır. Zira Fas geleneksel yapısı ve düğünleriyle alakalı olan her kaynak çalışma içinde yer bulamamıştır.

Türk ve Fas düğünlerinin ele alınması dolayısıyla Türk kültürüne dair ziyadesiyle kaynağa ulaşılmıştır. Ancak normalde güçlük olarak görülmeyecek olan kaynak fazlalığı, çalışmada güçlük olarak var olmuştur. Zira karşılaştırmaya dayalı bir yöntem izlenmesi dolayısıyla, Fas'ın konu alındığı bölümlerin silik kalması tehlikesiyle karşı karşıya kalınmış, karşılaştırmaya uygun nüansların konu edilmesine özen gösterilmiştir.

Bu konuyu tercih etmemin bilimsel amacı sabit olmak ile birlikte manevi etkiler de barındırmaktadır. Müstakbel eşimin Faslı olması sebebi ile, Fas'ın kültürü, tarihi ve çeşitli unsurları hakkında bilgi sahibiyim. Birçok kez Fas ülkesini ziyaret etmiş, birçok özgün kültürünü doğrudan tecrübe etmiş ve benimsemiş biri olarak bu konu hakkında yazma motivasyonumu sağlamış bulunmaktayım. Çalışmanın bilimsel amacı ile ilgili açıklamalar giriş bölümünde mevcuttur.

Çalışma boyunca yanımda olan ve desteklerini her zaman çok yakından hissettiğim aileme ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım. Bunun yanında bana olan güveni dolayısıyla, kendimi hep rahat hissetmeme sebep olan değerli tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Abdulkadir Emeksiz'e de teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	İİİ
ABSTRACT	İV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM PROBLEMLER, METODOLOJİ VE KAVRAMLAR

1. PROBLEMLER	5
2. METODOLOJİ	5
2.1. Amaç	6
2.2. Yöntem	7
2.3. Kapsam	7
2.3.1. Örneklem Açısından	7
2.3.2. İçerik Açısından	8
2.3.3. Sınırlılıklar ve Zorluklar	9
3. ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI	11
3.1. İslamiyet	12
3.2. Geçiş Dönemleri	13
3.3. Toplumsal Değişme	14
3.3.1 Modernizm	16
3.3.2. Toplum Sınıflandırmaları	17
3.4. Temel Sosyal Tanımlar	18
3.4.1. Gelenek (Anane)	18
3.4.2. Örf – Adet	20
3.4.3. Töre	21
3.4.4. Kültür	22
3.4.5. Folklor (Halkbilimi)	24
3.4.6. Din, İnanç Ve Halk İnanışları	25

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ DÖNEM

1. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK VE FAS MEDENİYETLERİ	27
1.1. İslamiyet Öncesi Türk Tarihi.....	27
1.2. İslamiyet Öncesi Türk İnanç Sistemi	28
1.2.1. Din ve İnanç Sistemi	28
1.2.2. İnanılan Dinler	29
1.2.3. Üçlü Anlayış (Kültler).....	31
1.3. İslamiyet Öncesi Fas Tarihi.....	34
1.4. İslamiyet Öncesi Fas İnanç Sistemi	35
1.4.1. Din ve İnanç Sistemi	35
1.4.2. Put ve Tapınaklar.....	36
1.4.3. İnanışlar	37
2. TÜRK VE FAS MEDENİYETLERİNİN İSLAMİYET ÖNCESİ SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAMI	38
2.1. İslamiyet Öncesi Türk Sosyal Ve Kültürel Yaşamı	38
2.1.1. Evlilik	39
2.1.2. Aile	40
2.2. İslamiyet Öncesi Fas Sosyal Ve Kültürel Yaşamı	41
2.2.1. Evlilik	42
2.2.2. Aile	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİK VE AİLE KURUMLARI

1. EVLENME / EVLİLİK KURUMU.....	44
1.1. Evlilik – Din İlişkisi	45
1.2. İslamiyet Dinine Ait Evlilik Kuralları.....	46
1.3. Türk Medeniyetinde Evlilik.....	47
1.3.1. Çağdaş Türk Hukukunda Evlilik.....	48

1.4. Fas Medeniyetinde Evlilik.....	49
1.4.1. Çağdaş Fas Hukukunda Evlilik.....	50
1.5. Evlenme Biçimleri	51
1.5.1. Görücü Usulü Evlilik.....	52
1.5.2. Kız Kaçırma-Oturakalma.....	52
1.5.3. Beşik Kertme.....	53
1.5.4. Berdel (Bedel) Evliliği.....	54
1.5.5. Tanışıp Anlaşarak Evlenme	54
2. AİLE KURUMU	55
2.1. Aile Kurumunun Sınıflandırılması.....	56
2.1.1. Cinsiyete Bağlı Sınıflandırma.....	56
2.1.1.1. Anaerkil Aile	57
2.1.1.2. Ataerkil Aile.....	57
2.1.2. Nüfusa Bağlı Sınıflandırma	57
2.1.2.1. Geniş Aile.....	58
2.1.2.2. Çekirdek Aile	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİ ÜLKENİN KONU KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

1. KAVRAMSAL OLARAK DÜĞÜN.....	61
2. TÜRK VE FAS MEDENİYETLERİNİN EVLENME RİTÜELLERİ.....	61
2.1. Düğün Öncesi	62
2.1.1. Evlilik Çağı.....	62
2.1.1.1. Türk Geleneğinde Evlilik Çağı.....	63
2.1.1.2. Fas Geleneğinde Evlilik Çağı.....	64
2.1.2. Eş Seçimi	64
2.1.2.1. Türk Geleneğinde Eş Seçimi.....	65
2.1.2.2. Fas Geleneğinde Eş Seçimi.....	66
2.1.3. Dünür (Görücü) Olmak.....	66
2.1.3.1. Türk Geleneğinde Dünür Olmak	67
2.1.3.2. Fas Geleneğinde Dünür Olmak	67
2.1.4. Söz Kesimi, Başlık Parası ve Çeyiz	68

2.1.4.1. Türk Geleneğinde Söz Kesimi, Başlık Parası ve Çeyiz.....	69
2.1.4.2. Fas Geleneğinde Söz Kesimi, Başlık Parası ve Çeyiz.....	69
2.1.5. Nişan.....	70
2.1.5.1. Türk Geleneğinde Nişan	71
2.1.5.2. Fas Geleneğinde Nişan	73
2.2. Düğün Süreci	74
2.2.1. Kına Gecesi Geleneği	74
2.2.1.1. Türk Geleneğinde Kına Gecesi	75
2.2.1.2. Fas Geleneğinde Kına Gecesi.....	81
2.2.2. Esas Düğün Geleneği.....	85
2.2.2.1. Türk Geleneğinde Esas Düğün.....	86
2.2.2.2. Fas Geleneğinde Esas Düğün	91
2.2.2.2.1. Düğün Şiir ve Türküleri	95
2.2.2.2.2. İmilcihil Festivali.....	97

BEŞİNCİ BÖLÜM DEĞERLENDİRMELER

1. GENEL DEĞERLENDİRME	99
1.1. Kavramsal Bağlamda Değerlendirme	99
1.2. İslam Öncesi Yaşam Bağlamında Değerlendirme	101
1.3. İnanışlar Bağlamında Değerlendirme.....	102
1.4. Din (İslam) Bağlamında Değerlendirme	103
1.5. Aile Bağlamında Değerlendirme	104
1.6. Evlilik Bağlamında Değerlendirme.....	105
2. SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRME.....	105
2.1. Temel Perspektifler Açısından Değerlendirme.....	105
2.1.1. Yapısal – İşlevsel (Fonksiyonel) Yaklaşım	106
2.1.2. Yapısalcılık (Strüktüalizm).....	107
2.1.3. Çatışmacı Yaklaşım.....	108
2.1.4. Feminizm	108
2.2. Gelenekler, Modernizm ve Toplumsal Değişme Açısından Değerlendirme	109

2.2.1. Farklılıklar Açısından Değerlendirme.....	112
2.2.2. Farklılıkların Altında Yatan Ortak Sebep Üzerine Değerlendirme....	122
2.2.3. Farklılıkların İşlevselci Perspektifle Değerlendirilmesi	123
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	131

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde, aynı toprak parçası üzerinde ortak yaşam süren, ortak norm ve değerlerle hayatlarını düzenleyen, çıkar, amaç ve kaygılarını aynı paydada toplayarak organize olan insan grubuna toplum denmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan toplumlar, bir bakıma insanın bir arada yaşama ihtiyacını da karşılamaktadır. Bir arada yaşama dürtüsü, güvenlik, beslenme, barınma gibi ihtiyaçları desteklemekte ve iş birliğini zorunlu kılmaktadır. Bu iş birliği bir organizasyon sürecinin sonucu olarak düşünülebilir ancak burada kompleks bir süreç söz konusudur. Zira organizasyon kavramı modern anlamda tanımlandığı gibi anlaşılmamalı, bir üst yapı değişkeni olarak ele alınmalıdır. Belirli bir alt yapının inşası sonucu ortaya çıkmıştır. Burada belirleyici olan geleneklerdir.

Gelenekler, dar anlamda bir topluluğun tarihten beri süregelen belli başlı konulardaki ritüelleri olarak tanımlanabilmektedir. Toplum içerisindeki organizasyonlar da geleneklerin üzerine inşa edilmektedir. Gelenek kavramının “süreç”, “kümülatif”, “ortaklık”, “geçmiş”, “gelecek”, “etkileşim”, “değişim”, “dönüşüm” gibi kavramlar üzerine kurulu olması, ritüellerin mekâna, zamana ve insana göre farklılaşabileceği sonucunu doğurmaktadır. Gelenekler, kültür, din, milliyet bağlamında geniş ve etkili olabileceği gibi daha küçük gruplar olan cemaat, aile gibi etki alanı dar ve sınırlı alanlarda da ortaya çıkabilmekte, ancak doğrusal bir süreç olmamaktadır. Başka bir deyişle her toplumda aynı alanlarda aynı süreçler ya da sonuçlar doğurmamakta, her toplum için biricik anlamlar taşımaktadır. Zira gelenekler mikro ve makro bağlamda kodlardan oluşmaktadır. Bu kodlar onu içinde bulunduğu yapı itibarıyla şekillendirmekte ve diğerlerinden ayıştırmaktadır.

Çalışmada ele alınacak konu, gelenekler arasında en sık rastlanılan bunun yanında ziyadesiyle kompleks olan düğünlerdir. Birbirinden çok farklı perspektiflerle açıklanmaya çalışılmış, yer yer ağır eleştiriler alınırken; yer yer de vazgeçilmez olarak düşünülen düğünler, aile kavramının modern anlamda karşılığını bulması için elzem olarak görülen geleneksel ritüellerin başında gelmektedir. Aile kurumunun ortaya

çıkmasında ve devamlılığında bir simge olarak kullanılmakta ve evlilik kurumunun, eğlence aşaması olarak da görülebilmektedir. İsteğe bağlı olmasına rağmen hemen her evlilikte toplumsal bir zorunluluk haline gelmiş olan bu ritüel, bir mahalle baskısını da beraberinde getirmektedir. Şerif Mardin “mahalle havası” ya da “mahalle İslam’ı” olarak da kullandığı “mahalle baskısı” kavramı bireyin içinde bulunduğu toplumun bir ürünü olduğunu, bireyin davranışlarının bu yolla şekillendiğini ifade etmektedir (Kongar, 2010; Çetin, 2010: 85). Başka bir deyişle birey, grup içerisinde kendisini baskı altında hissetmektedir. Bu baskı ağırlıklı görülen davranışların tekrarlanmasını gerektirmektedir. Düğünler de bu bağlamda ele alındığında, geleneksel bir ritüel olmanın yanında soyut bir baskı yoluyla zorunluluk olarak da okunabilmektedir.

Düğünler karşılıklı antlaşma sonucu kurumsallaşmak isteyen bireylerin hukuki ve toplumsal bağlamda alınan bir onay yoluyla, birlikte yaşama eyleminin gerçekleştirilmesi olarak tanımlandığında ritüeller görmezden gelinmektedir. Ancak bu karar verme ve onaylatma sürecinin dışında, gelenekler göz önüne alındığında bu organizasyonda kılık kıyafet, yaşam alanı, ev eşyası gibi gösterişe dayalı ve sergilenen davranışların yanında kurulan aile ilişkileri bağlamında yeni akrabalık bağları ve beraberinde uzlaşmalar ya da çatışmalar gibi daha çok kapalı kapılar ardında özel ilişkilerde söz konusudur. Dolayısıyla hukuki olmaktan çok toplumsal bir sürecin ürünü olan, grup davranışı olarak ele alınabilmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, düğünler iki kişilik bir organizasyonun ardındaki yüzlerce kişinin hareketliliğini temsil etmektedir.

Çalışmada birbirinden bağımsız iki medeniyet Türk ve Fas medeniyetlerinin düğünleri, evlilik ve aile gelenekleri çerçevesinde ayrı ayrı ele alınacak; akabinde temel kavramlar bağlamında karşılaştırmalı bir tartışmaya ulaşılması sağlanacaktır. Türk medeniyetinin yanında Fas medeniyetinin seçilmesinin nedeni; ortak dinî inanç ve mezheplerin dâhil olmasıyla beraber savaş ve politik tarihleri iç içe geçmemiş, dolayısıyla ortak bir siyasal geçmişe sahip olmamış olmalarıdır. Zira Osmanlı Devleti için mağribi ülkeler arasında Tunus ve Cezayir’den farklı olarak Fas bölgesi fetih temelli politikalar bağlamında gündemde olmamıştır. Böylesi bir karşılaştırmayı cazip kılan tarihi olarak demografik bağlamda oldukça sınırlı oranda alışveriş içerisinde olan

toplumların din bağlamında benzerliğidir. Dinin toplum bağlamındaki etkinliğinin geleneklerle kodlanarak gelişmesi sonucu ortaya çıkacak olan resimdeki aynılıklar ya da farklılıklar merak konusu olmuş ve bunun ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Düğünler, dâhil olduğu kültürün içinde kendi alt kültürünü oluşturmaktadır. Bu bakımdan mekânsal ve zamansal olarak farklılaşmaktadır. Bir bütün olarak ele alınması imkânsız olan bu ritüeller üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında seçilmiş bir bölgede görülen düğün türü kendi içinde özgün nüanslarıyla nicel olarak ele alınmakta ya da bir örneklem grubu yoluyla bunu tecrübe etmiş kişilerin görüşleri yoluyla katılımlı bir ürün ortaya koyulmaktadır. Bu tür çalışmalar kapsamlı ve açıklayıcı olmalarına karşın genellemeye uygun olmamakta ve kapsam olarak kendi sınırlılıkları dışına çıkamamaktadır. Bu çalışmada düğün öncesi ve düğün konusu işlenirken mevcut detaylı çalışmalardan genelleme yapılabilecek veriler temin edilecek ve bu veriler ile ortaya çıkan benzerlikler ve farklılıklar üzerine analiz yapılacaktır. Birbirinden farklı iki medeniyetin seçilme sebebi budur. Birbiriyle hemen hiç etkileşime geçmemiş, ortak bir tarihi olmayan bu medeniyetler içinden seçilecek olan düğünlerin, tarihsel ve kendi bağlamında analizleri ve karşılaştırılmasının yapılması yoluyla bu geleneklerin betimlenmesine yer verilecektir.

Çalışmada kavramlar ele alınırken, yapısal işlevselci bir perspektif kullanılmıştır. Zira ele alınan kavramlar yapısal olarak şekillenmekte ve geleneksel olarak aktarılmaktadır. Evlilik ve aile arasındaki bağ da organizmacı bir yapıyı çağrıştırmaktadır. Toplumsal norm ve değerlerin ilk toplumsallaşma süreci olan aile içerisinde yapısal olarak şekillenmesi başka bir deyişle inşa edilmesi neticesinde kültürel aktarım sağlanmaktadır. Evlilik kararının verilmesinde de toplumsallaşma sürecinde bireyin kanıksadığı norm ve değerler belirleyicilik göstermektedir. Evlenerek aile kurma eylemi, mevcut toplumun geleneklerinin yeniden üretiminde işlevsel rol oynamaktadır. Bu yolla hem gelenekler uygulanarak eylem gerçekleştirilmekte hem de ortaya çıkan bu yeni aile yoluyla yeniden üretim sağlanmaktadır.

Çalışmada Fas kültürel yapısına kıyasla Türk kültürel yapısına daha çok yer verilmiştir. Bunda hem kaynak problemi hem de Türk kültürel yapısı içerisinde Fas

kültürel yapısının nerede olduğu çalışmanın merak konularından biri olmuştur. Ritüel ve seremoniler genel olarak ele alınarak topyekn mevcut kültürün anlaşılmasına odaklanılmıştır. Bu, düğün konusu ele alınırken aynı zamanda evlilik, aile gibi düğün ritüelini çevreleyen diğer değişkenlerin de görmezden gelinmesini engellemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PROBLEMLER, METODOLOJİ VE KAVRAMLAR

1. Problemler

Çalışma, geleneksel ya da modern olsun, her toplumun en belirgin ritüeli olan düğünler üzerine kurulu olması dolayısıyla, gelenekler üzerinden ele alınacaktır. Bunun yanında geleneksel kodlarla ve dinin de eklemelenmesi sonucu ortaya çıkan dönüşümler çalışmanın başat temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın problemleri:

Gelenekler, geçmişten günümüze aktarılırken nasıl dönüşümlere uğramaktadır?

Gelenekler, etkileşim yoluyla değişirken ya da güncellenirken ritüelleri hangi noktada etkilemektedir?

Türk ve Fas kültür yapısında düğünlerin dönüşümü nasıl gerçekleşmiş ve buna dinin müdahalesi ne derecededir?

Belirlenen kapsam ve sınırlılıklar dahilinde, Sünni İslam içerisinde yer alan bu iki ülkeden Türkiye'nin tamamen özgün olarak ele alınabilecek herhangi bir halk verimi mevcut mudur?

2. Metodoloji

Amaç ve bu amaç doğrultusunda izlenecek yolun ortaya koyulması, çalışma bütünlüğü açısından oldukça gereklidir. Çalışmanın ismi değerlendirildiğinde muhtemel ilk görüş, kapsamının ne kadar detay içereceği yönünde olabilir. Dolayısı ile tam olarak sınırları belirlemek önem teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye kapsamındaki literatür tarandığı takdirde, Fas ülkesi hakkında, özellikle konu kapsamında bir çalışmanın mevcut olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden dolayı, hangi tür kaynakçalara başvurulduğu ve bu kapsamda yaşanan zorlukların belirtilmesi oldukça önemlidir.

2.1. Amaç

Konu itibariyle de anlaşılabileceği üzere çalışma, birbirinden farklı iki medeniyetin düğün ritüellerinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Ancak bunun sağlıklı bir değerlendirme olabilmesi için düğün ritüeliyle doğrudan ilişkili olan evlilik ve aile kavramları da görmezden gelinmemiştir. Burada düğün ritüellerinde ortaya çıkan benzerlik ya da farklılıkların ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Teknik olarak sentezci bir perspektif kullanılarak kavramlar kültürel bağlamda ele alınacaktır. Çalışmanın başat amacı, farklı inanç ve geleneksel kodlara sahip olan iki medeniyetin birbiriyle doğrudan etkileşime geçmemiş olmasına rağmen, benzer kodlara sahip olup olamayacağıdır. İki medeniyetin de inanç sistemi dikkate alındığında bir ortaklığın olabileceği barızdır. Zira İslamiyet büyük dinlerden biri olarak çok fazla nüfusa sahiptir. Bu da onu, içinde bulunduğu toplumu dönüştürebilen, geleneklerine, norm ve değerlerine müdahale edebilen bir değişken haline getirmektedir.

Çalışma, Türk ve Fas Medeniyetlerinin, tüm toplumlar için çok önemli geleneksel doku olan düğünlerinin, bununla beraber inanç sistemi olarak bir kod haline gelmiş dinî inanışlarının bir arada düşünülmesini temel alan bir sürecin gelişimiyle ilgilenmektedir. Türk ve Fas medeniyetlerinin seçilme nedeni, yoğun bir İslami inanç sistemi içinde gelişmiş olmalarıdır. Bunun yanında İslami kodların yalnızca düğün ritüelini değil, aile ve evlilik bağlamında da emir ve yasaklar koyması, bu emir ve yasakların düğün ritüelini doğrudan etkiliyor olması çalışmayı kapsamlı hale getirmektedir. Düğünler, toplumların eskiden beri gelen geleneksel yapılarını belirgin şekilde ortaya koymakta ve devam ettirmektedir. Bunun yanında din de doğrudan etkili olup geleneksel dokunun devamlılığını sağlamaktadır. Burada karşılıklı bir ilişki vardır. Zira din kendisini toplumsal ritüeller yoluyla devam ettirirken; gelenekler değişime uğrasa da ya da güncellense de günümüze kadar gelmesinde, dinin muhafaza edilmesi doğrudan etkilidir.

Bu kapsamda, elde edilen veriler, genel farklılar bazında sosyolojik olarak değerlendirilecektir. Değerlendirmenin sonunda işlevsel sosyolojinin bakış açısından bir yorumlama eklenecektir. Benzerliklerin din altyapılı unsurları ele alınacak ve

işlenecektir. Özellikle ortaya çıkan verilerin modernizm ve geleneksellik çerçevesinde nasıl değişimlere uğradıkları konusu üzerine yorumlama yapılacaktır.

2.2. Yöntem

Çalışmada kullanılan yöntem nitel araştırma olup, teknik olarak doküman ve metin analizine dayanmaktadır. Zira tarihsel bir okuma ve ritüele dayalı analiz, geleneksel olarak uygulamaların incelenmesi yoluyla yapılmaktadır. Bunun yanında çalışmanın ayaklarının yere basması için ele alınan kavramlar (aile, evlilik, vb.) da teorik olarak ele alınmıştır. Bu yolla ritüeller yalnızca insan eylemleri olarak kalmayacak, kurumlarla eklemlenerek daha geniş bir perspektif elde edilecektir. Çalışmanın genelleyici olabilmesi için Türk ve Fas toplumlarının geleneklerine dayalı ve genelleyici bir perspektifle ilerleme sağlanmıştır. Dolayısıyla daha önce yapılmış nicel ve nitel çalışmaların analizi neticesinde, tarihselliğe dayanan ve ritüeller bağlamında karşılaştırma yapılacaktır. Karşılaştırmanın sağlıklı olabilmesi için genelleyici ve o toplumu kapsayan geleneklere ihtiyaç duyulmaktadır.

İki ülke arasında bulunan düğün öncesi ve düğün esnasında ortaya çıkacak farklılıkların doğrudan tespitinin yapılmasının yanı sıra sosyolojik olarak da yorumlanarak işlenecektir. Böylesi bir yöntem, disiplinler arası çalışmaların, özellikle günümüzde artış gösteren yararları göz önüne alınarak uygulanmıştır. Böylece Halk Bilimi disiplinine sosyolojik katkı yapılması amaçlanmaktadır

2.3. Kapsam

2.3.1. Örneklem Açısından

Çalışma Türkiye ve Fas ülkelerinin Sünni Müslümanlık grubuna dahil olan nüfusunu ele almaktadır. Şii mezhebinin iki ülkede de azınlık olması ve bu temel mezhep farkının aralarındaki farkların başlı başına bir çalışma konusu olması gerektiği sebebi ile ele alınması mümkün görülmemiştir. Bu yüzden Türkiye'deki Alevi nüfus da çalışma dışında bırakılmıştır. Ayrıca Fas Berberileri de Sünni İslam'a dahil olmalarına rağmen, sınırlılıklar kısmında belirtilecek sebeplerden kapsam dışında kalmıştır. Sünni İslam mezheplerinden ise Fas için Maliki Türkiye için Hanefi mezhepleri tercih edilmiştir. Dolayısı ile örneklem, Berberiler unsurunu dahil etmediğimiz belirtilmek

üzere, Fas ve Türkiye içinden Sünni inancın Maliki ve Hanefi mezheplerine dahil olan nüfusları olarak belirlenmiştir.

2.3.2. İçerik Açısından

Çalışmanın içinde geçen ülkelerin düğün verimleri ile ilgili farklılıkların tam anlamı ile tespit edilebilmesi mikro bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu farklılıklar kapsamı içerisine birçok azınlık unsurun dahil olması gerekmektedir. Bölgeden bölgeye hatta köyden köye değişiklik göstermesi muhtemel, oldukça fazla özgün adetler ortaya çıkacaktır. Bu veriler serisini, ilgili amaç ile teze dahil etme çabası, çalışmanın niteliğini olumsuz etkileyecektir. Her verinin kullanılması mümkün olmamakla birlikte, kullanılamayan pek çok verinin neden kullanılmadığına da dair birçok sorun oluşması muhtemeldir. Kabul edilmesi zorunludur ki, yalnızca bu iki ülkedeki mikro toplulukların düğün öncesi ve sürecine dair bir çalışma, etkili olabilmesi için, bütünü parçalar halinde, ayrı ayrı işlemelidir. Dolayısı ile bu verilerin toplamından birçok farklı makale, tez ve kitap ortaya çıkması mümkündür.

Bu sebeple içeriğin kapsamının belirlenmesi, öncelikli olarak üst paragrafta açıklanan bakış açısının etkisi ile olmuştur. Eldeki veriler genel benzerlik farklılık kriterlerini içermektedir. Farklılıklar üzerine ele alınacak verilerin değerlendirilmesinden önce, farklılıklar üzerine bir kapsam sınırlaması yapılması gerekmiştir. Önemli olan olası özgün unsurların, genel orana yansımaları oranında çalışmaya dahil olması, üst paragraftaki bakış açısının oluşturduğu bir ölçek ile sağlanmaktadır. Bu ölçeğin kriterleri, elde edilen verilerin, örneklem içinde bilinmesi ve uygulanması üzerine oluşturulmuştur. Dolayısı ile çalışmaya dahil olan farklılıklar, oldukça büyük oranda ortak farklılıklar olarak ön plana çıkmaktadır.

İkinci bir kapsam daraltması sosyolojik bakış açısı için getirilmiştir. Tez amaç itibarı ile sosyolojik analizi de dahil ettiğinden bu dahil olmanın sınırlarını da çizmek zorunlu olmuştur. Çalışmanın temelde Halk biliminin ve Halk Edebiyatının bir verimi olarak sunulması amaçlanmaktadır. Dolayısı ile sosyoloji bilimi bu bağlamda temel hedef olan halk bilimi çalışmasını zenginleştirmek ve derinleştirmek amacı ile genel hatlarıyla dahil edilmiştir. Yorumlama kısmında tercih edilen sosyolojik yöntem

işlevsel sosyoloji temellidir. Bunun yanı sıra sosyolojide başat perspektifler arasında bulunan bakış açıları açısından da düğünlere ve ailesel unsurlara nasıl bakıldığına kısaca değinilecektir. Buradaki amaç, çalışmada tercih edilen perspektife muhalif olan akımlar hakkında da bilgi verilmesini sağlamaktır. Sosyolojinin içerisinde bulunan terimler ve kavramların doğrudan tatbik edilerek yorumların desteklenmesi çalışmanın Halk Bilimi ve Halk Edebiyatı özünü risk ile karşı karşıya bırakacaktır. Üstelik değinilen her bir terim ve metodun açıklamasının, genel terim ve kavramların açıklandığı bölümde tek tek ele alınması gerekli olduğundan oldukça fazla ve maksadını geçen bilgiler yoğunluğu ortaya çıkaracaktır.

2.3.3. Sınırlılıklar ve Zorluklar

Çalışmayı oldukça olumsuz yönde daraltan zorluklar ile karşılaşmıştır. Öncelikli zorluk mantıksal olarak kurulmuş bir ön kabulün sınırlılıklarını öne çıkarmaktadır. Benzerliklerin tespiti farklılıklara göre daha zahmetsiz ve kesin bilgiler ile ortaya çıkarılabilirken; farklılıklar birçok azınlık istisnai unsur barındırdıkları için, benzerliklerin karşısında, oldukça düzensiz ve fazla bir nitelik taşımaktadır. Bu yüzden detay farklılıkların seçilmesi için, çalışmanın amacına entegre olabilecek herhangi bir eleme yöntemi tespit edilememiştir. Bu unsurların çalışmanın kapsamını aşması, oluşturulan temel gövdesine oldukça zarar verebilecek olması, bazı detayların başlı başına bir teze konu olabilecek nitelik taşımasının yanı sıra; çalışmada sınırı çizilmiş Sünni İslam'ın iki mezhebinin ölçeği dahi kullanılsa, dâhil edilecek ve kapsam dışı bırakılacak olası verimleri kategorize edemeyecektir. Dolayısı ile içeriğin belirlenmesi üzerine yapılan bu kapsam sınırlaması, teorik ve pratik ön kabullerin etkisinde belirlenmiştir.

Fiziksel olarak karşılaşılan zorluklar ise oldukça fazladır. Öncelikli olarak Fas ile ilgili kaynakçalarda yaşanan zorluk üzerinedir. Mart 2018'de gerekli bilgilerin temin edilmesi maksadı ile Fas ülkesine araştırma gezisine gidilmiş ve hiçbir işlevsel sonuca ulaşamamıştır. Sosyal bilimler disiplinlerini bünyesinde dahil eden Fas üniversiteleri ziyaret edilerek gerekli yardımların temin edilebileceği varsayımı ile uygulanan çaba sonuçsuz kalmıştır. Devlet üniversitelerinin tamamı, Türkiye'deki liselerin yöntemi ile hareket etmektedir. İlgili hocaların ders dışında okulda bulunması söz konusu değildir

ve idari yönetim kadroları dışında hiçbir öğretim görevlisinin odası mevcut değildir. Kütüphaneler ilgili konular dahilinde oldukça sınırlıdır. Özel üniversitelerde ise sosyal bilimler ile ilgili hiçbir bölüm mevcut değildir. Dolayısı ile daha önceden temin edilen, hali hazırda bulunan verilerin dışında hiçbir bilgi elde edilememiştir.

İslam öncesi verimlerini ise Cahiliye dönemi Arap yaşantısında arama amacı izlenmiştir. Çünkü İslam Ansiklopedisinde dahi İslam öncesi Fas coğrafyası ile ilgili bilgiye rastlanamamıştır. Hatta bu türden bir bilginin mevcut olmadığı bilgisi de son tasdik olarak İslam Ansiklopedisi'nden alınmıştır. Bilgiler o dönemlerde kaydedilmemiş ya da henüz ortaya çıkmamıştır. Üstelik İslami fetihler baz alındığında, fetihçilerin ataları tarih disiplinince İslam'ın ortaya çıktığı cahiliye dönemi Arapları olarak öne çıkmaktadır. Ancak kaynakların birçoğunda Cahiliye dönemi Arap yaşantısının verileri daima İslam dinin antagonisti olarak ele alınmıştır. Bu yüzden ilgili konu ile ilgili kaynakçalar ile ilgili de eleme sürecine gidilmesi gerekmiştir. Türk kısmında oldukça sağlıklı bilgiler bulunmuş ancak Fas Mağribileri dolayısı ile Cahiliye Araplarına uzanan adetler kapsamında aynı verimlilik sağlanamamıştır. Bu yüzden ilgili unsurları içinde barındıran ikinci bölümün sınırları oldukça dar bir hal almıştır.

Sünni İslam inancına dahil olan Berberilerin ise hemen hemen kapsam dışında kalmasının sebebi ise daha olumsuz bir mahiyet içermektedir. Yerel azınlık detaylar çalışmanın kapsamı dışarısında bırakıldığında, Fas nüfusunun Arap kesimi hakkında elde edilen hiçbir genel veri Berberiler açısından mevcut değildir. Berberilere özgü farklılıklar ancak detaylarda, kabileler boyutunda, mikro ölçekte ortaya çıkmaktaydı. Kapsam ve sınırlılıklar ile ilgili önceki paragraflarda belirtilen hususlar ile Berberilerden elde edilen detay veriler çelişki unsuru yaratacağından ötürü, Berberiler neredeyse tamamen çalışmanın dışında bırakılmıştır. Yalnızca özel bir festivallerine değinilmiştir. Berberiler Fas nüfusunun Araplardan sonra en geniş kısmını oluşturdukları için önem verilmiştir. Ama İslam öncesi dinleri üzerine yapılan araştırmalarda da sadece internet siteleri üzerinde bilgi bulunmuş ve çalışmaya dâhil edilmemiştir.

En büyük zorluklardan biri ise, Fas kaynaklarının hepsinin İngilizce ve Fransızca dillerinde mevcut olmasıdır. Zorluklarla dolu bir çevirme süreci, çalışmanın en zaman alan unsuru olarak öne çıkmıştır. İngilizce çeviriler tarafımda yapılmış olup, Fransızca çeviriler ise eşim tarafından İngilizce olarak tarafıma aktarılmış teyit edilmiş ve Türkçeye tarafımda çevrilmiştir. Başat kaynaklar hep eski dönemlerde yazılmıştır. 1914 yılına kadar geri götürülebilecek kaynaklar skalasındaki en önemli kriter, Modern dönemler içerisinde yazılmış olması kriteridir. Genel geçer bağlamda tekrar bilgilerin ihtivası değişik yabancı kaynaklardan sağlanmış, bir kitaptaki genel bilginin bir öteki tarafından doğrulanması hassaslığı sergilenmiştir.

Genel bağlamda Türkiye’den elde edilen verilerin Fas verilerinden oldukça fazla olması, fazla ve daha az olan karşılıklı verilerin dengelenmesi zorluğunu da getirmiştir. Bu yüzden Türkiye’den elde edilen veriler Fas kısmına göre ayarlanmıştır.

Çalışma sınırlandırılırken ritüeller ve geleneksel eylemler de temel alınmış, kavramlar bu olayların açıklanmasında kullanılmıştır. Karşılaştırma yapılması nedeniyle ritüel ve geleneksel eylemlerin ortak ya da farklı noktaları ele alınacak olup kavramlar aynı kalacaktır. Zira kavramlar her iki medeniyet için de aynı noktayı işaret ederken; ritüel ve geleneksel eylemlerin karşılaştırılması yapılarak senteze ulaşmak amaçlanmaktadır. Sentez sürecinde sınırlı kavramların açıklamada eksikliklere sebep olması dolayısıyla evlilik ve düğün ritüellerinin sonucu olarak düşünülecek olan aile kavramının da çalışma da önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira toplumsal düzeyde geleneksel kodların aktarımında etkin rol oynayan kurumların en önemlisi ailedir.

3. ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI

Çalışmanın üzerine bina edildiği temel kavramlar spesifik olarak belli başlı sosyal bilimlerin öncelikli konusu olmak ile birlikte, hemen her sosyal bilim disiplininin içeriğine dahil olan unsurlardır. Dolayısı ile haklarında fikir sahibi olunması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak çalışmanın bütünlüğü kapsamında, ilgili kavramlar için tanımlama kısımları oluşturulması zaruridir.

3.1. İslamiyet

Çalışmanın konusu gereği kavramsal olarak İslamiyet'in ele alınış sebebi konunun sınırlarını çizmektedir. Zira İslam mezhepler yoluyla, ritüel ve inanç bağlamında farklılık göstermektedir. Ele alınan Fas ve Türk geleneğindeki düşünlerin İslamiyet'le olan ilişkisi Sünnilik (Ehl-i Sünnet) kolunun Hanefi ve Maliki mezhepleri bağlamında ele alınacaktır. Çalışmada ele alınan düşün süreç ve ritüelleri hakkındaki bilgiler de bu mezheplere dahil olan gruplardan elde edilmiştir.

Dünyadaki üç büyük tek tanrılı dinleri arasında olan İslamiyet 7. yüzyılda Arabistan'da Mekke ve Medine şehirlerini etkilemiş, daha sonra Pagan inançlara sahip olan kabilelerin de katılımının sağlanmasıyla Hz. Muhammet tarafından kurulmuştur. İlah olarak belirlenmiş olan Allah'a bağlılığın esas olduğu, kutsal metin olan Kur'an ve Peygamberin hadislerinden oluşmaktadır (Marshall, 2009: 350). İslami soruların yöneltildiği Peygamber, cevapları kendisinden ya da Kur'an'dan referans vererek cevaplar; Kutluay'a göre soruların nitelikleri derinleşmiş, inanç bağlamındaki konularda ayrışmalar meydana gelmiştir. Bu ayrışmalar zamanla mevcut kazanarak kurumsallaşmaya başlamış ve mezhepler ortaya çıkmıştır. Mezheplerin ortaya çıkışında iki faktör belirleyicidir: İçtimai (dini) sebepler ve siyasi sebepler (2003: 14).

İslam'ın Ehl-i Sünnet kolu İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an'a ve Peygamberi Hz. Muhammed'e doğrudan bağlı olan ekolüdür. Sünnilik Hz. Muhammed'e kadar tek yani peygambere bağlı olarak var olmuştur. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra dört büyük mezhep olarak bilinen Hanefilik, Malikilik, Şafilik ve Hanbelilik olarak ayrılmıştır. Çalışma, Hanefilik ve Malikilik bağlamında kurgulanmıştır. Elçibey'e göre Hanefilik, İmam-ı Azam lakabıyla ünlenmiş olan Ebu Hanife ekolünden türemiştir. Sünni mezhepler içerisinde en nüfuslu olan mezheptir. İslami kurallar ve ibadetler bağlamında öncelikle İslam'ın kitabı olan Kur'an'a, burada bulunamayan cevaplar sünnette aranmaktadır (2014: 1). Maliki mezhebinin görüşleri Malik Bin Enes'e dayanmaktadır. Kur'an, sünnet ve sahabe görüşleriyle İslam'ı yaşamaktadırlar.

Medine sahabelerinin görüşlerini diğer görüşlere göre daha önce tutmalarıyla diğer mezheplerden ayrılmaktadırlar¹.

Sünnilik, doğrudan Kur'an ve sünnet referansı ile hareket etmekte ve dini cevapları da bu iki kaynaktan aramaktadır. İslam, gündelik hayatı düzenlerken ve denetlerken şeriat kurallarını esas almaktadır. İslam hukukunda evlenme işlemi iki şahit huzurunda, kadının velisinin izniyle gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun yanında hâkim ya da imam gibi bir otoritenin huzurunda yapılması da evlenme işleminin dini ve toplumsal yönlerinin önemsendiğini göstergesidir (Yargı, 2011: 168). Bunun yanında İslami evlilikte önemli olan başka bir husus "mehr" kavramıdır. İslam hukukuna göre mehr, evlenen kız lehine düzenlemiş olup, 10 dirhem gümüşe denk gelmektedir. Mehr üzerinde evlenecek olan kız dışında başka bir yakınının tasarrufu bulunmamaktadır (Ortaylı, 1980: 36).

3.2. Geçiş Dönemleri

İnsan hayatındaki geçiş dönemleri üç alanda ortaya çıkmıştır. Bunlar doğum, evlenme ve ölümdür. Geçiş dönemlerini kavramsallaştıran Arnold Von Gennep'tir. Marshall'a göre geçiş dönemleri "genellikle statüdeki bir değişimin beraberinde getirdiği ritüeller", "bireyin yaşamında önemli geçişlerde düzenlenen törenler" olarak tanımlanmaktadır (Artun, 2005: 151). Burada dönüşümün yanında, toplumsal bir ritüelin varlığı belirleyicidir. Bu ritüel, geçiş olayının ardında bulunmaktadır ve her geçiş olayı ritüelin yeniden üretimini sağlamaktadır. İnaniye göre geçiş dönemlerinde birey güçsüz ve dış tehlikelere karşı savunmasız ya da açıktır. Bu, geçiş dönemlerinde toplumsal amaçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal bir önlem olarak da okunabilecek olan inanç, adet, töre, ayin, dinsel ve büyüsel işlemlerle yönetilmekte, yönetme sürecinde de kötülüklerin uzaklaştığına inanılmaktadır (Örnek, 1995: 131).

Bir ritüelden fazlası olan düğünler, geçiş dönemi olarak ele alınan evlenme sürecinin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Evlilik kurumu, bağımsız bir süreç olarak insan hayatında varlığını hep sürdürmüş ancak diğer değişkenlerin (din, gelenek, toplumsal

¹ <https://www.nedir.com/malikilik> (Erişim Tarihi: 31.03.2018).

yapı, ekonomi, vb.) etkisinden de hiç kurtulamamıştır. Dinle olan ilişkisi düşünüldüğünde, dinin organize edici işlevinden nasibini ziyadesiyle almıştır. Evliliğin kutsallığı dolayısıyla, kutsal olan tanrının da huzuruna çıkma arzusu, dinin kendi organizasyon gücünün yanında, insanın mistik inançları sonucu sığınacak bir alan arayışının neticesi, dinin otoritesinin güçlenmesidir.

Evlilik sürecinin hemen her aşamasındaki bir takım batıl inançların temelinde geçiş dönemi ritüelleri yer almaktadır. Zira geçiş dönemleri bireyin hassas ve dış tehlikelere açık olduğu dönemler olarak kavramsallaştırılmıştır. Geçiş dönemleri içerisinde evlilik en kapsamlı aşama ve süreçlere sahip bir dönemdir. Bu da dış tehlikelerin her an müdahale edebileceği inancını doğurmaktadır. Geçiş dönemleri içerisinde doğum ve ölüme nazaran çok daha fazla ritüelin gerçekleşmesi de bu uzun süreçten kaynaklanmaktadır. Toplumsal olarak kutsiyet atfedilen evliliklerin, bolluk, bereketle beraber geleceğine olan inanç da bu ritüellerin önemini ortaya koymaktadır.

Düğün sürecinin kalabalık ve herkese açık olması da yine mevcut tehlikenin artmasına neden olmaktadır. Örneğin, doğumda çocuk bir süre (kırk gün) dışarı çıkarılmamakta yakın tanıdıklar dışında ziyaret edilememektedir. Bu yolla anne ve çocuk koruma altına alınmaktadır. Zira nazar önemli bir tehlike olarak düşünülmektedir. Günümüzde sosyal medyada dahi bir süre paylaşımının sakıncalı olduğu düşünülmektedir. Ancak evlilikler, özellikle insanların davet edildiği, gösterişli seremoniler olması dolayısıyla, sakınmaktan ziyade birlikteliğin ilanı niteliğindedir. Bu durum, evlilik bağlamında olası tehlikeleri artırmakta ve buna paralel olarak bu tehlikelerden korunma amaçlı pek çok ritüel geliştirilmesine sebep olmaktadır.

3.3. Toplumsal Değişme

Herakleitos “değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.” diyerek değişimin her alanda kaçınılmaz olarak var olduğunu ifade etmektedir. Bu değişim soyut, somut, makro, mikro, vb. her birimde gerçekleşmektedir. Toplumsal bağlamda da bireyden tüm topluma kadar bu değişim kaçınılmazdır. Her an değişim ilerlemekte ancak bazı değişimlerin etkisi topyekûn olmakta bu da konjonktürü doğrudan etkilemektedir. Toplumsal değişimler, bir gelişimden kaynaklı olarak ortaya çıkmakta ve bireyi doğrudan etkilemektedir. Çalışmada yaygın olarak kullanılan toplumların karakteristik

ifade biçimi olan “geleneksel” ve “modern” kavramlarının anlaşılmayı kolaylaştıracağına inanılmaktadır.

Sanayi devrimiyle birlikte insanların yaşam ve alışkanlıkları köklü bir değişime uğramış, birey-toplum ilişkisi de bu dönüşümden doğrudan etkilenmiştir. Sanayi, bulunduğu alanları dönüştürerek kent yapısını ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan kent ve kent yaşantısı, kırsal alanlarla birey ve toplum seviyesinde kesin bir ayrıma neden olmuştur. Zira bireyin bulunduğu topluma yabancılaştığı, iş hayatının uzmanlığa dayandığı, üretim ilişkilerinin profesyonelleştiği yeni bir yaşam formu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni form modern olarak adlandırılmış ve kırsal bölgeler ve kır yaşantısı geleneksel olarak kavramsallaştırılmıştır. Ortaya çıkan bu modern form, davranış ve zihniyet olarak şekillenerek gelenekleri, norm ve değerleri, inanç sistemlerini yeniden şekillendirmiştir.

Doğan’a göre toplumsal değişimin sağlıklı olması için toplumun, maddi ve manevi kültür öğeleriyle birlikte dönüşmesi gerekmektedir. Maddi kültür öğeleri icatlar, buluşlar, vb. manevi kültür öğeleri ise gelenek, görenek, felsefe, hukuk, vb. alanları kapsamaktadır (1998: 287). Bunun yanında bellek kavramı da bu bağlamda önemlidir. Kabaca, yaşanılanların zihinde saklama gücü olarak tanımlanabilecek olan bellek kavramını, Connerton kişisel, bilişsel ve alışkanlık belleği olarak üç bağlamda değerlendirmektedir. Bu bellekler bireyden bağımsız olarak gelişmektedir. Toplumlara ait bir bellek yoktur, toplumlar belleklerini oluşturan kültür sayesinde toplum olma özelliği kazanmaktadır. Bireyin belleği, parçası olduğu toplumun maddi ve manevi tüm yaşamlarıyla birlikte gerçekleşmektedir (Küçükbasmacı, 2016: 74).

Görüldüğü üzere, kapsamlı bir süreci işaret etmesi nedeniyle toplumsal değişim uzun bir sürecin ürünüdür. Toplumla birlikte, toplumu var eden bireye de sirayet etmesi gerekmektedir. Maddi ve manevi kültür öğeleri arasında maddi kültür öğelerinin, yaşam biçimine doğrudan etkisi nedeniyle hızlı ve defakto bir biçim kazanabilmektedir. Bunun en belirgin örneği sanayi toplumlarının oluşumudur. Bireyden bağımsız ve bireyi değişime zorlayan bir yapı söz konusudur. Buna karşılık manevi kültür öğeleri, toplumsal zeminde kabul edilmeli ve bireye sirayet etmelidir. Bu da bireyin içselleştirmesi yoluyla sağlanabilmektedir.

Çalışmada ele alınan kavramların Türk ve Fas medeniyetlerine göre anlatımı sırasında zamana ve mekâna göre farklılıkların açıklanmasında bu dönüşüm belirleyicidir. Zira zaman bağlamında ele alındığında kuşak farklılıkları, mekân bağlamında da kır-kent karşıtlıkları bireyin yaşam koşulları ve geleneksel kodları içselleştirmesi anlamında farklılık göstermektedir. Geçmiş kuşaklar ve kır yaşamı geleneksel değerlere bağlı ve bunları yücelten bir zihniyete sahipken, sonraki kuşaklar kent yaşamı dolayısıyla geleneklere kısmen bağlı ve normalleştirmiş bir zihniyet yapısına sahiptir. Düğünler bağlamında ele alındığında geleneksel kodlara olan bağlılık ritüelleri doğrudan etkilemektedir. Geleneksel zihniyete sahip grup, topluluk ya da toplumlar içinde bulunan toplumun örf ve adetlerine uyulmasında ısrarcı davranmakta ancak modern zihniyete sahip grup, topluluk ya da toplumlar bu örf ve adetleri zorunluluk olarak algılamamaktadır. Bunun başlıca sebebi toplumla olan bağlılığının sınırlı hale gelmesi ve gelenekleri yüceltme kaygısı gütmemesidir.

Toplumsal değişimle birlikte doğrudan ya da dolaylı olarak ritüellere, inanışlara olan bakış da değişiklik göstermektedir. Toplumsal bağlılığın azalmasıyla birlikte aile kurumu da esnemekte ve bireyin toplumsallaşmasında, geleneksel kodların kullanımı azalmaktadır. Bireyin yaşayarak öğrendiği ritüel ve inanışlar da buna paralel olarak farklılaşmaktadır. Başka bir deyişle ailenin değişimi ya da dönüşümü, bireyin toplumsallaşma sürecinde edindiği ya da tecrübe ettiği ritüel ve inanışların da değişmesine ya da dönüşmesine neden olmaktadır. Bu da düğün ritüeline ve evlilik kurumuna olan bakışı farklılaştırmaktadır. Geleneksel kodların kutsiyetinin standartlaşmış bir davranışa dönüşmesine neden olmaktadır. Bunun yanında toplumsal dönüşüme kapalı ya da bu dönüşümden doğrudan etkilenmeyen yapılarda geleneksel kodların otoritesi devam etmektedir. Düğün ritüelleri yoluyla bir çıkarımda bulunulduğunda geleneksel zihniyetin hâkim olduğu yapılarda, süreç yapısal olarak süregelen inanış biçimleriyle işlemekteyken; modern yapılarda rasyonel ve formalite etkinliklerle gerçekleşmektedir.

3.3.1 Modernizm

Modern kavramı, İsa'dan sonra 5. yüzyılın sonunda kullanılmaya başlanmıştır. Aslında Pagan dinler ve Roma'dan sıyrılan Hristiyanlıkla ortaya çıkan ortamı tarif

etmektedir. 10. yüzyıldan sonra “bugünün insanları” anlamında kullanılmıştır (Kumar, 1999: 88). Güncel kullanımda ise yeni, yeni olan, eskiden uzaklaşmış olunan durumu tanımlamaktadır. Bunun yanında yakın zamanın eş anlamlısı olarak da kullanılmaktadır (Kızılçelik, 1996: 9). Sarıbay’a göre modernizm, Aydınlanmayla birlikte on sekizinci yüzyılda Batı’da kullanılmaya başlanan, modern devletin gelişimine paralel olarak geleneksel düzenin zıddı ilerlemenin, ekonomik ve idari rasyonalizasyonun ve sosyal dünyanın farklılaşmasının vuku bulduğu bir durumdur (2001: 4-5).

Modernizm, toplumları siyasal, kültürel ve sosyal bağlamda doğrudan etkilemiş ve dönüştürmüştür. Çalışmada eskiden farklılaşmış eylemlerin tanımlanmasında kullanılmıştır. Zira düşünler toplumların geleneksel kodlarıyla örülmüş olarak günümüze ulaşmış ve uygulamada devamlılık göstermektedir. Birçok değişkenle desteklenmiş olan bu gelenek zamana ve mekâna göre kutsiyeti ve itibarı farklılaşmaktadır. Modernizmle birlikte geleneksel kodların örüntülerinde ortaya çıkan farklılaşma, gevşeme ya da deformasyon düşün geleneğine de sirayet etmiştir.

3.3.2. Toplum Sınıflandırmaları

Toplumun, bir bütün olarak ele alınması olanaksızdır. Her ne kadar toplum içerisinde bireyler, birbirine benzer olsalar da kendi içlerinde farklılaşma söz konusudur. Başka bir deyişle gerek zorunluluk gerekse doğal bir sürecin sonucu olarak toplum, kendi içinde sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıflaşma, bütünle çelişme de farklılaşan alt kültürleri beraberinde getirmesi bağlamında çalışma için önemlidir. Toplumun, temel karakteristik özelliklerini de içeren toplum sınıflandırmaları, aynı zamanda toplum içindeki farklı yapıların resmini çekmektedir. Bu işlem ayrıntılı yani mikro düzeyde yapıldığı gibi, daha kaba yani makro düzeyde de yapılmaktadır. Çalışmanın içeriği gereği makro sınıflandırmaların açıklanması yeterli olacaktır. Çok fazla teorisyen, toplum sınıflandırmaları bağlamında açıklamalarda bulunmuştur ve bu açıklamalar geçerliliğini hala korumaktadır. Çalışma, toplum sınıflandırmaları dendiğinde akla geleneksel ve modern toplum karakteristikleri gelecek şekilde tasarlanmıştır. Böylece kıyas yapılırken ve yer yer açıklamalarda kavram karmaşasının önlenmesi amaçlanmaktadır.

3.4. Temel Sosyal Tanımlar

Düğün bilindiği üzere evlilik ve aile kurumuyla doğrudan ilişkili, kültürel farklılık gösteren ritüeller bütünüdür. Düğün konusunu tartışmadan önce, düğünle doğrudan ilişkili olan gelenek, kültür, folklor, halk inanışları, töre, örf ve âdet kavramlarının tanımlanması yerinde olacaktır. Zira aile kurma amacıyla yola çıkmış olan tarafların seremonisi haline gelmiş olan düğünler, kültürel bağlamda gelenekselleşmiştir ve dinden de doğrudan etkilenmektedir. Bir bakıma inançlı insanlar tanrının da şahitliğini istemekte ve bu doğrultuda, olmazsa olmaz birtakım etkinliklerde bulunmaktadır. Müslümanların imam nikahı kıyması, Hristiyanların kilisede, Yahudilerin sinagoglarda evlenmesi bu görüşü destekleyen somut örneklerdir.

Bu bölümde, temel tanım ve perspektiflere yer verilecek olup, çalışanın da zemini oluşturulacaktır. Ortaya sağlıklı bir çalışma çıkarabilmek adına, güçlü bir zemin oluşturma kaygısı güdülmüş, bunun için de bu birinci bölümün üzerinde önemle durulmuştur. Tanımlar ve perspektiflerin sentezi, çalışmanın objektif olması noktasında hayati önem arz etmektedir. Çalışma içerisinde olgular tartışılırken, bu perspektifler bağlamında ele alınacak olup, böylece dünya literatüründe kabul görmüş yaklaşımlar ışığında tartışma sağlanacaktır. Buradaki kaygı, yorumlama sürecinde ayakları yere basan düşünceleri dile getirmek ve bu düşünceleri perspektifler yoluyla sağlamaktır.

3.4.1. Gelenek (Anane)

Bir grup, topluluk ya da toplumda eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup, kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, bilgi, töre ve davranışlar² olarak TDK'de tanımlanan gelenek ya da anane kavramı, etimolojik olarak “gel” köküne -anak eki eklenerek ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere gel kökü geçmiş ve şimdiyi çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla aynı anda hem bir süreci hem de aktarımı ifade etmektedir. Geleneklerin, bir tür aktarım, iletim olarak ele alınmasında değişim nerede bulunmaktadır? Aktarım gerçekleşirken değişim de beraberinde

²http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59354092bd1282.73567867 (Erişim Tarihi: 15.02.2018).

gelmekte midir? Bu sorular gelenek kavramının kendisini değil ortaya çıkardığı süreci ilgilendirmektedir. Yer yer icat edilmiş gelenek ya da ulus devletlerin otoritesini güçlendirmek için birtakım ritüeller yaratması da bu kavram içinde düşünölebilmekte midir? En önemlisi de modernizmle birlikte her şey değişirken bu kavram sabit mi kalmaktadır?

Günümüzde, geleneksel yaratıların ziyadesiyle karşılık bulmadığı gerçektir. Burada karşımıza geleneksel olanın geri ya da güncel olmama gibi gerekçelerle reddedildiğini söylemek zor olmayacaktır. Burada geleneksel kodların süreç içerisinde geçirdiğı dönüşüm Yıldırım’a göre ait oldukları yapının ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde değişen, ortadan kalkan ya da parçalanarak yeni geleneklerin ortaya çıkmasını sağlayan hareketli bir forma sahiptir (1989: 6). Durağan ve değişime karşı duran bir yapısının olmaması bir bakıma günümüze kadar gelmesinde etken olarak görölebilmektedir. Hareketli ve yeniden üretimini, varlığını sağlayan şeyde buluyor olması dolayısıyla onu var eden yapı kökten yok olmadıkça, o da devamlılığını sağlayacaktır. Aynı anda onu var eden şeyin devamlılığını da sağlayan temel taş yine geleneklerin kendisidir.

Geçmişten geleceğe aktarılan şeyler olarak düşünöldüğünde, bir çıkış noktasının olduğı konusunda şüphe yoktur. Zira günümüze kadar gelen bir ritüelin, bir yerlerde başlamış olması, yer yer değişime yer yer de güncellemeye uğramış olması gerekliliktir. Ancak bu durum geleneklerin itibarsızlaşması bağlamında ele alınmamalıdır. Ekici de paralel görüşte bulunmuş “icat edilme” bağlamında şüphe duymaktadır; Ekici ters bir okuma yaparak, icat edilmemiş geleneklerin varlığını sorgulamaktadır. Geleneklerin değişimi bağlamında “eskiden beri devam edip gelen, ancak birey ve toplum tarafından belli seviyede ve aslını kaybettirmeyecek şekilde çeşitli özelliklerinin değiştirilmesine izin veren, eski ve yeni unsurları birleştiren her dönemde yeniden düzenlenerek yaratılan ve varlığını bu şekilde sürekli kılan yapılarıdır.” diyerek içinde değişim barındırdığını kabul etmektedir ancak burada olumlu nüanslar yoluyla olduğunu vurgulamakta ve bunların toplamını da gelişme olarak tanımlamaktadır. Gelişme kavramı, beraberinde güncellemeyi getirmekte ve

geleneklerin yok olması ya da yozlaşması durumunda emniyet supabı olarak devreye girmektedir (2008: 36).

Geleneklerin aktarımı, herhangi bir metne bağlı kalınmadan yaşam içindeki ritüeller ve dil yoluyla başka bir deyişle yaşanarak ve öğrenilerek aktarılmaktadır. Bu da bir toplumun mevcut geleneğinin, etkileşim yoluyla değişebileceğini haklı çıkarmaktadır. Buradaki değişim, etkileşim yoluyla ikamesinin bulunması ya da tamamen ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de bu hususta yani etkileşim yoluyla değişen geleneklerin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu da Türk ve Fas medeniyetlerinin düğün özelindeki geleneksel kodlarının din etkisine maruz kalması sonucu ortaya çıkan değişiklikler üzerinden yapılacaktır.

3.4.2. Örf – Adet

Örf ve âdet kavramları, genel olarak birbirinin yerine ya da aynı anda kullanılmaktadır. Ancak bu kavramlar, birbirinden bağımsız olarak var olmamakla birlikte farklı anlamlar taşımaktadır. Gökalp'e göre adet geçmişten kalan sosyal bir kanun yani toplumsal bir referansla var olmakta ve şimdiki zamanın, geçmişten iletilmesi gerekmektedir. Adetler belirli zaman diliminde ortaya çıkmaktadırlar. Burada önemli olan iletimidir, toplumsal bağlamda, kuşaklararası iletim sağlanabildiği müddetçe adet olma özelliği korunurken; iletimin olmaması durumunda geçersiz adet olarak ifade edilmektedir (2013: 423). Geçerli adetler örfün içinde varlığını sürdürürken, geçersiz adetler örf olarak nitelendirilememektedir. Kavramlar arasındaki ayırım da burada başlamaktadır.

Örfler, halk tarafından geçerliliğinde mutabakat sağlanmış olan kurallardır. Bu yüzden adetlerin, geçerli ya da geçersiz oluşu konusunda açıklama yapma gereği duyulmuştur. Örf toplumsal zeminde var olmaktadır Bir kuralı toplumsal yapan kıstas, onun bireylerin hem yaşamı hem doğası hem de iradesi dışında bulunmasıyla ilgilidir. Örfler, toplumsal fiillerde değil, sevilen kurallarda aranmalıdır (Gökalp, 2013: 424 – 427). Dolayısıyla Gökalp'e göre eylem ve eylemin yapılmasından alınan haz arasındaki ayırım bu iki kavramın anlaşılmasında elzemdir. Örf- adet arasındaki ayırım, öncelikle yaptırım gücüne dayanmaktadır. Adet, örf'e göre daha zayıf bir yaptırım

gücüne sahiptir. Örf, kapsam olarak daha geniş alanı ya da daha kalabalık ve heterojen gruplar tarafından benimsenirken; adetler bölgesel olarak daha fazla değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda adetler, örflere göre homojen yapıya sahiptir. Toplumsal yapı içerisinde etkinlikleri bakımından ele alındığında, örfler düzenleyici ve kural koyucu bir profil çizerken, adetler daha esnek ve ritüel bağlamında belirleyicilik göstermektedir.

Tanyol, örf ve adetleri üç esasta açıklamaktadır: Devamlılık, rasyonalite ve otorite. Devamlılık bağlamında eski olmasıyla ilişkili olarak ele alındığında, yeni nesiller, kesintisiz olarak devam eden örf ve adetleri hazır olarak bulmaktadırlar. Kesintiye uğrama durumunda da aslında devamlılık sürmekte ancak değişime uğrayarak varlığını sürdürmektedir (1958: 12-13). Rasyonel oluşu akla uygunluğuyla açıklanmaktadır ve bireyin ona tabi olması gerekmektedir. Bu tabilik de örf ve adetlerin otoriter esasını açıklamaktadır (1958: 17). Bu üç esas göstermektedir ki örf ve adetler, gücünü bütünlük ve toplumdan almaktadır. Geleneksel topluluklarda dini, hukuki, ahlaki ve iktisadi bütün kıymetlerin manzumesidir (Tanyol, 1958: 20). Günümüzde hukuk kurallarının yanında hala geçerliliğini devam ettirilen ve zaman zaman bu kuralların referans olduğu davalar; toplumsal hayatta ört ve adetlerin manevi yaptırımlarının olması, devam ettiğini, akla uygunluğunu ve toplumsal bir tahakküme sahip olduğunu göstermektedir.

3.4.3. Töre

Yazılı olmayan, ancak toplumların zamanla uymayı kendilerine zorunluluk haline getirdiği kurallar olarak düşünülen töre kavramı, aynı zamanda bir kültürün yıkılması neredeyse imkânsız olan kurallarının da toplamıdır. Tezcan'a göre bir toplum ya da topluluk tarafından ortak olarak benimsenen, kabul edilen gelenek görenek gibi toplumsal mutabakatın devamlılığında uyulması zorunlu olan kalıpları içermektedir (2003: 16). Bu bağlamda töreler, kurallar koymakta ve insanların bunlara sıkı sıkıya bağlı olmalarını istemektedir. Yıkılmak istenmesi ya da yok sayılması durumunda ağır yaptırımla karşılaşılması kaçınılmaz olan bu yapısal kurallar bütünü, bir bölgeye ya da topluluğa ya da aileye ait olmakta, bu grubun kültürel devamlılığını sağlayarak, mevcut kültürel dokunun deforme olmasını engellemektedir.

Pervizad, kavramın Türkçeye dahil oluşunun iki yolla olabileceğini söylemektedir: Töre, tora, “Tevrat” anlamında kullanılmakta yani yazılı olmayan kural veya kanuna karşılık gelmektedir. İkinci görüş ise “tör”dür. Moğolca devlet anlamına gelen bu kelime günümüzde devlet ya da devlet kanunları olarak kullanılmaktadır (Akkoç, 2007: 4). Görüldüğü üzere töre, yalnızca bir grup değil kurumsal devlet yapılarında da görülebilmektedir. Burada ayırt edici olan husus, yazılı kaynaklara ihtiyaç duyulmadan, geleneksel olarak devam ettirilen kurallar bütünü kuşaklar arası iletimi ve toplumsal düzenin korunmasında yaptırımla müeyyide edilen kuralların varlığıdır.

Toplumların yaşayış şekilleri göz önüne alındığında, törelerin başlangıcı göçebe toplumlarda toplumsal düzenin sağlanması ve bu düzeni bozana karşı yaptırım uygulanması ihtiyacı olduğundandır. Zira toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde işlemesi için birtakım kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda günümüz toplumlarında, yazılı hukuk kurallarının yanında hala töre kavramının bu kadar yaygın olmasının nedeni, geniş aile yapılarından dolayıdır. Aşiretler bunun en belirgin örnekleridir. Bir bakıma kendi sözlü kuralları geçerlidir, yaptırımı mevcut yazılı kurallara aykırı olsa da bunun müeyyidesini kabul ederek kendi sözlü kanunlarını devam ettirmektedirler. Kavramın, çalışanın konusuyla ilişkisi de bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Zira çalışma düğün kavramını ele almakta ve düğünler geleneksel olarak belirli adetler çerçevesinde varlığını sürdürmektedir. Bunun yanında aile bağlamında da töreler oldukça sert bir biçimde, özellikle geleneksel bölgelerde varlığını devam ettirmektedir.

3.4.4. Kültür

Kültür kavramı Latince “toprağı işlemek” anlamında kullanılırken Batı Avrupa dillerinde “yüksek umumi bilgi” anlamına evrilmiş, İngilizcede ise *agriculture* olarak tarım anlamında güncel kullanımda bulunmakta ve Türkçeye de bu anlamda dahil olmuştur. Türkçede kavram lengüistik bağlamda ilk anlamından uzaklaşmıştır. İlk anlamına örnek olarak “kültür mantarı” gösterilebilir. Kültür kavramı salt anlamının yanında önüne bazı sıfatlar eklenerek kullanımı yaygın bir hal almıştır. İptidai kültür, ileri kültür, beşerî kültür, teknik kültür, yerleşik kültür, vb. (Kafesoğlu, 2015: 16). Görüldüğü üzere kavram herhangi bir durumu açıklamak için sıklıkla kullanılmakta,

bu da kavramı kompleks hale getirmekte ve gerçek anlamında oldukça uzaklaştırmaktadır. Gündelik kullanım bağlamında değerlendirildiğinde de bir alt başlık ya da fraksiyonun kendi bağımsızlığını ilan ederek kullanılmaya başlanmasını ifade etmektedir.

Kültür, en genel anlamda insanoğlunun ürettiği her şey olarak da ele alınabilecek bir kavramdır. Çalışmanın konusu gereği geleneksel kodlarla günümüze kadar gelmiş olan düğün kültürü, bu genel tanımının daha ayrıntılandırılmış şekliyle ele alınacaktır. Düğün, aile, evlenme geleneksel olarak her toplumda görülmekte ancak kültürel olarak farklılaşmaktadır. Bu da yörelerin ya da toplulukların kendine özgü kültürel kodlarının olduğunu göstermektedir. Burada ortaya sözlü kültür ve daha dar anlamda alt kültür kavramları ortaya çıkmaktadır. Zira topluluklar birtakım adetler yoluyla kalıp davranışlar sergilemekte bu da onların özgün kültürünü oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu gereği bahsedilen kültürel yapı, sözlü olarak aktarılmaktadır. Zira düğünler, geleneksel kodların var ettiği toplumsal adetlerin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Sözlü kültürün yanına, taklit kültürü de söz konusudur.

Sözlü kültürden bahsedilebilmenin yolu, dili anlamaktan geçmektedir. Dil ve söz ilişkisinin anlaşılması burada elzem rol oynamaktadır. Dil ve söz arasındaki fark Ferdinand de Saussure'e göre toplum ve insan ayırımına benzemektedir. Ona göre dil toplumsal bir organizasyonu ifade ederken; söz, bu organizasyonda kişinin yorumuna işaret etmektedir. Dil ve söz aynı anda düşünüldüğünde insan-toplum ilişkisine paralel olarak hareket etmektedir. Sözlerin toplamı dili meydana getirmektedir (2001: 44- 45). Toplamların kendisine özgü terminolojilerinin oluşmasına sebep olan da budur. Nasıl ki birden fazla insanın bir araya gelmesi sonucu ortaya grup, topluluk ya da toplum çıkmakta, ancak ortaya çıkan grup, topluluk ya da toplum onu oluşturan unsurların yani insanların toplamından daha fazlasıysa; dilde de aynı form geçerlidir. Sözlerin toplamından oluşmakta ancak sözlerin toplamından çok daha fazlasına karşılık gelmektedir. Zira bir toplumun temel karakteristiğini ortaya çıkarmakta ve mevcut toplumun her ritüel, alışkanlık gibi kalıplaşmış reflekslerinde belirleyici olmuş ve olmaya devam etmektedir. Burada geleneksel anlamda dönüşüm kaçınılmaz olmakta ancak özcü yapıdan da kopmamaktadır.

Dilin yazıdan çok önce ortaya çıkması, birçok geleneksel kodun da dil yoluyla ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. Bunun yanında kültür tarihi de dil yoluyla var olmuş ve çoğu alanda yazılı bir metne ihtiyaç duymadan günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kültürel ritüellerin kendisini yeniden üretmesinde dil başat rol oynamaktadır. Zira dil, toplumsal dokunun merkezinde yer almakta, kültürel mirasında iletiminde olmazsa olmazdır. Kültür mirası, doğal zeminde, maddi araçlarla aktarılmaktadır. Akabinde, kalıplaşmış davranışları beraberlerinde taşımaktadır. Bu süreçte yalnızca görenekler değil, toplumsal olarak kalıplaşmış hedef, tutku gibi başka bir deyişle kişinin içsel duygu ve dürtülerini de etkilemektedir (Goody, Watt, 2005: 124-125). Başka bir deyişle kültürel yapı yoluyla birey, içinde bulunduğu toplumdan etkilenmekte ve hayatını bu etkiyle kurgulamaktadır. Ancak bu durum her zaman kişinin bireysel tercihi olarak ortaya çıkmamaktadır. Toplumsal yapı dominant bir form içermekte ve bunu dominant yapan nüans da toplumsal yapı içerisindeki aşırı muhafazakâr zihniyettir. Netice olarak toplum bireyin kendisine uymasını, onun kurallarıyla yaşamasını istemekte ve bunun için bireye dolaylı yoldan baskı yapmaktadır.

3.4.5. Folklor (Halkbilimi)

Folklor kavramı, 1846'da William Thoms'un tarafından ortaya atılmıştır. Kavram kabul görmüş olsa da üzerine yapılan tartışmalar o günden beri devam etmektedir. Buna göre iki görüş söz konusudur: "folk" ve "lore" kavramları bağlamında mutabakat sağlanamamıştır. Şöyle ki "folk" yani "halk" temsiline karşılık "lore" yani "bilim, bilgi" temsili öne sürülmektedir (Dundes, 1997: 74). Owen'e göre grup merkezli, geleneğe dayalı grupsal veya bireysel yatarıdır. Toplumun beklentilerini, onun sosyal ve kültürel bağlamda uygunluğunu sağlamakta ve yansıtmakta, değerlerin sözlü, taklit ya da farklı şekillerde aktarımında elzemdir (2015: 141).

Folklor biçimleri incelendiğinde ortaya iki form çıkmaktadır: mitler, efsaneler, masallar, fıkralar, atasözleri, bilmece, fıkralar, tılsımlar, kutlamalar, beddualar, küfürler, yeminler, hakaretler, tekerlemeler, selamlaşma ve vedalaşma gibi daha kişisel ya da bireysel ilişkileri içeren; halk sanatı, giyim-kuşam, halk dansı, halk tiyatrosu, halk inancı, halk şarkıları, halk dili gibi toplumsal ya da insan toplum

ilişkinine dönük (Dundes, 1997: 76). Ne yazık ki halk arasında ikinci form, birinci forma kıyasla baskın bir hal almış ve ikili anlam dengesini bozmuştur. Folklorun çalışma konusu olarak herhangi anlaşmazlık söz konusu değilken, anlam alanında farklılaşma bölgesel olarak da değişebilmektedir. Geleneksel kültürden beslenen ve çoğunlukla sözlü ve görsel gelenekten beslenen kavramın anlam olarak farklılaşması olağan görülmektedir. Zira fenomenolojik olarak ele alındığında her toplum hatta toplulukta farklılaşan bir yapı söz konusudur.

Çalışmada, folklor kavramı geleneksel kültürün devamlılığında işlevsel rol oynaması dolayısıyla, folk yani halk görüşüne sadık kalınacaktır. Zira düğünler ve inanç sistemleri arasındaki ilişki ele alınacağı için bilimsel olmaktan ziyade halk içinde sözlü olarak sonraki kuşağa aktarılan, taklit yoluyla devamlılığı sağlanan, bir gelenek ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bütünlüğünün sağlanması için Owen'in yaptığı tanım açıklayıcıdır. Geleneksel davranış kalıpları, kültürel olarak farklılaşmaktadır. Yöresel ya da bölgesel olarak belirli kalıplar halinde aktarım sağlanmaktadır. Burada değişim her an gerçekleşmekte ancak kalıplar sabit kalmaktadır. Kalıpların sabitliği folklorun geleneksel kültürü sözlü, taklit ya da başka bir şekilde aktarılması sonucu gerçekleşmektedir (2015: 141).

3.4.6. Din, İnanç Ve Halk İnanışları

Herhangi bir şeyin, bir birey ya da toplulukta güvenilir ve doğru sayma durumu inançtır. Bu tanıma paralel olarak din, en büyük referans olarak kendisini göstermektedir. Kutsal olan, insanların gündelik davranışlarında ve düşünce sistemlerinde etkinlik gösteren; çoğu zaman bunları şekillendiren ya da dönüştüren bir sistem olarak din, kendisine aykırı olan inanışları batıl olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda toplumsal olarak farklılaşan bazı inanış kalıpları yine aynı toplumun kabul ettiği dinle çelişkiye düşmekte; bunun sonucu olarak da din, bu inanışa batıl yaftası yapıştırılarak itibarsızlaştırılmaktadır. Burada, halkın çok eskilere dayanan, kültüründen, yaşadığı coğrafyasından referans alarak var ettiği kimlikleri ve karakteristik özelliklerini belirleyen faktör halk inanışlarıdır (Çetin, 2007: 1). Burada ayırt edici olan husus geleneksel kodları yok saymadan ya da kendisine rakip görmeden toplumsal inanç sisteminin inşa edilmesidir. Böylece halk inanışları ve

dinler, çatışma değil mutabakat yoluyla toplumsal değerler bütünü oluşturabileceklerdir.

Toplumlar, dinle eklemlendiklerinde dinin kurallarını her şeyin üzerinde tutmaktadır. Zira kutsallık, insanlar için her şeyin üzerinde bulunmaktadır. İnançlar, din bağlamında en önemli husustur. Kâinatı ve hayatı anlamlandırırken insanı derinden etkilemektedir. İçinde bulundurduğu kutsallık dolayısıyla toplumsal unsurları yönlendirmekte, insanın hem var oluşunu hem yaşamını hem de öldükten sonraki hayatını ilahi bir güçle yeniden şekillendirmiş ve bunlardan sorumlu olduğunu ifade etmiştir (Çubukçu, 1990: 65). Dinlerin etkin olmadığı ya da dinî inanç sistemlerinin gelişmediği toplumların da bir takım inanç sistemleri bulunmaktadır.

Dünyada çeşitli pek çok din bulunmakta ancak küçük bir bölümü nüfus bağlamında diğerlerinden ayrılmaktadır. İslam dinî de bu ayrılan dinler arasındadır. Çalışmada ele alınacak olan Türk ve Fas medeniyetlerinin de mensubu olduğu İslam dinî mezheplere ayrılmıştır. Mezhepler, bir ilim muhitinde, hoca-talebe ilişkisi içinde belirli bir formasyona ulaşmış seçkin isimler tarafından belirli bir sistem dahilinde üretilen düşünceler, amel tarzları ve adetlerin/geleneklerin tamamını ifade eden bir bütündür. Bu bağlamda insanların inanç ve amel açısından din anlayışlarını temsil eden bir sistemdir (Kahraman, 2007: 7-8). Ele alınan medeniyetler, İslam dininin Sünni mezhebinin ağırlıkta olduğu ya da geleneksel kodların dinle olan ilişkisinde Sünniliğin ağırlıklı olarak hissedildiği yapılardır. Çalışmadaki İslamiyet vurgusu da Sünnilik mezhebine yönelik olarak işlenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ DÖNEM

1. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK VE FAS MEDENİYETLERİ

Tarihte ilk kez Victor Riqueti Mirabeau tarafından kullanılan İngilizce “civilization” Türkçe karşılığı olan medeniyet kavramı, “Medine” yani şehirle alakalı olarak Türkçeye dahil olmuştur. Medeniyetler, tarih tecrübe çeşitlilik bağlamında dinamik bir forma sahiptir (Kalın, 2010: 2). Bir ülke, topluluk ya da toplumun, maddi, manevi varlıklarını, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümüne verilen “uygarlık” kavramıyla aynı anlamda kullanılmaktadır³. Türk ve Fas medeniyetlerinin İslamiyet öncesi tarihi ve bu döneme dair düğünlerle alakalı olan nüanslar medeniyetin bir parçasıdır.

1.1. İslamiyet Öncesi Türk Tarihi

Türklerin ataları, M. Ö. 2000 – 100 yılları arasında Ural Dağları ile Sayan Altay ve Tanrı Dağları arasında yaşamışlardır (Ercilasun, 33: 2013). Türklerin ana-yurdu olarak nitelendirilen bölgenin coğrafi karakteri, ülkenin hemen her yerinde büyük bir benzerlik göstermektedir. Bazı vahaların ve Tarım, Seyhun, Ceyhun gibi ırmakların suladığı verimli arazilerin dışında ülke tamamen bozkır ya da çöl halindedir. Bu coğrafi özellikler Türkler için zorunlu olarak sadece göçebe kültürüne elverişli bir zemin hazırlamıştır. Türk kabileleri, bir bölgede belli bir süre kaldıktan sonra kuraklığın baş göstermesi, yaşam koşullarının bozulması, düşman istilaları ya da kuvvetli kabilelerin baskıları sonucunda başka bölgelere göç, etmek zorunda kalmışlardır (Pamir, 2009: 361).

Tarihleri boyunca farklı coğrafyalarda, farklı medeniyet ve topluluklarla girdikleri etkileşim yoluyla gerek sosyal gerek inanç sistemi olarak etki altında kalmışlardır. Göçebe hayat yaşamaları dolayısıyla tam olarak yerleşmiş bir inanç sistemleri

³http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a7dec5ea97621.41898808 (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

olmamış, bu da başka kültürlerden etkilenmeyi kolaylaştırılmıştır. Tarihlerinde çok fazla din değiştirmelerinin sebebi de göçebe hayat sonucu kültür ve inanç sistemlerinin yapısal olarak şekillenmemiş olmasıdır. Yazılı bir hukuk sisteminin de olmaması nedeniyle hayatlarını düzenleyen töreler yoluyla sosyal organizasyonlarını gerçekleştirmişlerdir.

1.2. İslamiyet Öncesi Türk İnanç Sistemi

İslamiyet öncesi Türkler, inanış ve yaşam koşulları bağlamında ele alındığında geleneklere, törelere, norm ve değerlere göre hareket etmektedir. Akrabalık bağlarıyla birbirine bağlı toplulukların ana geçim kaynağının hayvancılık ve dokuma alanlarda olması dolayısıyla inanç sistemlerinde de doğanın ve geçmişin etkisi fazladır. Klanlar halinde yaşamaları ve göçebe hayat sürmeleri nedeniyle özgün inançlara sahiptirler. Bunun yanında, ilkel dönemler olması dolayısıyla inanç sistemlerinde mistik bir nüans söz konusudur. Bu mistisizmin temelinde, doğayla sıkı bağ kuran bir anlayış yatmaktadır.

1.2.1. Din ve İnanç Sistemi

Din, kavram olarak birçok disiplin tarafından tanımlanmış ya da birbirinden farklı alanlarda metafor olarak kullanılmıştır. Perspektiflere göre işlevsel ya da çatışmaya zemin hazırlayan bir kavram olmakla birlikte, bazı durumlarda da direkt olarak reddedilmiştir. Daha karmaşık tarafı ise dinin, toplumsal yaşamın içindeki bireye ettiği sirayettir. Zira din, inançlı insanlara ne ifade ettiği, gündelik hayatlarında ya da bireyin var oluşunu ya da davranışlarını ne yönde etkilediği hususunda daha derin bir araştırmayı gerektirmektedir.

İslamiyet öncesi Türklerin göçebe hayat sürmeleri dolayısıyla yapısal olarak, oturmuş bir din anlayışından ziyade gündelik hayatlarındaki norm ve değerler gelenek ve törelere bağlı olarak şekillenmektedir. Dinler, çoğu zaman ritüel boyutunda ve insan olmanın gerektirdiği inanma kaygısı durumunda ortaya çıkmaktadır. İslamiyet öncesi Türkler, tarih içerisinde farklı birçok inanç sisteminin etkisi altında kalmışlardır. İnanç sistemlerine bakıldığında üçlü anlayıştan söz edilebilmektedir: atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı kültü. Bunların yanında da ağırlıklı olarak Totemizm (Totemcilik),

Animizm (Canlılık, Ruhçuluk), Şamanizm gibi dinlerle de etkileşim halinde olmuşlardır (Artun, 2007: 1).

Dinler ve kültürler, kendi içlerinde birbirlerini tamamlamışlar; bunun yanında birbirleriyle de ilişkili olarak var olmuşlardır. Başka bir deyişle, birbirine doğrudan benzerlikleri dolayısıyla, din ve kültürler, aynı anda inanç sistemi içinde yer almış ve bir yapı diğer yapıyı reddetmemiş aksine kapsayıcı olarak devamlılık sağlamıştır. İslamiyet Öncesi Türklerde inanma ihtiyacıyla başvuru referanslar, dinler ve kültürler olarak farklılaşmaktadır. Kültür yoluyla törelerin devamlılığı sağlanmakta ve sosyal hayat kültürlerden referans alan töreler yoluyla şekillenmektedir. Bunun yanında mistik güçlere kutsiyet addedilen sistemlere sahip olan dinler de mevcuttur. Yapısal olarak şekillenen bir inanç sisteminden ziyade ata olarak kabul edilen kişi, simge gibi toplumsal olarak inşa edilen hiyerarşi referans alınmıştır.

1.2.2. İnanılan Dinler

İnsanlar, tarih içinde akıl yoluyla bir şeyleri açıklamaya çalışmış, açıklayamadığı durumlarda da mistik cevaplar yoluyla kendisini ikna edecek şeylere ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda dinler, insanları hedef alan inanç sistemleridir. İnsanların merak ihtiyacı, yalnızca mistik bir gücü merakla değil aynı zamanda kendi hayatıyla ilgili de ortaya çıkmaktadır. Özellikle insanın ölümden sonraki hayata olan merakına cevap veren dinler, insanların dünyevi ve ruhsal hayatlarına dair kural ve düzenlemeler getirerek ceza ve ödül karşılığında huzur sunmaktadır. Huzur, inançlı bir bireyin kendisinin ödüllendirileceğine inanması durumunda mevcut dinin gerekliliğini yerine getirmesi durumunda ortaya çıkmaktadır.

Totemizm kavramı, “totem” kavramının işlenmesi sonucu ortaya çıkmış ve bir inanç sistemi olarak insanlara sunulmuştur. Kuzey Amerika, Afrika ve Avusturya klanları tarafından hayvan, eşya gibi bir simgeye kutsiyet addedilmektedir. Birey kutsiyet addedilen simgeyle arasında bir bağ kurmakta ve bu simgenin ya da totemin öldürülmesi, zarar verilmesi gibi durumlar “tabu” olarak adlandırılmaktadır (Talas, 2004: 284). Burada totem ve tabu ilişkisi inanç bağlamında doğrulduğunda ruhani

inanma ihtiyacının karşılandığı bir durum ortaya çıkmaktadır. Sosyal anlamda bir düzenleme ya da tabu dışında bir kural ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal yaşam içerisinde, totemizmin yansımaları etkili ve müeyyideleri güçlüdür. Tezcan'a göre totemizm inancı, insan vücudunda bazı bölümleri önemli kılmaktadır. Klan içindeki totem kaynaklı akrabalık ve akrabalığın kaynağının da totem olması dolayısıyla klan içinde insanlar kan bağıyla birbirlerine bağlıdır. Bir klan üyesinin başka bir klan üyesi tarafından öldürülmesi, kan davasını ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında klan içi kan bağı dolayısıyla klan içinde evlilik de bit tabu olarak kabul edilmektedir (1996: 115). Göktürklerin yaratılışlarının bozkurt yoluyla olduğuna inanmaları, bir kurdu ata olarak saymakla eşdeğerdir. Asya hunlarının soyunun Ejder'e dayandığı inancı daha geniş perspektiften bakılırsa, on dördüncü yüzyılın ilk çeyreğinde Câmî'ut Tevârîh adlı eserinde Reşîdüddin 24 oğuz boyunu sıralarken her dört boy için bir ongon kuşu göstermektedir. Şahin, kartal, tavşancıl, sungur, üç kuş, çakır kuşları Oğuzların totemleridir (Bozkurt, 1995: 10).

Animizm, doğrudan insanı referans almamakta, insan olmayanlarla insanlar arasındaki hareketliliği vurgulamaktadır (Pedersen, 2001; Zengin, 2017: 112). Genel olarak bakıldığında, referansını ruhlardan almaktadır. Canlı ya da cansız bütün varlıkların varoluşunda ruhun varlığına vurgu yapılmaktadır (Freud, 2002: 127). Tuna'ya göre Türklerde animizm Gök Tanrı inancıyla ilişkilendirilmektedir. Şamanların dua ederken Gök Tanrıyla birlikte, kutsal saydıkları kùltlerden de yardım istemeleri, kayın ağacına kutsiyet atfedilmesi gibi gelenekler, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi ve Tanrıyla birlikte diğer kutsallarında inanç sisteminde etkinlik göstermesi, Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemlerinde canlı olmayan varlıkların da ruha sahip olduklarının ifadesidir (Tuna, 2000: 44).

İnsan- doğa karşıtlığında, henüz insanın üstünlüğü kabul görmemişken, insanlar doğanın tahakkümünü kabul etmiş ve bu otoritenin de insanlar kadar gerçek ve insanlardan daha kutsal olduğuna inanmışlardır. Bu da insanın iradesini aşan meselelerde bu kutsallardan yardım istenmesine neden olmuştur. Aynı durum, İslamiyet Öncesi Türklerde de vuku bulmuş ve onlar da doğanın kutsallığına vurgu yapmışlardır. Zira göçebe yaşayan ve geçiminin hayvancılık ve dokumacılık olduğu

toplulukta onlara yaşam veren her şey doğanın ürünüdür. Bu durum doğayı insandan daha itibarlı hale getirmektedir.

Şamanizm'in ortaya çıktığı coğrafya, Sibirya ve Orta Asya olarak bilinmekte, günümüzde de varlığını inanç sistemleri içerisinde sürdürmektedir. Bu inanışta otorite, Şaman'dır ve "Şaman" kelime olarak, Tunguz dilinde "ben bilirim" anlamına gelmektedir. Türklerde Şaman kam, gam, ham, oyun gibi anlamlarda kullanılmıştır (Türkan, 2015: 220). Eliade Şamanlığı "vecd ve istiğrak (extase tekniği)" olarak adlandırmaktadır. O'na göre kam, özgün bir özelliği sayesinde ulaştığı extase haliyle ruhunu ter altına ya da göklere ulaştırabilmektedir. Buradaki asıl meziyet, onun bu dolaşımında farklı ruhlar üzerinde tahakküm kurabiliyor oluşudur. Toplumun Kam'a bakışı mistik zeminedir. Yani Kam, hastalanan ruhlara şifa verebilmek, ölülerin yeraltında yanına gidebilmek gibi özellikleri dolayısıyla toplumsa yapı içerisinde saygı duyulan ama aynı zamanda korkulan konumdadır (Gömeç, 2003: 90).

Şamanizm de diğer ilkel inanışlar gibi mistik güçler zemininde gelişmiştir. Toplumda itibarlı bir sınıfa ait olan Şamanlar, insanüstü gerekçelerle toplumsal bağlamda hayatlarına devam etmişlerdir. Şamanlar, doğayla ilişki içinde olup bu ilişkiyi, ruhani boyutta sürdürmüşler ve insanların iradelerinin üzerinde ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda Şamanizm'e kadar tanımlanan dinleri de kapsar nitelikte olan bu din, Türklerde baskın olarak inanılmış olandır. Totemizm ve Animizm dinlerinin daha ayrıntılı ve kapsamlı hali olarak da görülebilecek olan Şamanizm'de Şaman, ruhlarla ilişki içinde olduğunun düşünülmesi animizmi, doğadaki herhangi bir madde yoluyla örneğin kayın ağacının kutsallığı ise totemizmle ilişkilendirilebilir. Bu inanışların temelinde ruh inancı yatmaktadır. Zira her üç din de toplumsal düzeyde, kendisini ruhlarla olan ilişkisi içerisinde kabul ettirmiştir.

1.2.3. Üçlü Anlayış (Kültler)

İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde dinlerden daha baskın olan, bir bakıma törelerin düzenlemesinde ağırlıklı etkili olan kültler söz konusudur. Atalar kültü, Tabiat kültü ve Gök Tanrı kültü olarak üçlü anlayış olarak kavramsallaştırılmış inanışlar çok yönlü olarak Türkleri etkilemiştir. Toplumsal düzenin sağlanmasında da doğrudan etkili olan

bu anlayış, topluma, tarihsellik içinde varlığını kabul ettirmiş, mistik otorite ihtiyacını da karşılamıştır.

Kelime anlamında da anlaşılacağı üzere, geçmişte saygı duyulan ve büyüklüğü kabul edilmiş olanı temsil eden “ata” kavramı, geleneksel toplumlarda önemli bir yere sahiptir. Özellikle ölümden sonraki yaşama ve ruhun varlığına inanan toplumlardaki mezar geleneği de bu kavramın anlaşılmasında önemlidir. İster duygusal ister rasyonel olsun, ölen atalarına karşı duyulan minneti işaret etmektedir. Atalar kültü, toplumsal yapı içerisinde norm, değer ve törelerin yanında bireylerin ölümden sonraki hayatlarını ve ruhlarını da kapsamaktadır. Geleneksel bir yapının oluşmasını ve bunun devamlılığını da sağlamakta olan atalar kültü, tahakküm kurarak belirli bir sosyal organizmanın oluşmasında da işlevsel rol oynamaktadır (Selçuk, 2010: 137).

Geleneksel olarak, mezar geleneğinin üzerinde bir form bulunmaktadır. Zira burada tapınma ve kutsiyet atfetme söz konusudur. Bu da mevcut klanın önde gelen büyüklerine karşı yapılabilecek bir davranış biçimidir. Buna göre klanda sözü geçen büyükler ya da klanın lideri veya yaşarken de kutsiyet atfedilen din adamlarına karşı gösterilen bir tutumdur. Geleneksel bir dokuya sahip olması nedeniyle toplumsal hafıza da tanrının otoritesiyle eşit konumdadır. Atalar kültünün kutsal bir mit olarak ele alınmasındaki başka bir değişken de kahramanlıktır. Zira kültün toplumsal bağlamdaki itibarının yeniden üretiminde efsaneleşme etkili olmaktadır. Bu durum Türklerin doğal süreci olarak ele alınabilmektedir. Zira Türklerin savaşçı ve değerlerine bağlı bir karaktere sahip olması sosyokültürel hafızanın tazeliğini korumasında da etkili olmaktadır. Kahramanlık ve kutsiyet nüansı toplumsal mutabakatın da sağlanmasında elzemdir (Selçuk, 2010: 138).

İslamiyet Öncesi Türk kültüründe, hemen her alanda tabiat doğrudan ya da dolaylı yoldan inanç sistemlerinde etkili olmuştur. İnanılan dinler ve inanç biçimleri düşünüldüğünde, Tanrı dahi doğanın bir parçası olarak düşünülmüş, kutsiyet atfedilen simgelerde de insan iradesinin dışına çıkmıştır. Burada maddenin düşünceden doğduğu Hegelci bir zihinsel yapı söz konusudur. Zira toplumlar tabiattaki maddelere atfettikleri anlamlar dolayısıyla maddeleri kutsallaştırmaktadır.

Bu da düşünceyi değerli kılanın, insanın zihnindeki varlığı olduğu anlamına gelmektedir.

Yer ve gök olarak iki formda ortaya çıkan tabiat kültüne göre tabiatla görünen her şeyin mistik bağlamda bir gücünün olduğu görüşü söz konusudur. Eski Türk inancına göre yer ve gök bir bütün olarak düşünülmüş, dağ, kaya, su, güneş, ay gibi tabiat unsurlarının da ruh sahibi olduğu inancı vardır. Ancak Gök Tanrı inancı, tabiatın dışına çıkmakta ve o tek tanrıyı temsil etmektedir (Aydın, 1997: 5-6). İnanç sistemleri ve dinlere bakıldığında somut olanın kutsiyeti söz konusudur. Doğayı kontrol etmenin alternatifi olarak, onunla iyi geçinmek ya da ona kutsiyet atfetmek olarak da düşünüleniler. Zira İslamiyet öncesi Türklerin de tabiatla olan ilişkisi bu doğrultudadır.

Gök Tanrı anlayışı, diğer inançlarda iki noktada ayrılmaktadır. Gök Tanrı, devlet sistemine de müdahale etmiş ve Hakanın da Tanrı tarafından gönderildiğine inanılmıştır. Bu da devleti yönetecek olan kişiye kutsiyet atfedilmesine neden olmuş ve hakanın otoritesini güçlendirmiştir. Bunun yanında yönetici olan Hakan, Gök Tanrının bir temsili olarak görülmesi dolayısıyla insanların ihtiyaçlarını gidermek ve korumak için Gök Tanrı tarafından görevlendirilmiştir (Kılıç, 2003: 26). Bu da hem Gök Tanrı anlayışının hem de Hakanın otoritesinin yeniden üretiminde işlevseldir. Bununla birlikte, Gök Tanrı kutsal sayılan diğer cisimlerin de üzerinde onların da denetimini yapan mekanizmanın başında bulunmaktadır.

Türklerde, Gök Tanrı kavramı, göğü temsil eden ve inanılan en büyük tanrıdır. Gök Tanrı kavramsallaştırması gökteki bütün çizimleri kapsayan bir yapıyı işaret etmektedir. Bu bağlamda kutsallık atfedilen cisimlerle Gök Tanrı anlayışı birbirinden ayrılmaktadır (Avcıoğlu, 1995: 352). Zira animizm ve totemcilik inançları düşünüldüğünde, her cismin bir ruhu olduğu görüşü vardır. Şamanizm anlayışı da ruhun kutsiyetine vurgu yaptığı için tabiatdaki her cismin değeri vardır ve insan iradesi üzerindedir. Çok tanrıcılığın yanında tek tanrıya olan ihtiyacın da karşılanmasına yarayan Gök Tanrı inancı Türkleri her anlamda denetleyen ve düzenleyen bir forma sahiptir. Türklerin inanç ve inanışları; norm, değer ve törelerine de müdahale edebilmekte bu yolla kutsiyeti somutlaşmaktadır.

Evlilik bağlamında kùltler iç içe geçmiş ve uygulamada yaygınlık göstermektedir. Kayın kavramı, Türk geleneğinde hem ağaç hem de su kùltüyle doğrudan ilişkilidir. Bunun yanında evlilik neticesinde doğan akrabalık ilişkilerinde isimlerin önüne getirilerek kullanılmaktadır. Ağaç bağlamında “hayat ağacı” olarak ifade edilmiştir. Gündelik hayatta kullanılan ok, yay gibi savaş aletleri, çadır direği gibi barınma meselesi, semer gibi hayvanlarda kullanılan malzemelerin kayın ağacından olmasına dikkat edilmektedir (Serin, 2002: 6 – 7 – 8). Bunun yanında baharın ilk aylarında kutsal Atalar Mezarlığında Gök Tanrıya kurban sunmakta akabinde kayın ağaçları dikmektedir (Gömeç, 1998: 39).

1.3. İslamiyet Öncesi Fas Tarihi

Yakın tarihte Afrika kıtası Kuzey Afrika, Orta Afrika ve Güney Afrika olarak üç ana bölgeye ayrılmıştır. Fas’ı da içine alan ve Akdeniz’e yakın olan bölge Kuzey Afrika’dır. Diğer bölgelere kıyaslandığında iklim ve yer şekilleri bağlamında cazibe merkezi olmuştur (Gözenç, 1995: 3 – 4). Özel konumu yanında coğrafi konumu da cazibe merkezi olmasında etkilidir. Zira Akdeniz’ e olan yakınlığı Avrupa’yla olan diyalogun da kolaylaşmasını sağlamaktadır.

İslam coğrafyası düşünüldüğünde, en batıdaki ülke olan, Türkiye’de bir şehir adı olan Fas olarak anılan ülke, Cezayir ve Tunus’la birlikte Mağrip ülkesi olarak, Afrika kıtasında bulunmaktadır. Geçmişte el – Mağribu’l – Aksa (uzak batı) olarak da adlandırmıştır. Fas doğal sınırları, Kuzey’de Akdeniz, güneyinde Sahra Çölü, batısında Atlantik Okyanusu ve doğuda Libya – Mısır çölü bulunmaktadır. Ülke isminin kendi dilindeki anlamı “El-Magrip” yani “en batıdaki yer” anlamına gelmektedir. Ülkenin ismi Arapçada ise “akşam” anlamına gelmektedir (Lugan, 1956).

Nüfusu Araplar, Berberiler ve çok az olmakla birlikte Moorlar’dan oluşturmakta, resmi dinin İslam, resmi dilin Arapça olduğu devletin nüfusunun yaklaşık yüzde 98’i Müslümandır. Müslümanların çoğunluğu Maliki, geriye kalanları da Hanefi mezhebine mensuptur. Berberiler kabile hiyerarşisini devam ettirmektedir. Bunda

Avrupalıların Berberileri İslam'dan uzak tutmak için giriştikleri hareketler etkili olmuş ancak İslam'dan uzaklaşmaları mümkün olmamıştır⁴.

1.4. İslamiyet Öncesi Fas İnanç Sistemi

Fas'ta İslamiyet öncesi inanç sistemine dair bilgiler yetersizdir. Yahudiliğin erken zamanlardan beri mevcut olduğu bölgeye Hristiyanlığın nasıl geldiği belirsizdir. Hristiyanlık öncesi bazı Roma ve Kartaca tanrıları da uzun süre Kuzey Afrika şehirlerinde kutsal kabul edilmiş, İslam'la eklemlenme sağlanana kadar Yahudilik, Hristiyanlık ve putperestlik bir arada yaşanmıştır (Dursun, 2003: 196). İslamiyet öncesi Fas inançları ele alınırken Cahiliye Dönemi konu edilmiştir. Zira cahiliye dönemi, genel Arap Yarımadası'nın yapısına işaret etmektedir.

1.4.1. Din ve İnanç Sistemi

İslamiyet öncesi Arap toplumunda inanç sistemi Hristiyanlık, Yahudilik gibi dinleri içeriyor olsa da büyük çoğunluğunun sahip olduğu inanç putataparlıktır. Putataparlık, cahiliye döneminde doğrudan canlı ya da cansız varlıklardan medet umarak, aşkın bir tanrının varlığını reddetmek değildir. Zira dönemin inancı gereği Tanrı *deus otiosus* inancına göre dünyadan uzaklaşmıştır. Arap toplumu Tanrıyla diyalog kurmak için putları araç olarak kullanarak, onlara kurbanlar sunarak, tavaf ederek saygı gösterisinde bulunmaktadır (Söylemez, 2014: 9 – 10). Bu yolla tanrıya yaklaşmak amaçlanmaktadır. Putlara kutsiyet atfedilmemekte, kutsalla girilen diyalogda araç olarak kullanılmaktadır.

Arapların inanışları Putataparlık bağlamında gelişmesinin yanında kendilerini çevreleyen doğanın insan üstü güçlere sahip, kendi çıkarları doğrultusunda özel güçlerini kullanabilen kuvvetlerle dolu olduğuna inanmaktadır. En belirgin olan güç ise ateşten yaratıldığına inanılan, Tanrı'nın kızları olduğuna inandıkları cinlerdir. Doğa olayları neticesinde ortaya çıkan normal dışı ses, görüntü gibi hareketlilikleri de cinlerin davranışı olarak değerlendirmektedirler. Kaya, ağaç, put gibi doğada var olan maddelerin içinde yaşadıklarına inanılmakta ve onlara karşı hoşgörülü

⁴ http://www.davetci.com/d_ulke/isl_ulke_fas.htm (Erişim Tarihi: 20.03.2018)

davranılmaması durumunda kötülükle karşılaşılacağına inanılmaktadır (Çağatay, 1993: 78 – 79).

1.4.2. Put ve Tapınaklar

İslamiyet öncesi Arap inanışlarında aşkın bir tanrının varlığından söz edilmekle birlikte kurumsallaşmış bir din anlayışının olmadığı bilinmektedir. Kurumsallaşmış bir din anlayışını engelleyen hususun putataparlık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Öztürk’e göre Hicaz’da Tevhit inancının terkedilmesiyle birlikte putataparlık yaygınlaşmıştır. Putların yanında çok tanrıcılık da bulunmakta ancak çok tanrıcılık da putataparlıkta olduğu gibi hiyerarşi içerisindedir. Putların aşkın tanrıya ulaşmada araç olarak kullanılmasına paralel olarak çok tanrıcılık inancından da tüm tanrıların bağlı olduğu adına “Allah” denilen yüce bir tanrı bulunmaktadır. (2007: 134).

Putlar doğada bulunan canlı ya da cansız herhangi bir maddeden yapılabilmekte ve şefaatçi olarak kabul edilmektedir. Öyle ki putları efendileri gibi korumakta, kabilenin sahip olduğu canlı cansız her şeyin onlara ait olduğunu kabul etmektedirler. Putlar için *ba* yani baba sözcüğünü kullanmaktadırlar. Dolayısıyla kendilerini de “putların çocukları” olarak tanımlamaktadırlar (Öztürk, 2007: 143). Aşkın bir tanrı inancı ve putataparlık beraber düşünüldüğünde, inanç sisteminin kurgusu tanrısallık içerirken, putlara atfedilen kutsiyet aşkın yoluyla tanrıya ortak koşulan bir sistem ortaya çıkmaktadır.

Putataparlık, inanç bağlamında mülkiyetin gelişimine işaret etmektedir. Kabile ve put arasında karşılıklı mülkiyet ilişkisi bulunmaktadır. Zira kabile özelinde putlar bulunmakta ve kabile kendisini bu putlara ait hissetmektedir. Putlar yoluyla aşkın tanrıya yakarış sağlanmaktadır. Putataparlıkta kurumsallaşmanın olmaması, dini ritüellerin yokluğuna işaret etmektedir. Kabilelerin kendilerine has putlarının yanında ortak putlar da bulunmaktadır. Bunlar Lat, Menat, Uzza gibi adlarla anılmaktadır.

Ortak putlar genellikle tuğut tapınaklar içinde muhafaza edilmektedir. En büyük tuğut Kâbe olduğu kabul edilmekte ve çok sayıda put burada muhafaza edilmektedir (Şentürk, 2001: 31). Bunun nedeni de Hz. İbrahim’in mescidi olmasıdır. Kâbe’den ayrı

olarak inşa edilmiş olan tuğutlara olan saygı Kabe'ye duyulandan farklı değildir. Tuğutların önlerinde kurra okları çekilmekte, onlara hediyeler sunulmakta, onlar için kurbanlar kesilmekte ve çevresi tavaf edilmektedirler (Çağatay, 1993: 81).

1.4.3. İnanişlar

İslamiyet öncesi Arap toplumlarında inanişlar putatapallıkla doğrudan ilişkilidir. Zira putlara olan bakış açısı çok keskin ve katıdır. İnanişlardan söz etmek, bir bakıma aşkın tanrı, put ve tapınaklarla olan diyaloglara değinmek anlamına gelmektedir. İslamiyet öncesi Arap toplumlarının inanişları putlar ve cinler üzerine kurulu olarak şekillenmiştir. Putlar, aşkın tanrıya ulaşmada bir araçlar, tapınaklar da putların toplu olarak muhafaza edildiği inşalardır. Bunların yanında inançlar arasında somut olarak var olmuş cinler de bulunmaktadır. Cinler, putlardan farklı olarak korku veren inanç sistemleri içerisinde yer almakta ve doğayla ilişkilendirilmektedir.

İnançlar bağlamında tavaf, kurban ve kurra oku çekme gelenekleri belirleyici inanç kodlarıdır. Günümüzde de Hac olarak gerçekleştirilen tavaf geleneği, İslamiyet öncesinde put ve tapınakların çevresinde uygulanmaktadır. Özellikle Kâbe çevresinde gerçekleştirilen bu ibadet haftalık yapılmaktadır. Kâbe'nin tavaf edilemeyeceği durumlarda da Harem'den alınan taşın etrafında dönerek gerçekleştirilmektedir (Söyletmez, 2014: 20). Kurban da tavaf gibi putlar için uygulanan ibadetler arasında bulunmaktadır. Putlar üzerinde kurbanlar kesilmekte ve kanın onlara bulaşması sağlanmaktadır. Bu yolla putun kutsallık kazanacağına inanılmaktadır (Tan, 2011: 147).

Fal oku çekme İslamiyet öncesi Araplarında yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Bu inaniş Kâbe'nin içinde bulunan Hübel putu önünde gerçekleştirilmektedir. Kabe'de putun yanında bulunan kuyuya hediyeler koyulmaktadır. Hübel putunun yanında, üzerinde fal açacakların isteklerine karşılık verecek biçimde farklı yazılar yazılı olan yedi ok durmaktadır. Bir işe girişmek isteyen bir Arap bu oklardan birini çekmekte evet yazısının çıkması durumunda işe girişmektedir. Oklar üzerinde diyet, evet, hayır, sizdendir, sizden değildir, ilişiktir ve sular yazmaktadır. Bir kuyu açılacağı zaman ok

çekilir ve sular çıkması durumunda oradan su çıkacağına inanılmaktadır (Çağatay, 1993: 94 – 95).

2. TÜRK VE FAS MEDENİYETLERİNİN İSLAMİYET ÖNCESİ SOSYAL VE KÜLTÜREL YAŞAMI

Çalışmanın bu bölümü Türk ve Fas medeniyetlerinin İslamiyet’le eklemlenmeden önceki sosyal ve kültürel hayatlarına odaklanmaktadır. Gündelik hayatın ve ilişkilerin nasıl şekillendiği ve denetlendiği, İslamiyet’ten bağımsız olarak evlilik ve ailenin önemi ve evliliğin gerçekleşme süreci incelenecektir. Zira her iki medeniyet için de İslamiyet sosyal ve kültürel bağlamda düzenleyici ve denetleyici olmakla birlikte evlilik ve aile bağlamında da doğrudan belirleyicidir.

2.1. İslamiyet Öncesi Türk Sosyal Ve Kültürel Yaşamı

“Töre” kavram olarak geleneklerle ilişkili olan, toplumsal ve devletin idari işleyişinde kesin kurallara dayanan, yıllar içerisinde şekillenmiş ve karşı çıkılması durumunda büyük bedeller ödenmesi gereken, düzenleyici mekanizmanın temelinde yer alan kurallar bütünüdür. Bu bağlamda özellikle İslamiyet Öncesi Türklerde yazılı bir metin ya da kural koyucu otorite olmaması dolayısıyla toplumsal mutabakat törelerin varlığıyla sağlanmaktadır. Törenin oluşumunda üç yöntem söz konusudur: Hakan tarafından, kurultay tarafından ve süreç içerisinde kendiliğinden oluşan kurallar (Pamir, 2009: 359).

Törelerin ortaya çıkma yöntemleri ele alındığında, kurultay tarafından hazırlanan ve kendiliğinden oluşanlar olarak basit bir kategorileştirme yapılabilmektedir. Törelerin ortaya çıkma amacının da toplumsal ihtiyaçlar neticesinde olduğu açıktır. Zira bu iki yöntemde de inanç sistemi ya da mistik bir nüansın dışında insani karar mekanizması söz konusudur. Hakan’ın tanrı tarafından görevlendirildiği inancı dolayısıyla O’nun koyduğu törelerde mistik nüansın varlığından söz edilebilmektedir. Töreler, toplumsal organizasyonda da etkinlik göstermekte ve ritüellerde de ortaya çıkmaktadır. İslamiyet Öncesi Türklerin sosyal ve kültürel yaşamı, inanç sistemlerine benzer olarak şekillenmektedir

2.1.1. Evlilik

Evlilik ister geleneksel ister modern toplumlarda olsun, yaygın olarak uygulanan ve gerek geleneksel gerekse de dini kodlar barındıran bir ritüeldir. Bireylerin hayatında yeni bir başlangıç olarak görülen, geçiş dönemlerinden de biri olan bu ritüel, bir erkek ve bir kadının bir araya gelerek kendilerine yeni bir hayat kurma işlemidir. Kız ve erkeğin baba ocağından ayrılarak yeni bir evde aile meydana getirmesiyle sonuçlanmaktadır. Göktürkçe kitabelerin Suci yazıtında “inim yiti urım üç kızım üç arti eledim oglumun” (küçük kardeşim yedi, erkek evladım üç kızım üç idi, oğlumu evlendirdim) cümlesi de bu savı desteklemektedir (Donuk, 1981: 164).

Evlilik süreci, Türklerde mitolojik olarak da etkinlik göstermektedir. Erkek ve kız ailelerinin evleri birer ocak olarak görülmekte ve evlilik sonrasında yeni bir ocak meydana gelmektedir (Ergun, 2010: 275). Burada ocak kavramı ev içinde ısıtan, yemek pişirilen sobayı işaret etmektedir. Günümüzde de yaygın olarak kullanılan “ocak söndürmek” deymi, ocak kütüne olan inancı ve aileyle ilişkilendirilmeye devam edildiğini göstermektedir. Kültler, düğün sürecinde âdet olarak uygulanan yöntemlerde kendisini göstermektedir. Gelinin oğlan evinden içeri girerken su dolu testi kırması, evliliğin su kültürüyle ilişkilendirildiğini işaret etmektedir. Gelinin kaynanaya ağaç motifli yazmalar, ağaç kültürünün pratik uygulamasını işaret etmektedir (2010: 277 – 278). Geçiş dönemi olarak ele alınan evlilik yeni bir hayatın başlangıcını ifade etmesi dolayısıyla ağacın mitolojik olarak hayat ağacına işaret etmekte ve bu da ağaç kültürünün manevi simgesi olarak tezahür etmektedir.

Türk tarihindeki önemli inanç sistemlerinden olan Şamanizm’in evlilikle ilgisi bulunmaktadır. Özellikle kız kaçırma bağlamında etkinlik göstermektedir. Kız kaçırmaya giden geçlerin toplanmasıyla, atların üzerine kırmızı serpmekte ve kırk kötü ruhtan onların korunması için “ıtık” denilen tanrıya yalvarmaktadır (İnan, 1972: 166). İnanç sistemleri normalin daha iyi olması için değil, mevcut lanetin giderilmesi için kullanılmaktadır. Tanrıların kötü ruhlarla olan mücadelesi söz konusudur. Bu örnekte de görüleceği üzere “ıtık” kırk kötü tanrıyla mücadeleye girerek, kız kaçırmaya giden gençlerin görevlerini sağlıklı bir biçimde yapmasını sağlayacaktır.

Şamanizm’de de kötülüklerin temizlenme ve arınma, bunun yanında kötülüklerden korunma kaygısıyla ateş kutsal sayılmıştır. İnan’a göre, ateşle doğrudan ilişki içinde olan “ocak” kavramı, evlilik bağlamında “ocak kurma” deyiimiyle ifade edilmektedir. Sönmeyen bir ocağa sahip olmak yoluyla evliliğin sağlıklı devam etmesi amaçlanmaktadır. Gökyay’a göre, kadın da evi aydınlatan bir ateş olarak tasvir edilmiştir (Eker, 1998: 16).

2.1.2. Aile

Kültürden kültüre farklılık gösterse de aile kurumu, toplumsal yapının merkezinde bulunmakta ve bireyin toplumsallaşmasında/sosyalleşmesinde ilk kurum olarak varlığını hala sürdürmektedir. Evlilik sonucunda ortaya çıkan aile kurumunun düzenlenmesi her toplumda ve her zamanda belirli kurallar doğrultusunda gerçekleşmektedir. İslamiyet öncesi Türklerde hukuk sisteminin de içinde bulunduğu töreler yoluyla organize edilen aile yapısı değer ve normların devamlılığını sağlamakta ve bu yapı ne kadar güçlü olursa törelerin, norm ve değerlerin de ayakları yere o kadar sağlam basmaktadır. Toplum bir organizma olarak düşünüldüğünde, aile bu organizmanın en önemli organıdır. Zira toplumsal hafıza, ritüeller, gelenek, görenek ve normlar bu küçük yapıda öğrenilmekte ve devamlılığı sağlanmaktadır.

Donuk’a göre bir toplumu anlamak, o toplumda en küçük kurumsal birim olan aileyi anlamaktan geçmektedir. Zira aile, toplumun zirvesinde olan devletin küçük bir türevidir. Ailede baba demek, devlette hükümdar anlamına gelmektedir. “Gök kubbesi devletin, çadır ise ailenin” söylemi ziyadesiyle açıklayıcıdır (1981: 147). Çünkü devlet, gökyüzünün altında var olan her şeyden sorumlu ve onları düzenlemekle mükelleftir. Aile ise devleti oluşturan çadırların kurumsal olarak yaşayan karşılığıdır. Buna göre toplumsal yapıda ve devletin oluşumunda elzemdir. Bu da devlet ve aile arasındaki benzerliği ortaya koymaktadır.

Dönemin diğer medeniyetlerine nazaran, eski Türklerde küçük aile anlayışı vardır. Evlenme sonrasında, eski Türklerde yeni bir aile ortaya çıkmakta ve bu aile kendi çadırında evliliğini sürdürmektedir (Donuk 1981: 163 – 164). Evlenen çiftler arasında kurulan bağ akrabalık kayın bağıyla devam etmektedir. Kocasının ya da karısının

babası, kaynata ya da kayın baba olarak; kocasının ya da karısının annesi, kaynana ya da kayın valide olarak; karısının erkek kardeşi, kocasının ağabeyi, kayın ya da kayın birader olarak isimlendirilmektedir (Dilek, 2008: 554 – 555).

Bu aile yapısında göçebe hayat sürülmesi de etkin rol oynamaktadır. Zira ekonomik geçim toplumun ortak emeğiyle ortaya çıkmakta, bu da özel mülkiyet anlayışının olmadığını göstermektedir. Bu durumda klan sistemi dolayısıyla ailelerin kendi içlerinde büyümeye ihtiyaçları yoktur. Evlenme dolayısıyla ortaya çıkan yeni aile kendi ataları olan anne babalarına değil klana hizmet etmektedir. Burada önemli olan klanın büyük ve güçlü olmasıdır.

Günümüzde büyük ölçüde güçlü olan aile kurumu, eski Türklerde de günümüzde olduğu gibi ataerkil bir yapıya sahiptir. Ata olarak görülen babanın otoritesinin yanında evin büyük erkek çocuğunun da otoritesi görmezden gelinememektedir. Kadınların, aile içinde erkeklerle eşdeğer konumunun olduğu, anne babanın çocuklar üzerinde pederşahi bir etkisinin olmadığı başka bir deyişle çocukların meta olarak görüp satılıp ya da öldürülemediği bir yapı söz konusudur. Bunun yanında kız evlat utanç kaynağı olarak görülmemekte hatta kızın evlenmesi için babanın inisiyatifi değil kendi kararı esas alınmaktadır. Söz kesiminde kızın evlenmeye razı olduğu durumda razılık sembolü vermesi gerekmektedir. Türklerde bu sembol mendil olup, kız evine giden hediyeler içerisinde de mendil bulundurmaktadır (Tuna, 2006: 150-151).

2.2. İslamiyet Öncesi Fas Sosyal Ve Kültürel Yaşamı

İslamiyet öncesi Arap Yarımadasında bütüncül bir sosyal yaşam ya da kültürel yapı bulunmamaktadır. Özellikle çölde yaşayan Araplar, zenginlik, etkinlik, kahramanlık gibi daha bireysel meselelerle ilgilenmektedirler. Bunun neticesinde öldürmek ya da zarar vermek yaygın davranış şekilleri arasındadır. Az sayıda kıyı şehirleri de çöle göre daha yumuşak olsa da aynı formun varlığında söz etmek yanlış olmamaktadır. Çölde yaşayanların temel geçim kaynağı hayvancılık, kıyı şehirlerinde ise tarım ve ticaret önemli geçim kaynakları arasındadır (Çağatay, 1993: 101). Bölge kabul görmüş herhangi bir kuralları bütününe sahip olmamakla birlikte emirlikler yoluyla yönetilmektedir. Soyluluk da bu emirliklerle olan akrabalık bağlarına bağlı olarak sahip olunan bir statüdür.

2.2.1. Evlilik

İslamiyet öncesi Arap toplumunda evlilik nikah yoluyla sağlanmaktadır. Nikah kadın ve erkeğin yeni bir hayat kurmak amacıyla kendi iradeleriyle bir araya gelmeleridir. Kadın ve erkeğin evlenmelerinde sakınca yaratacak durumların en önemlisi akrabalık bağlarıdır. Ancak kuzenler arasında bir sakınca bulunmamakta ve Arap toplumları kuzenler arası evliliğe öncelik vermektedir. Öyle ki kişi amcasıyla evlenmekte birinci hak sahibidir ve kadının rızası göz ardı edilmektedir. Başkasıyla evlenme hususunda amcaoğlunun rızası gerekmektedir (Demircan, 2013: 24 – 25). Arap toplumlarının kabile hayatı sürmesi dolayısıyla aile içinde yapılacak olan evlilik kabilenin büyümesine işaret etmektedir. Zira özellikle amcaoğlu seçilmesi de soyun devamlılığına işaret etmektedir.

İslamiyet öncesi Arap toplumlarında çok çeşitli evlilik biçimleri bulunmaktadır. Ancak burada önemli olan husus evlilikte erkeğin özgürlüğüdür. Yani pederşahi evliliklerdir. Sosyal hayatta olduğu gibi evlilik sürecinde de putlar etkin rol oynamaktadır. Hubel adı verilen puta yalvarılmakta ve kura çekilmektedir. Dul bir kadın evlenme isteğini kuş salma kurasıyla belirlemektedir, salınan kuş sağa uçarsa olumlu, sola uçarsa olumsuz karşılanmaktadır (Josaph, 1964: 258).

Evlilik süreci hıtbe yani güncel kullanımla görücü olma yoluyla başlamaktadır. Kadın aile büyüğü bir erkekten istenmekte ancak temel nüans, kızı isteyen erkeğin, kızın babasına denk bir soylulukta olması reddetmesini olanaksız kılmaktadır. Evlilik kurumu içerisinde mehir de İslamiyet öncesi Arap topluluklarında yaygın olarak görülen adetler arasında bulunmakta ve nikahın koşulu niteliğindedir. Mehir, güncel anlamda başlık parası olarak kullanılan, kızın babasına ya da başka bir büyüğüne verilen yetiştirme parasıdır. Mehir genellikle deve gibi Arap yarımadasında değerli olan mallarla ödenmekte ve mehirin miktarı kızın kabile içindeki konumunu yükseltmektedir. Mehirin fazla olması kadının güzelliğine yorulmaktadır (Erdim, 2003: 34).

2.2.2. Aile

İslamiyet öncesi Arap topluluklarının sosyal yapıları, kabile ve aşiret üzerine kurulu olması dolayısıyla aile yapıları da kalabalık forma sahiptir. Ailenin başında erkek bir büyük bulunmakta ve onun görüşleri etrafında hareket edilmektedir. Evlilik neticesinde aileye katılan bir kadının kabul görmesi için çocuk doğurması gerekmektedir. Öyle ki evli bir kadının çocuk doğurmadan ölmesi durumunda kocasına baş sağlığı dilenmemektedir. Dolayısıyla kadın ne aile ne de kocası tarafında kabul görmemiştir ve toplum bunu normal karşılamaktadır (Çağatay, 1993: 102).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLİK VE AİLE KURUMLARI

Çalışmanın bu bölümünde, literatürde geçiş dönemlerinden ikinci aşama olarak ele alınan evlilik ve evlilikle ilgili olan aile kavramı tartışılacaktır. Çalışmanın asıl konusu olan düğün kavramı da bu bölümde ele alınacaktır. Literatürde kabul görmüş, çalışmanın birinci bölümünde de açıklanmış, yaklaşımlar ışığında kavramların tanımlanmasının ardından, İslamiyet'in kabulüyle birlikte Türk ve Fas medeniyetlerinin düğün geleneği ele alınacaktır. Buradaki amaç, İslamiyet'in kabulüyle birlikte düğünler ve evlenme bağlamında Türk ve Fas medeniyetlerinin geleneksel yapısının ne ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktır. Evlilik ve düğünün yanında defakto olarak ortaya çıkan aile kavramlarındaki dönüşüm de yine bu bölümde ele alınacak olup; bu bölüm İslamiyet'le birlikte ortaya çıkan sürecin değerlendirilmesiyle sonlanacaktır.

1. EVLENME / EVLİLİK KURUMU

Doğumla başlayıp, ölümle son bulan geçiş dönemleri içerisinde en önemlisi olan evlilik, bireyin hayatında köklü değişikliklere neden olmaktadır. Bireylerin, bir araya gelerek ilişkilerini meşrulaştırmasına yarayan, aile kurumunu da doğrudan besleyen olgu, insanlığın başından günümüze kadar toplum ya da toplulukların özgün geleneksel kodlarıyla var ettikleri ritüeller yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu kodlar, geçmişten gelen alışkanlıkların bir ürünü olarak devamlılığını sürdürmekte ancak bireyin evlilikle alakalı olan tutumu ve kültür faktörü zamansal ve mekânsal olarak farklılaşmayı zorunlu kılmaktadır.

Evlilik, her ne kadar iki kişinin bir araya gelmesi neticesinde ortaya çıkmış olsa da onu toplumdan ayrı düşünmek olanaksızdır. Zira bu gerek aile kurumunda gerekse de evlilik biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Evlilik, evliliğin nişanı ya da duyurusu olan

düğünler ve netice olarak aile, bireysel eylemler ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkinin ürünüdür. Gayri resmi ilişkiler meşruluk kazanırken, aynı zamanda toplumun devamlılığında işlevsel olarak var olan değer, norm ve amaçlarının üretildiği aile kavramı bu sürecin sonunda ortaya çıkmaktadır. Bu yolla toplumsal yapının ihtiyacı olan devamlılık sağlanmakta, bireysel düzeyde de gerek cinsellik gerekse de birliktelik onaylanmakta ve birlikteliğin sürdürülmesine bağlı olan sakıncalar ortadan kalkmaktadır. Toplumsal bağlamda evlilik biçimlerinde de bazı problemler çıkabilmektedir. Eşcinsel evlilik, akraba evliliği gibi evlilik biçimleri, toplumdan topluma değişmekle birlikte kabul görmediği durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu da evlilik kurumunun toplumla olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

1.1. Evlilik – Din İlişkisi

Evlilik sürecini etkileyen çok fazla değişken olmakla birlikte, bu bölümde, çalışmanın amacından sapmaması için, evlilik kavramının dinle (İslamiyet) olan ilişkisi ele alınacaktır. İnsanlığın ortaya çıkışından günümüze kadar insanoğlu, toplum içinde bazı kişi ve kurumlara kutsiyet atfetmiş, bu kutsiyet nedeniyle bazı ritüellerini bu kişi ve kurumlar aracılığıyla ve bu kişi ve kurumların şahitliğinde yerine getirmiştir. Bu ritüel, evliliğin toplumsal olarak kabulünü kolaylaştırmakta ve evliliğe manevi bir değer kazandırmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken husus, evlenme eyleminin İslami olarak nasıl şekillendiğidir. İslam'a göre evlilik biçimi ya da İslam'ın ön gördüğü evlilik biçimi diğer dinlerle nerede ayrılmaktadır? Özgün tarafları nedir? Bu sorulara aranın cevapları aşağıda verilmeye çalışılacaktır.

Berger'e göre din, hayata anlam ve amaç kazandırmakta, İnsanın kozmos kurmasında belirleyicidir (Berger, 1993: 58). Başka bir deyişle din, insanlara belirli sorumluluklar ve yasaklarla birlikte gelmekte ve neticesinde ödül ya da yaptırımın olacağını bildirmektedir. Bu da dine mensup insanların hayatlarını düzenlerken buna uygun olup olmadığına dikkat etmesine neden olmaktadır. Burada dinin denetleyici ve düzenleyici rolü ön plana çıkmaktadır. Genelde evliliklerin dini mabetlerde ya da din adamlarının huzurunda yapılması, dinin düzenleyici ve denetleyici olmasını destekler niteliktedir.

Gerek İslam dininin gerekse de diğer dinlerin ya da inanışların kendisine has birtakım özellikleri ya da kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar yalnızca evlilik kurumuna adım

atacak kişileri (kadın-erkek) değil, aynı zamanda bu kişilerin ailelerini de doğrudan etkilemektedir. Modern toplumsal yapının gelişimiyle birlikte toplumsal dönüşüm, evlilik kurumunu da etkilemiş ve bazı kurallar ya da âdetler devir dışı olması dolayısıyla uygulamadan kalkmış ya da toplumun çok küçük bir bölümünde uygulanmaya devam etmiştir. Kopma olarak da okunabilecek olan bu hususa modern hayatın getirdiği yeni kurallar ve bununla beraber gelen insani değer faktörü etkili olmuştur. Zira istisnalar dışarıda tutulduğunda –ki bunlar geri kalmışlık olarak düşünülmektedir– evlilik bir zorunluluktan ziyade aile olmak isteyen bireylerin aldıkları kararlar neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Kına yakma ve yıkanma eylemleri de başlı başına mistik bir inanışlar olarak din ve evlilik arasındaki ilişki içerisinde ele alınabilmektedir. Zira her iki eylem de kutsiyet atfedilen evliliğe herhangi bir kötülük gelmemesi için yapılan eylemlerdir. Başka bir deyişle kötü ruhların uzaklaştırıldığına inanılmaktadır. Ters bir anlayışla uğur getirdiğine inanılan eylemlerin dışında, uğursuzluğa engel olduğuna inanılan bu eylemler dinden bağımsız bir din anlayışına işaret etmektedir.

1.2. İslamiyet Dinine Ait Evlilik Kuralları

Dinî kuralların toplumsal yapıya doğrudan etkisi neticesinde, evlilik ile toplumsal yapı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Dinî bağlamda yasak olan cinsellik meselesi bu bağlamda burada ele alınmalıdır. Zira evliliğin cinselliği meşru kılması hususunda aksi bir görüş bulunmamaktadır. Ancak toplumsal düzeyde, evlilik dışı cinselliğin yasak, ayıp olarak düşünülmesinin temel nedeni din yoluyla bunun büyük bir günah sayılması dolayısıyladır. Bunun yanında, eşcinsellik hususunda da aynı kanı bulunmakta ve bu tür ilişkiler, evlilik yoluyla da kabul görmemektedir. Yine dini kuralların, normların ve değerlerin etkisi büyüktür. Eşcinsel ilişkilerin yaygınlaşması nedeniyle helak olan kavim hikâyeleri ve dinen bunun evlilik dışı heteroseksüel bir ilişkiden çok daha büyük bir günah sayılması dolayısıyla burada da dinin yasak ve emirlerinin delinmesi karşısında ortaya çıkan toplumsal refleks, dinî kuralların toplumsal bağlamda karşılık bulmasını açıklar niteliktedir.

Süreklilik ilkesi olarak belirtilen “te’bid” kavramıyla, İslam, evliliğin sağlam temellere dayanması ve ömür boyu sürmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır

(Koşum, 2016: 60). Sürekliliğin yanında değişime ve keyfiyete de tamamen kapalı olan İslami yapı, Kur'an ve Sünnetler üzerine kuruludur. Bu da herhangi bir değişimde Allah'ın ve O'nun peygamberinin koyduğu kural ve yasakları çiğnemek anlamına gelmektedir. El-Nisa (4/23)'da "Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eslerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbunuzdan olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı (Koşum, 2016: 64) diyerek kısıtlayıcı ve aynı zamanda düzenleyici bir rol oynamaktadır.

1.3. Türk Medeniyetinde Evlilik

Günümüzden farklı olarak evlenme sürecinde Arap ve İslam ülkelerinde evlenme girişiminde bulunan damat, evleneceği kadının ailesine "namzetlik akçası" veya "mehr" adı altında para ödemektedir. Bu kavramlar ilerleyen zamanda "başlık parası" olarak devamlılık kazanmıştır. Evlenecek olan bireylerin aileleri arasındaki ekonomik ilişkiyi, Ortaylı, dönem bağlamında açıklanabilir bulmaktadır. Zira bir gelenek olarak ele alınması gereken bu husus, bir medeniyete ait olmayıp aslında geleneksel-kırsal toplumlarda yaygınca görülen bir davranıştır (1980: 33-34). Bu süreç farklı şekilde okunabilmektedir. Özellikle evlilik bağlamında hediyeleşme olarak da okunabilecek olan husus, edebi eserlere de konu olmuştur. Şeyhoğlu Mustafa'nın Şehnameden aldığı beyitlerde de açıkça görülmektedir (Önal, 1980: 107).

"Ahi halince erden kalın alur
Niceme ol kızını yalın olur."

"Eğer ister misem Hurşide kalın
Alaydum kem kişiden dünya malun."

"Bu yiğit hod bana kalın virepdür
Çü düşmen şerrin üstünden uruptur."

Önal'a göre "evlilik akçası", "mehr" gibi gelenekler aslında hediyeleşme sürecidir. Her toplumda görülen bu süreç, eski Türk topluluklarında da yer bulmuş ve adına "kalın" denmiştir. Değişim ya da dönüşümün kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde bunun da toplumlara ve zaman göre farklılaşması kabul edilebilirdir (2008: 108). Erkek tarafının, kızın ailesine verdiği kalının evlilikten önce verilmesi gerekmez. Verilmediği durumda evlilik gerçekleşmemektedir. Zira kalın hem kız tarafına evlilik masraflarında kullanılacak olan bir hediye hem de anneye süt hakkı olarak değerlendirilmektedir (Acar, 2011: 369). Evlenecek olan bireylerin yüklerinin hafifletilmesi için ortaya çıkan geleneksel kodların "başlık parası" adı altında evlenecek olan bireylerin değil de ailelerinin çıkarlarına uygun hale gelmesi geleneğin bir bakıma çarpıtılmasıdır. Kız evladın aile ekonomisine katkısı olarak düşünüldüğünde, dönem bağlamında kabul edilebilir olsa da günümüzde evladını meta olarak görmeyen aile kavramı gelişmekte ve bu gelenek, geleneklerin akılcı bir forma dönüşmesi ve insani değerlerin ön plana çıkmasıyla birlikte çok nadir olarak kullanılmaktadır.

1.3.1. Çağdaş Türk Hukukunda Evlilik

Canlıların var oluşundan bu yana yazılı, sözlü ya da içgüdüsel olarak bazı kurallar var olmuştur ve canlıların tamamen yok olacağı zamana kadar devam edecektir. Zira sosyal olarak bir arada olan canlıların, doğru ilişkiler kurmaları ve birbirlerine karşı saygı duymaları için düzenleyici ve denetleyici ve yaptırımla müeyyidelendirilen kurallar kaçınılmazdır. Kurallar, dönem bağlamında insanlar için geleneksel, dinî, akılcı olarak gelişirken; insan dışındaki diğer canlılar için içgüdüsel ya da güce dayalı olarak sürüp gitmektedir. Çağın gerektirdiği gibi davranma, giyinme, konuşma; kurallar koyma ve yaşama davranışları kişi ya da toplumları çağdaş hale getirmektedir. Bu hususta elzem olan husus akılcılık ilkesine uygunluktur. Çünkü akıl eşitlikçi ve dengeli bir dağılımın ilk şartı olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda din, sekülerleşmekte ve kesin yargılar dahil, tartışmaya açılmaktadır.

İnsani değerleri, hakları doğrudan ilgilendiren, ölüm ve doğumla birlikte geçiş dönemi olarak belirlenmiş olan evlenme eylemi, tarih boyunca belirli dönemlerden geçmiş, bir gereklilik olarak kabul edilmekte, köklü kurallar dahilinde ve geleneksel kodlar

kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Sözlü hukukta daha çok geleneklerden beslenerek hayata geçirilmiş; çağdaş hukuk sisteminde ise yasalara bağlı olarak, devlet kontrol ve gözetiminde devamlılığı sağlanmış ve hala da sağlanmaktadır. Yasalar yoluyla evlenme eylemine, belirli sınırlandırılmalar getirilmiştir. Bu evlenecek olan kişileri, bilhassa kız tarafını koruma kaygısıyla hazırlanmıştır. Türk Medeni Kanun’u – Aile Hukuku bölümünde kişisel ve birliktelik durumundaki evlenmeye ilişkin yasaklar ve sakıncalar belirtilmiştir.

Bireysel olarak getirilen hükümlere, istisnai durumlar dışarıda bırakılarak, bakıldığında evlenecek olan tarafların hak ve fiil ehliyetine sahip, ergin yani on sekiz yaşını tamamlamış bekar kişilerin, evlenmek için herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır⁵. Hükümler ayrıntılı olarak incelendiğinde, evlilik ve taraflarla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılabilmektedir. Çalışmanın amacından sapmamak amacıyla kitaptaki düzenleyici ve denetleyici olan başlıca hükümlere değinilmiştir.

1.4. Fas Medeniyetinde Evlilik

Bütün toplumlarla evlilik, önemli bir sosyal gelenektir ve gelecekte de öyle olmaya devam edecektir. Evlilik bekar erkekler ve kadınlar için saygınlık getirir de en önemli fonksiyonu “üretim ve devamlılık” tır. Evlilik kurumu topluma yeni insanlar kazandırır ve akraba bağlarını güçlendirmektedir (Njoku, 2006: 95). Evlilik ve çocuk sahibi olmak, tarafların yanında mevcut sistemin ihtiyacına ve baskısına dönük bir davranış haline gelmektedir. Fas’ta evli çiftler birlikteliklerinin başarılı olduğunu göstermek için olabildiğince uzun süre birlikte kalır ve çocuk yapmak çok önemserler. Çocuklar evliliğin neşesi ve ana sebebidir (2006: 96). İçsel ve dışsal sebepler olarak düşünüldüğünde mahalle baskısı ya da kendileri dışındakilere karşı bir statü olarak gördükleri mutlu hayat ve çocuk sahibi olma hususunda dışsal nedenler etkili olmaktadır.

Evliliğin bir parçası olan boşanma bağlamında, içinde yaşanan kültür belirleyicidir. Çoğu tarım toplumunda, Fas dâhil, kalabalık aileler işçi sağlamak, iç saldırganlara karşı korunmak ve aile üyeleri yaşlandıkça sosyal güvenliği sağlamak için birliktelik

⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf> (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

önemlidir. Ailede çocuklar doğmaya başladıktan sonra boşanmak çok zor hale gelir çünkü iki ebeveyn de daha tolere hale bürünür ve çocuklarını korumaya yönelirler (Njoku, 2006: 96). Burada çocuk çiftlerin birbirine bağlanması ve devamlılığının sağlanmasında işlevsel rol oynamaktadır. Bu da toplumun ihtiyacı olan kültürel devamlılığı sağlamakta, toplumsal sistemin ekonomik devamlılığında da etkinlik göstermektedir.

1.4.1. Çağdaş Fas Hukukunda Evlilik

1958 yılına kadar Fas kültüründeki evlilikler, Malikite kanunları tarafından anayasada düzenlendiği gibi yapılmıştır. 1957 ve 1958 yıllarında, Mudawwana (koleksiyon) adı verilen şeriat kanunlarının uygun olan ve Malikite kanunlarından güçlü bir biçimde etkilenen kanunlar ilan edilmiştir. Mudawwana'nın altı maddesinin ilki nişan ve evlilik konularını ele almaktadır. Türk ve Surinam medeni kanunlarının aksine Mudawwana, resmi nikah ile imam nikahını ayırmamakta, aksine, büyük ölçüde Malikite yasasına dayanan Mudawwana, evlilikle ilgili şeriat yasalarını esas almaktadır (Dessing, 2001: 126).

Uzun yıllar süren tartışmalar, Mudawwana'nın revizyonuna yol açarak, miras konusundaki düzenlemelerde değişiklikler getirmiş, kocanın nafaka vermesini ve diğer bazı alanlarda destek olmasını sağlamıştır. Mudawwana, Surinam ve Türk evlilik yasalarına nazaran, çok eşliliğe izin vermektedir. Fakat 1993 revizyonu ile bu konu daha sıkılaştırılmıştır (Dessing, 2001: 126 – 127). II. Hasan'ın vefatı üzerine kral olarak 1999 yılında oğlu VI. Muhammed (Sidi) geçmiştir. Sidi'nin krallığı geçmişe nazaran daha özgür bir ortamda olması dolayısıyla bazı reformlar yapmak için atılımda bulunmuştur. Çalışmanın konusuyla da doğrudan ilgili olarak 2003 yılında kadınlara boşanma, mülk edinme ve mülk paylaşımı hakkı veren, evlilik yaşını 15'ten 18'e çıkartan, erkeklerin çok eşlilik haklarının yargıya bağlı olması gibi reformlar gündeme gelmiş⁶; ancak parlamentoda geçerli çoğunluk sağlanamaması dolayısıyla hayata geçirilememiştir (Manaz, 2005: 255).

⁶ <http://www.gazetevatan.com/fas-ta-medeni-kanun-devrimi-15609-gundem> (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

Görölüğü üzere kişi haklarına dönük çalışmalar yapılmakta ve bazı haklar verilmektedir. Ancak modern dünyadaki kadın-erkek eşitliğı henüz sağlanabilmiş değildir. Bunun yanında yasalar dışında ailenin çocuklarının haklarını korumak için inisiyatif alarak hareket ettikleri durumlar da söz konusudur. Burada da toplum içerisinde farklıların olması kaçınılmazdır.

1.5. Evlenme Biçimleri

Evlenme eyleminin başlangıcı olarak görülebilecek olan evlenme biçimleri, zamana ve mevcut toplumun yapısına göre farklılık göstermektedir. Dünyayı kökten etkileyen ve bireyin davranışlarının yeniden yapılandırın gelişmeler yoluyla zihniyetler değişmekte ya da esneklik göstermektedir. Sanayiinin gelişimi neticesinde yeni yaşam koşulları ortaya çıkmış ve bu koşullar da toplumsal yapıyı etkilemiştir. Geleneksel yapıların yerini modern yapılara bıraktığı bu yeni zihniyet yapılarında, evlilik ve aile kurumları da yeniden şekillenmiş ya da esnemiştir. Özellikle sanayiinin gelişimiyle birlikte üretim ilişkileri farklılaşarak geniş aileler yerini çekirdek ailelere bırakmıştır. Bu da evlenme biçimlerinde farklılaşmalara neden olmuştur.

Evlenme biçimleri, geçmişten gelen kodlardan ayrı düşünölememektedir; bazıları tarafların doğrudan etkin oldukları ve evlilik öncesinde arkadaşlık sürecinin neticesinde gerçekleşirken; bazıları da aile ya da yakınların etkin rol oynadıkları, kişilerin aile kurumuna dahil olmak için hareket ettikleri biçimlerdir. Evlenme biçimleri, aynı anda toplumsal değişmenin de izlenilebileceği bir alandır. Zira toplum-birey ilişkisinin derin olarak anlaşılabildiği evlenme eylemindeki değişimler, toplumsal bağlamda olan değişimin de göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ataerkil sistemin parçası olan evlenme ve aile kurumları, evlilik biçimlerindeki değişimle birlikte patriarkal baskının da değiştiği görölebilmektedir. Evlenme biçimlerinde kadının da erkek kadar söz sahibi olması ve ailenin etkinliğinin azalması, kadın üzerindeki toplumsal baskının da değiştiğini göstermektedir.

Evlenme biçimleriyle beraber kavramsal olarak tür bağlamında kategorize edilmiş olan evlilikler çevreye, eş sayısına, ikamete ve otorite ilişkilerine göre ayrılmıştır. evre Faktörüne Göre: Grup içi evlilik (Endogami), Grup Dışı Evlilik (Egzogami) (Gökçe, 1991: 510). Eş Sayısına Göre: Tek Eşle Evlilik (Monogami), ok Eşle Evlilik

(Poligami), Grup Evlenmesi (Ünal, 1998: 4). İkamet Durumuna Göre: Matrilokal, Patrilokal, Neolokal (Merter, 1990: 29). Otorite İlişkilerine Göre: Patriarki Evlilik, Matriyarki Evlilik, Egaliteryan Evlilik (Özkalp, 1994: 112).

1.5.1. Görücü Usulü Evlilik

Her ne kadar toplumsal değişmeden evlilik de etkilenmiş ya da evlilik geleneğindeki muhafazakâr kodlar esneyerek toplumun da değişimine neden olmuş olsa da geleneksel olarak evlilik biçimleri arasında günümüzde hala devam eden, görücü usulü evlilik biçimi çok yaygın olarak görülmektedir. Evlenecek olan erkeğin ailesi, komşusu ya da bir yakınının daha önce bilinen ya da önerilen bir kızın evine, kızı yakından incelemek ve niyeti belli etmek için misafirlğe gidilmesiyle başlayan bir süreçtir. Bu aşamaya “görücü çıkma”, “kız bakma”, “dünür gezme” gibi adlar verilmektedir (Örnek, 2014: 256).

Kültürel değişimlerin etkili olduğu büyük kentlerde, doğrudan tanışıp evlenme artarken gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde hâlâ görücülük en etkili evlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Artun 2005: 148). Kültürel olarak farklı organizasyonların ürünü olan, insanların kişisel davranışlarında da evlilik sürecinde ket vurucu durumlar bulunmaktadır. Ortak yaşam alanının kısıtlı olması, bireyin sosyal bağlamda girişken olmaması vb. gibi nedenler bu savı doğrular niteliktedir. Görücü usulü evlilik biçiminde, evlenecek olan bireylerden çok erkeğin ailesinin kızı beğenmesi ve ailelerin birbiriyle uyumlu olması gerekmektedir. Zira evlenecek bireyler de kendilerine ve ailelerine uygun bir eş bulunması taraftarıdır. Kız ve erkeğin birbirini beğenmesi sonrasında aileler bir araya gelerek tarih ve şartları konuşarak hızlı bir şekilde evlenme eylemini tamamlamaktadır.

1.5.2. Kız Kaçırma-Oturakalma

Erkeğin, kızı zorla ya da kızın rızasıyla kaçırma eyleminin neticesinde, ortaya kız kaçırma biçimiyle evlenme geleneği çıkmaktadır. Yasa’ya göre istekli ya da isteksiz olması fark etmemekte, evlenme ve yuva kurma kaygısı taşıdığı için bu eylem toplumsal bir eylem olarak görülmektedir. Erkeğin zorla kaçırması durumunun yanında kızın ailesinin onaylamadığı bir evlilik olması dolayısıyla, kızın rızasıyla

kaçmasıyla da gerçekleşebilmektedir (1962: 2-3). Kız kaçırmaya benzer olarak “oturakalma” olarak bilinen, kızın bohçasını alarak erkek evine yerleşmesi sonucu ortaya çıkan evlilik biçiminde dolaylı yoldan erkeğin kaçırılması durumu söz konusudur. Bunun yanında kızın ailesinin onaylamadığı bir evlilik gerçekleştirmek istemesinin sonucu ya da yoksulluğun mecbur bıraktığı bir yöntem olarak da düşünülebilmektedir (Yasa, 1962: 6).

Her iki evlilik biçiminde de kız tarafı etkin rol oynamakta ve ailesine karşı gelerek eylemde bulunmaktadır. Aynı zamanda kız, kendi gururunu ve toplumsal mutabakatı düşünmeden hareket etmekte, kendisinin ve ailesinin ayıplanmasına sebep olmaktadır. Ancak evliliğe toplum tarafından atfedilen kutsiyet nedeniyle bu ayıplama bir süre sonra kabullenmeye dönüşmekte, kızın ailesi de bu durumu kabul ederek barışma yolunu seçmektedir. Örnek’e göre kız kaçırma hususunda aileler arasındaki husumet de etkili olmaktadır. Aralarında hasımlık bulunan aileler arasında, karşı tarafın itibarına zarar vermek amacıyla girilen bir eylem olarak da uygulanmaktadır (Örnek, 2014: 258).

1.5.3. Beşik Kertme

Beşik kertme uygulaması, Türk kültüründe karşılaşılan bir evlenme şeklidir. Dede Korkut hikâyelerinden “Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda da Beyrek ile Banı Çiçek ailelerince beşik kertmesi olarak sözlenmişlerdir (Binyazar, 2002: 160). Beşik kertme veya beşik yavuklusu uygulamaları bölgelere ve yörelere göre farklılıklar gösterse de ülke genelinde bu uygulamalara rastlanmaktadır. Kız doğduğunda, bunu haber alan erkek çocuk babası bir beşik donatır ve gönderir. Kız daha beşikte iken söz kesilmiş olur, buna “beşik kırdı” da denmektedir (Boratav 1984: 167).

Ailelerin isteği üzerine ortaya çıkan, tarafların henüz çocukken kendi iradeleri dışında nişanlama işleminin yapılması olarak da görülebilmekte, genelde ailelerin birleşmesi için nişane olarak görülen bu sistemde, ileriye dönük problemler çıkmaktadır. Tarafların büyüdüklerinde birbirlerini istememeleri ya da başkasını istemeleri gibi durumlarda töreye karşı gelme durumu doğmaktadır. Bunun yanında farklı

jenerasyonlarda yetişmiş ebeveynler ve çocuk arasındaki ilişkinin kurulamadığının da göstergesidir.

1.5.4. Berdel (Bedel) Evliliği

Büyük aile yapılarında ve geleneksel toplum yapılarında görülen berdel evliliği, yetişkin oğlu ve kızı olan iki ailenin anlaşarak kızlarını ve oğullarını birbirleriyle evlendirmeleri suretiyle gerçekleşmektedir. Başlık sorununu ortadan kaldıran bu evlilik, “berder”, “kepir”, (Balaman, 2002:43), “bedel evliliği”, “kızların değiş tokuşu”, “değişik usulü” gibi adlar verilmektedir (Örnek, 2014: 188). Bu evlilikte çeyizler dengeli düzenlenir, aynı gün yapılan düğünün bütün sorumlulukları ve harcamaları paylaşılmaktadır (Balaman, 2002: 43). Günümüzde uygulaması, törelere bağlı olarak devam etmektedir. Dolayısıyla törelere uygun olarak hayatlarına devam eden toplumlarda akrabalık ilişkilerinin güçlenmesi gibi sebepler olsa da temelde aile isteğine dayanmakta ve kişilerin söz hakları bulunmamaktadır.

1.5.5. Tanışp Anlaşarak Evlenme

Günümüzde yaygın olarak görülen bu evlenme biçiminde, taraflar kendi iradeleriyle tanışp, bir süre arkadaşlık yaparlar. Evliliğe uygun bir hayatın planını kurabildikleri durumda ardından aileleriyle diyalog kurarak, evliliğe adım atacaklarını belirtirler. Modern olarak da dile getirilen bu yapıda aileler, evlilik âdetlerine kadar pasif durumda olmaktadır. Evlenme sürecinin başlamasıyla birlikte aileler özellikle maddi anlamda devreye girmekte ve içinde yaşadıkları toplumun gerektirdiği adetlerin yerine getirilmesinde öncü rol oynamaktadır. Burada genelde evlenme kararı taraflara aitken diğer süreçler yine geleneksel yollarla sağlanmaktadır. Başka bir deyişle tanışma sürecinin dışında olan diğer gelişmeler yine âdetlere uygun geleneksel kodlarla ilerlemektedir.

Bu evlilik biçimi, toplumsal değişimin düğün bağlamındaki modeli olarak görülebilmektedir. Toplumsal ve aile baskısının minimum olduğu bir yapıya işaret etmektedir. Zira tarafların birbirini bulması, evlilik başlangıcını oluşturmaktadır. Tarafların, evlilik amacıyla bir araya gelmelerinde kendi iradeleri söz konusudur. Burada aile içi üretim ilişkilerindeki değişim belirleyicidir. Sanayi toplumlarıyla

birlikte geniş aile, ortak kazanç gibi kavramlar terkedilmeye ve profesyonel aile ve iş ilişkileri tercih edilmeye başlanmıştır. Bireyin geleneksel yapılarda olduğu gibi ailenin toprağında çalışarak ortak kazancı terk etmesi, evlilik sürecinde de ailenin isteğinden ya da tercihindan farklı olarak kendi iradesiyle eş bulması gibi bireysel kararlar alması normalleşmiştir.

Evlilik kurumunun oluşumundan sonra, toplumun olmazsa olmaz kurumu olan aile ortaya çıkmaktadır. Aile kurumu, ne şekilde olursa olsun varlığını sürdürecektir temel yapıların başında gelmektedir. Aile kurumlarının sınıflandırılmasının yapılmasındaki amaç da bundan dolayıdır. Aile yapıları da evlilik biçimleriyle paralellik göstermektedir. Buna göre geleneksel kodlar ne kadar yoğunsa evlilik ve neticesinde ortaya çıkan aile tipleri de buna benzer kodlarla temellenmektedir. Aile ve evlilik kurumları karşılıklı ilişki içerisinde. Aile yapısı evlenme biçimini etkilerken; evlenme biçimi yoluyla da aile yapısına dair çıkarım yapılabilmektedir.

2. AİLE KURUMU

Geleneklerle yakından ilişkili olan çalışmada, bireyin gelişim sürecindeki ilk toplumsallaşma süreci olan aile kültürünün devamlılığında da doğrudan etkilidir. Toplumsal norm, değer, din, vb. konularda bireyin yaşantısına etki eden değişkenler de yine bu kurumda inşa edilmektedir. Aile kurumu ve sözü edilen değişkenler düşünüldüğünde karşılıklı bir ilişkiden bahsedilebilse de temelde bağımsız değişken görevini aile kurumu üstlenmektedir. Zira aile yapıları farklılık göstermekte ve bu farklılık da mevcut ailede yetişen bireyin norm, değer, din, vb. alanlarda gösterdiği etkinlik ya da bu alanlara olan bağlılığını etkilemektedir. Başka bir deyişle birey, çocukluk dönemlerinde ailesinin mevcut bilgisi ya da inancı dışında başka bir şeyden haberdar değildir. Bundan dolayı da birey, bağımsız düşünce yapısına sahip olana kadar, toplumsal norm ve değerler, din vb. konularda inanç sistemleri bağlamında ailesine bağımlı olarak hareket etmektedir.

Bu bölümde aileden bahsederken ailenin toplumsallaşma sürecine etkisi, aile türleri, din ve modernizm bağlamında aile kurumu ele alınacaktır. Zamana ve mekâna göre değişmesi ya da dönüşmesi zor olmakla birlikte kaçınılmaz olan aile kurumu toplumun temel yapıtaşları içerisinde en başta gelmektedir. Bebeklik ve çocukluk döneminde

bağımlı bir canlı olan bireyin hayatta kalabilmesi için aile sahip olması gereken yegâne şeydir. Aile kurumu, bireyin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp bunun yanında kendisini benzer ya da ona yakışır bir birey olması için de doğrudan ya da dolaylı yoldan baskı yapmaktadır. İşte bundan dolayı aile bağımsız değişken olarak varlığını ortaya koymaktadır. Aile kurumu her zaman baskıcıdır demek de doğru değildir. Zira çalışma içerisinde aile tiplerinden, ailenin modernizm ve dinle ilişkisinden bahsedilecek olmanın başat nedeni de budur.

Ailenin en temel tanımı, birbirine kan bağı ile bağlı olan bireylerin oluşturdukları bir grup (Özkalp, 2008: 120) ya da topluluktur. Çünkü ortak amaç ya da kaygı gütmüyor olabilir. Birey bağımsız karar alabilme yetisine sahip olmadan önce mevcut amaç ve kaygıları içselleştirebilmekte ancak iradesiyle birlikte bu amaç ve kaygıları terk edebilmektedir. Burada ailelere çeşitli sosyal bilim yaklaşımlarının perspektifleriyle bakmak ve bu perspektifler ışığında objektif bir tartışma yapmak mümkündür. Genel aile kurumunu çatışmacılar, kapitalist sistemin devamlılığını sağladığı gerekçesiyle eleştirmekte; yapısalcılar ise toplumun devamlılığında rol oynaması nedeniyle işlevsel olarak ele almaktadır.

2.1. Aile Kurumunun Sınıflandırılması

Aile kurumu, her toplumda bulunmakta ancak kültürel farklılık göstermektedir. Sınıflandırmaya burada da ihtiyaç duyulmaktadır. Sınıflandırma yoluyla daha açık bir anlatım ve daha kolay bir anlaşılmanın sağlanması amaçlanmaktadır. Otoriteye ve yapısı itibarıyla cinsiyete bağlı olarak sınıflandırıldığında “anaerkil aile” ve “ataerkil aile”; yapısal olarak şekillendiğinde ya da nüfusa dayalı bir sınıflandırma yapıldığında “geniş aile” (geleneksel) ve “çekirdek aile” (modern) şeklinde sınıflandırılabilir.

2.1.1. Cinsiyete Bağlı Sınıflandırma

Toplumsal yapının birbirine farklı değişkenlerle bağlı olan bireylerin bir arada yaşadığı, ortak amaç, çıkar ve kaygılar güttüğü kalabalık insan grupları olması dolayısıyla aile de bu yapının fraksiyonu olarak düşünülebilmektedir. Bu doğrultuda aile yapıları otoriteye ya da bağlılığın devam etmesine olanak sağlayan bir çatıya

ihtiyaç duymaktadır. Yapısal olarak şekillenen ailede bu çatı erkek ya da kadın yani cinsiyete bağlı olarak farklılaşabilmektedir.

2.1.1.1. Anaerkil Aile

Anaerkil aile yapısı, iki anlamda kullanılmaktadır. İlk anlam, aile içerisinde annenin aile reisi olduğu yapılar için kullanılmaktadır. İkinci anlam da annelerin güç konumlarını ellerinde tuttukları bir toplum yapısının tanımlanmasıdır (Marshall, 2009: 22). İkinci anlam annelikten ziyade kadınlığa vurgu yapmaktadır. Toplumsal bir anlam taşımaktadır. Bu genelleyici perspektif yapısalılık içermekte ve bu yapısalılık da anaerkil yapının terk edilmesini, mülkiyet ve soy bilincinin gelişmesiyle ataerkil bir yapıya geçildiğini göstermektedir.

2.1.1.2. Ataerkil Aile

Ataerkil aile yapısı, erkek egemen aile tipidir. Başka bir deyişle evin reisi erkektir. Ataerkil aile uzun zamandır özellikle feministler tarafından eleştirilen ataerkil yapının devamlılığında büyük rol oynamakta ancak yaygın olan aile yapısı da ataerkil ailedir. Hiç şüphesiz bunda mevcut sistemin kendisinin de eril olmasının payı fazladır. Öyle ki Özkalp'e göre devletin otoritesinin olmadığı dönemlerde, bu aile otoritenin kaynağı olarak kullanılmaktadır (2008: 122). Ataerkil sistemde, anaerkil ailenin terkedilmesine de neden olan soy kavramı önemlidir. Zira ataerkil sistemde ailenin itibarı önemli bir yerde bulunmaktadır. Bu da soyun devamlılığına önem kazandırmıştır.

2.1.2. Nüfusa Bağlı Sınıflandırma

Otoriteye bağlı olmanın yanında, aynı zamanda aile yapıları nüfusa bağlı olarak da farklılık göstermektedir. Bir arada yaşayan ve akrabalık ilişkilerinin sıkı olduğu toplumlarda daha sık rastlanılan, nüfusa bağlı olarak farklılaşan aile yapılarında temel husus kalabalıktır. Farklı kuşakların bir arada, ortak avluda ya da birbirine oldukça yakın olarak yaşamalarını temsil eden bu aile tipi anaerkil ya da ataerkil özelliğe sahip olabilmektedir. Bir arada yaşamamanın ardında, ortak mülk, ortak ekonomi yatmaktadır. Özellikle tarım ve hayvancılıkla geçim sağlama durumu kalabalık ailelerin varlığında önemlidir. Bu da kırsal alanlarda yaygın olarak görülmesine neden olmaktadır.

2.1.2.1. Geniş Aile

Geniş aile, daha çok geleneksel toplumlarda ya da toplumların geleneksel zihniyete sahip bölgelerinden görülen farklılaşmamış, nesillerin bir arada bulunduğu, ekonomik ve siyasal bir birlikteliğin olduğu aile yapılarıdır (Eyce, 2000: 229). Geleneksel olması dolayısıyla genellikle kırsal bölgelerde görülmektedir. Toprağa dayalı üretim biçimi dolayısıyla iş bölümüne ihtiyaç duyulan ve emek yoğun sermayenin hâkim olduğu yapılardır. Bundan dolayı ailenin bir arada tutulmasına gayret gösterilmektedir. Zira iş gücü ve üretim ilişkileri bağlamında mevcut aile fertlerinin yeterli olmasına özen gösterilmektedir.

Toplumsal norm, değer din, vb. gibi kutsiyet atfedilmiş konular bu aile tipinde oldukça önemlidir. Eşin seçilmesinde, çocukların isimlerinin konulmasında, evlilik törenlerinde, cinsel hayata kadar kutsiyet atfedilen konular yoluyla şekillenmektedir (Ünal, 2003: 591). Ataerkil aile yapısının devamlılığında büyük rol oynayan, bu sistemde iç içe ve akraba olmanın verdiği duygu dışı kapalı olarak “biz” duygusunu geliştirmektedir. Aktarımlar ve işlevler grubun çıkarını gözetmektedir.

2.1.2.2. Çekirdek Aile

Anne, baba ve çocuklardan oluşan yani iki kuşağın dahil olduğu aile tipidir. Geniş aile de çekirdek ailenin birleşiminden oluşmaktadır. Ancak çekirdek ailenin farkı, esnek olması dolayısıyladır. Hareket ederken herhangi bir yere bağlı olmak zorunda değildir. Gündelik pratiklerde görülebileceği üzere çekirdek ailede soya vurgu ortadan kalmış onun yerine bireyin ön planda olduğu bir yapı ortaya çıkmıştır. Geleneksel ailenin koruması, soyu devam ettiren, dini ve toplumsal kuralların aktarımı gibi işlevler geri planda kalmıştır. Bireyin toplumsallaşmasında geleneklerden ziyade eğitim etkin rol oynamaktadır. Ben duygusu gelişmiş, demokratik zeminde aile içinde eşitliğe, toplumsal bağlamda da fırsat eşitliğine dayanan yapı ortaya çıkmıştır (Bayer, 2013: 105).

Geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına dönüşüm, sanayiinin gelişimi ve kentleşme neticesinde kırdan kentlere yapılan göçler yoluyla gerçekleşmiştir. Zira mesai saatleriyle maaşlı çalışma hayatı, geniş ailenin iş gücü ve üretim ilişkileri

bağlamında bir arada olma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Sanayi sonrası ortaya çıkan, modern toplumun, heterojen bir karakteristiğe sahip olması, bireyin uzmanlaşması ve yabancılaşması aile ya da grup dinamiklerini sarsmış ve bireyin ön plana çıktığı yeni bir zihniyeti ortaya çıkartmıştır.

Aile yapıları dikkate alındığında, yasa değerinde bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Ancak yaşam biçimi ve çocuk yetiştirme bağlamında aile yapısı belirleyici olabilmektedir. Bunun yanında düğün ritüellerinden de yaklaşık olarak bir çıkarım yapmak mümkündür. Geleneksel kodların etkinlik gösterdiği düğünlerde ailenin rolü oldukça fazladır. Düğünlerle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, kırsal alanlarda geniş aile yapısının devam ettiği ve düğünlerde geleneksel kodların yaygın olarak kullanıldığı ortaya koyulmuştur. Zira aile ve üretim ilişkileri de bunu doğrulamaktadır.

Modern denebilecek kent yaşamı ve düğün ritüelleri dikkate alındığında çalışmalar, ebeveynlerin de çekirdek aile yaşantısına sahip olması dolayısıyla, evlenen çiftin yeni bir çekirdek aile kurmasını teşvik etmektedir. Yaşam biçimi bağlamında böyle değerlendirilebilirken; ritüeller bağlamında kuşak farklılıklarına dikkat çekmek gerekmektedir. Günümüz modern aile yapıları, köklerini geleneksel formlardan almakta ve aktarımı da bu zeminde gerçekleştirmektedir. Ancak ileriye dönük bir varsayımda bulunmak gerekirse kentli bir çekirdek aile içinde doğan bireyin geleneksel kodlarla ilişkisi kısıtlıdır. Bu da geleneksel kodların aktarımında problemlerle karşılaşılacağı anlamına gelmektedir. Düğün ritüelleri bağlamında düşünüldüğünde kesin olarak bir çıkarımda bulunmak zor olmakla birlikte, ailenin köklerinin nereye dayandığını (modern/geleneksel) ve yaşam mekanını (kır/kent) bilmek çıkarım yapmayı kolaylaştırmaktadır. Geleneksel ve modern yapıların iç dinamikleri hem bireye hem de bireyin hayatını doğrudan etkileyen sürece etki etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİ ÜLKENİN KONU KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın içeriğini oluşturan aile, evlilik kavramlarının ve bu kavramların düğünlerle olan ilişkisinin açıklanmasının ardından, bu bölümde düğün geleneği ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Türk ve Fas medeniyetlerinin geleneğine ait nüanslarının ele alınacağı bu bölümde genelleiyici bir perspektif kullanılacak olup, geleneklerin dönüşümüne ya da değişimine odaklanılacaktır. Burada İslam dinî etkisiyle ortaya çıkan bir yapının olup olmadığı, varsa nasıl bir etkisinin olduğu ortaya koyulacaktır. Önceki bölümlerde tartışılan kavram ve kurumların ışığında Türk ve Fas medeniyetlerinin İslam dinîyle olan ilişkisinin neden ve neticeleri, eylemlere dayalı geleneksellik içeren ritüeller aracılığıyla ele alınacaktır.

Düğünler geleneksel kodlarla günümüze kadar gelmiş, bu kodların oluşumunda, birey-toplum ilişkisi, her zaman önemli olmuştur. Dikotomik bir ilişkinin olduğu bu yapı, insan-doğa ilişkisine benzer bir forma sahiptir. Karşılıklı çatışmayla birlikte aynı anda gerekliliğin de olduğu formda, mevcut toplumun geleneksel kod, değer ve normları evlilik eyleminin neticesinde ortaya çıkan aile kurumuyla devamlılığını sürdürmektedir. Bunun yanında bu devamlılık, toplumsal kodların dışına çıktığında tehlikeli hale gelmektedir. Bu tehlike, geleneksel toplumsal yapının bozulmasıdır. İlk sav işlevsel bir ilişkiyi, ikinci sav çatışmacı yaklaşımın çağrıştırmaktadır.

Toplumsal yapı, devamlılığını ve yeniden üretimini sağlarken birini seçmek gibi bir kaygı duymamakta, sentez yoluyla görünmez bir uzlaşma sağlamaktadır. Bu sentez iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Doğrusal bir toplumsal değişimin olmadığı görüşüne dayanılarak, toplumun farklı alanlarında, farklı evlilik biçimleri ortaya çıkmakta; bazı bölgeler geleneksel kodları olduğu gibi uygularken bazı bölgeler geleneksel kodları terk etmektedir. Ancak bu zıtlık toplumsal yapının içinde birbirine karışmaktadır. Başka bir perspektif de eylemin çatışma ve işlevselliğin aynı anda bulunması, ki aile ve evlenecek olan tarafların aynı ortak etkinlik gösterdiği düğünler, geleneksel

kodların yanında buna ters ya da geleneksel olmayan kodları da içermektedir. Burada sentez, eylemin içerisinde yer almaktadır.

1. KAVRAMSAL OLARAK DÜĞÜN

Evliliğin alt başlığı olarak ele alınıyor olsa da kurumdan daha önemli olan düğünler, evlenme eyleminin duyurulduğu, evlenecek olan kişilere hediyelerin ve yardımların yapıldığı, kadın-erkeğin birlikteliklerinin meşruluk kazandığı alandır. Düğünler, evlenme sürecinin sonunda yer almaktadır. Çünkü tarafların kendi arasında kesin olarak anlaşması ve gerekli hazırlıkların yapılmasının ardından, davetlilerin şahitliğinde, mutluluğun yaşandığı ve paylaşıldığı aşama olarak görülebilmektedir. Bu aşama, ailenin ekonomik durumu, sosyal statüsü, kültürel yapısı, vb. gibi değişkenlerle form kazanmaktadır. Düğün aşamasına kadar taraf ve aileler belirleyici olurken, bu aşamada davetlilerin görünmeyen etkinliği söz konusudur. Zira davetlilerin ziyadesiyle ağırlanması, yapılan organizasyondan hoşnut olarak ayrılması gibi toplumsal bir baskı söz konusudur.

Düğün günü, herkesin dilediğince yiyip içtiği “toy günü” ya da düğün gününde Türklerin evlerini kuş tüyleriyle süsledikleri “tüy günü”nün türevi olarak günümüze kadar gelmiştir. Etimolojik olarak bakıldığında bağlamak, düğümlemek anlamına gelen “düğmek”, “düğüm” kavramının da etkinliği söz konusudur. Bu toplumsal inanış bağlamında ele alındığında nikah sırasında, orada bulunan biri mendil ya da ip düğümlerse bunun evlenecek çift için büyük felaketler getireceğine inanılmaktadır. Bunun yanında eliyle diğer elinin bileğini tutmuş olan biri uyarılır ve tehlikeye karşı konulmaktadır (Yakıcı, 19991: 33-34). Görüldüğü üzere düğün geleneği, yalnızca bir ritüel değil mistik bir anlayışla da ilişkilidir. Yeni bir hayatın başlangıcı olarak da düşünüldüğünde, totemler yoluyla bunun huzurlu olmasını sağlanmak ya da olası bir huzursuzluğun önüne geçilmek istenmektedir.

2. TÜRK VE FAS MEDENİYETLERİNİN EVLENME RİTÜELLERİ

Düğünler, genel olarak evlilik sürecinin bütünü olarak algılanıyor olsa da ayrıntılı olarak ele alındığında evliliğin seremoni sürecini içermektedir. Bu da genelde son gün yapılan ve davetlilerin ağırlandığı güne tekabül etmektedir. Ancak düğün gününe

kadar geleneksel olarak birçok ritüel gerçekleştirilmektedir. Literatürde düğün gününe kadar olan süreç düğün öncesi olarak işlenmiştir. Düğün öncesinde evlilik çağı, eş seçimi, görücülük, söz kesimi, nişanlılık ve çeyiz yer almaktadır. Düğün süreciyle birlikte kına gecesi, esas düğün ve nikah ritüelleri gerçekleşmektedir. Düğün sonrasında ise gerdek ve duvak geleneğiyle evlenen çift karı-koca olarak yeni bir güne başlamaktadır.

2.1. Düğün Öncesi

Düğün öncesi süreç, kabaca düğünün hazırlığı olarak ele alınabilir. Ancak geleneksel olarak sonuçtan daha önemli ve kümülatif bir süreci işaret etmektedir. Yalnızca ritüel bağlamında değil, akrabalık ve tarafların hazırlığı bağlamında da hassas bir süreçtir. Zira evlilik aşamasının bütünü oluşturmaktadır. Evlilik çağı, eş seçimi, görücülük, söz kesimi ve nişanlılık süreçleri bireyin, evlilik sürecine girdiğini göstermekte ve düğün ritüeline kadar devam etmektedir. Her aşama kendi içinde önemli nüans ve inanışlar içermektedir. Düğün öncesi süreç, evliliğin toplumla olan ilişkisi bağlamında belirleyicidir. Evlilik çağı ve eş seçimi, mevcut toplumun karakteristiğinin anlaşılmasında ziyadesiyle belirleyicidir. Çünkü kabaca ele alındığında, geleneksel kodların belirleyici olduğu yapılarda evlilik çağı daha küçük yaşlarda ve eş seçimi de ailenin etkisinde gerçekleşirken, modern toplumlarda evlilik çağı daha ileri yaşlarda ve eş seçimi bireyin iradesinde gerçekleşmektedir.

2.1.1. Evlilik Çağı

Evlilik çağı ve eş seçimi birbirine paralel olarak şekillenmektedir. Her toplum için aynı karakteristik özelliklerin bulunduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Toplum içerisinde, zihniyetle doğrudan ilişkili olarak farklılık göstermektedir. Geleneksel ve modern zihniyet ayrımı yapıldığında, geleneksel zihniyet, kır yaşamını, iş gücü ve üretim ilişkilerinin aile içinde gerçekleştiği ve sosyal anlamda akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğu yapıları, modern zihniyet ise kent yaşamını ve buna paralel olarak iş gücü ve üretim ilişkilerinde uzmanlaşma, sosyal bağlamda yabancılaşmanın olduğu yapıyı tarif etmektedir.

Birey seviyesine indirgendiğinde, geleneksel zihniyetlerde kadın ve erkek arasında da farklılık söz konusudur. Kadınlar, erkeklere oranla daha erken yaşta evlenmektedir. Bunun temel nedeni toplumsal baskı ve kadınların erkeklere oranla daha erken olgunluk dönemine girmesidir. Bunların yanında ekonomik, sosyal, kültürel faktörlerde önemli rol oynamaktadır. Evlenme, bir sıraya bağlıdır. Önce ailedeki büyük çocuklar evlenir sonra küçüklere sıra gelmektedir. Küçük kızın ablalarından önce evlenmesi durumunda son yıllarda izin istenmektedir. Çünkü ablanın evlenmemiş olması önemli bir engel olarak görülmektedir (Örnek 1995: 189-190; Artun 2005: 150). Burada “evde kalma” kavramı belirleyicidir. Küçük kardeşin abladan önce evlenmesi, ablanın evde kaldığı hissiyatına kapılmasına neden olmaktadır. Hissiyatın dışında, toplumsal bir baskı da söz konusudur. Çünkü evliliğin her aşamasında taraflardan ziyade, çevrenin etkisi kaçınılmaz gerçektir. Bireyin, evlenmemesinin ya da evlenememesinin neticesi toplumsal baskı yoluyla şekillenmektedir. Başka bir deyişle bireyin evde kaldığının farkına varmasında, içinde bulunduğu toplumun zihniyet yapısı etkilidir. Burada bireyin evlenmesi gereken zamanda evlenemediği algısı oluşturulmaktadır. Bu da bireyin ev kaldığına dair hissiyata kapılmasına neden olmaktadır. Geleneksel ve modern toplumlardaki evlilik çağının farklılığı bunu açıkça ortaya koymaktadır.

2.1.1.1. Türk Geleneğinde Evlilik Çağı

Modern zihniyet yapılarında evlenme yaşı hem kadınlarda hem erkeklerde ileri yaşları bulmaktadır. Bunun en temel nedeni, eğitimin yaygın hale gelmesi ve eğitim sonrası iş bulmanın zorlaşmasıdır. Üniversite eğitimini tamamlayan kadınlarda evlenme çağı, 25-27 yaş aralığına kadar çıkarken bu rakam, erkeklerde 30 yaş üstüne kadar çıkmaktadır. Evlilik yaşının artması tüm dünyada rastlanılan bir durumdur. Marshall’a göre; son yıllarda, ilk evliliğin orta yaşta yapma eğilimi artmıştır, gençlik evlilikleri kayda değer biçimde azalmıştır (Marshall, 2009: 224). Bireylerin kendilerini ve ailelerini garanti altına alma isteği dolayısıyla evlenme yaşı da orta yaşlara yükselmektedir.

Türk yasalarına göre, çocuğun reşit sayıldığı yaş 18'dir. Medeni Kanun’a göre evlenebilmek için kızın 15; erkeğin 17 yaşını doldurması gereklidir. Ancak 14 yaşını

doldurmuş kızla 15 yaşını doldurmuş erkek, yargıç kararıyla ve ana baba vesayetiyle evlenebilir (Örnek, 1995: 189–190). Türkiye genelinde geleneksel evlenme yaşı, kızlarda 15-25, erkeklerde ise 17-28 yaşları arasında seyretmektedir. Bu yaş aralığının altında ve üstünde evlenme daha seyrek görülmektedir (Aktan, 2002, 110). Burada da yine evlilik kurumunun toplumsal etkileşimi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tarafların evlilik çağı toplumsal kurallar ve baskılar neticesinde şekillenmektedir.

2.1.1.2. Fas Geleneginde Evlilik Çağı

Fas kültüründe evliliğin şariat yasalarıyla belirlenmesi dolayısıyla geleneksel bir kurumsallaşma söz konusudur. Bu da geleneksel kodların varlığını göstermektedir. Evlilik yaşı ortalama 15 olarak gelenekselleşmiştir. Şariat kanunları bunda etkili olmuştur. VI. Muhammed'in girişimleriyle kanunlaşması ve 18 yaşa çıkarılması girişimi de etkisiz kalmış ve geleneksel kodlar devam edegelmiştir. Türk yapısına göre Fas geleneksel yapısında eş seçimi bölge bölge farklılık göstermektedir⁷. Bunda toplumsal yapı içerisinde birden fazla alt kültür olması etkilidir. Eş seçimi Fas kültüründe daha çok gelin merkezlidir. Zira düğün sürecinde gelinle alakalı batıl inanışlar söz konusudur. Geline atfedilen bu batıllar dolayısıyla gelinin oldukça düzgün ve kusursuz olması gerekmektedir.

2.1.2. Eş Seçimi

Evlilik çağı gibi eş seçimi de yöntem olarak geleneksel ve modern zihniyetlerin farklılaştığı alandır. Ekonomik bağlamda iş gücü ve üretim ilişkileri, sosyal anlamda akrabalık, komşuluk gibi ilişkilerin yapısı eş seçiminde etkili olmaktadır. Evlenme biçimlerinde de anlaşılacağı üzere, zihniyet doğrudan etkilidir. Evlilik çağı gibi eş seçimi de bireyin içinde bulunduğu zihniyetin ürünü olarak şekillenmektedir. Geleneksel zihniyete sahip birey ve çevresi eş seçiminde tanıdık, güvenilir olanı aramakta, modern zihniyete sahip olan birey, daha duygusal ve kendi iradesini kullanmakta, çevresi de bu iradeye saygı duymaktadır.

⁷ Vatan Gazetesi, (<http://www.gazetevatan.com/fas-ta-medeni-kanun-devrimi-15609-gundem/>), (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

Bu bağlamda modern zihniyetlerde tanışarak evlenme ve görücü usulü gibi bireyin tercihlerinin ön plana çıktığı yöntemler uygulanırken; geleneksel zihniyetlerde, berdel gibi bireyin iradesinin yok sayıldığı evlilik biçimi yaygındır. Bunun yanında çevre baskısının yoğun olduğu geleneksel yapılarda kız kaçırma, oturakalma, vb. gibi bireyden çok çevrenin etkinlik gösterdiği evlenme biçimleri uygulanmaktadır. Ancak toplumların yapısal olarak dönüşmesiyle birlikte geleneksel toplumlarda da evlilik biçimleri dönüşmektedir. Evlenme biçimlerindeki farklılıklar, toplum yapılarından ziyade zihniyet yapıları neticesinde şekillenmektedir.

2.1.2.1. Türk Geleneğinde Eş Seçimi

Geleneksel Türk toplumlarında, evlenecek kadın ve erkekte yaş, fiziksel özellikler, karakter, beceri, eğitim durumu gibi bazı özellikler aranmaktadır. Anadolu’da kız görme, kız beğenmede huy, tertip, düzen, çalışkanlık, beceriklilik ve temizlik önem verilen hususlardır. Bu özellikler geçmişten günümüze hep aranan özellikler olmuştur (Altun, 2004: 239). Geleneksel bölgelerde evlenme işi, kız bakma, kız arama, kız soruşturma ile başlar. Oğullarını evlendirmek isteyen aileler, akrabalarından, komşularından ve yakın çevrelerinden olmak üzere kız aramaya başlarlar. Bu konuda arkadaşlar, komşular da yardımcı olur (Örnek, 2014: 190).

Kutadgu Bilig’de evliliğin kiminle yapılması gerektiği özetle şu şekilde anlatılmaktadır: Evlenirken çok dikkatli olmalı ve iyi bir kız aranmalıdır. İyi bir kız, soyu soppu belli, iyi bir aileye mensup, iyi bir Müslüman, hayâ sahibi ve temizdir. Erkek yüzü görmemiş, bakire bir kız olursa karşılaştırma yapamayacağı için kocasını sevecektir. Erkek kendinden aşağı bir kızla evlendirilmelidir. Kız kocasından yüksek aileye mensup olursa erkek ona esir olur. Yüz güzelliği yerine huy güzelliği tercih edilmelidir en önemlisi kadın takva sahibi olmalıdır (Arat, 2006:769-773). “Yuvayı dişi kuş yapar” söylemine paralel görüşler Kutadgu Bilig’de de ortaya konmuş ve günümüzde hala inanılan ya da itibar edilen bir görüştür.

2.1.2.2. Fas Geleneğinde Eş Seçimi

Fas kültürü ele alındığında, evlilik doğrudan kadın ve erkekle alakalı değildir. Aileleri, yeni bir kooperatif birlikteliğe götürmektedir. Aile, evlenilecek kişiyi seçmede çok önemli bir rol oynamaktadır ve evlilik sürecinde çeşitli sosyal ve dini süreçlerden geçilmektedir. Fas geleneğinde aile büyüklerin eş seçimine etkisi doğrudan gerçekleşmektedir. Geleneksel olarak evlilik, üremek ve aileye katkı bağlamında gelişmektedir. Birincil ilişkilerin geçerliliğini devam ettirdiği yapılarda “aileye yakışacak” kız kaygısı güdülmesi nedeniyle ailenin onayı ziyadesiyle önemlidir. Evlilik süreci, bütün Fas’ta aynıdır fakat bölge bölge organizasyonda küçük değişiklikler vardır. Mesela Güney Fas’ta Hadiddou Imılchil bölgesinde, evlilik partnerlerinin seçimi ya aileler arası sözleşmeyle ya da geleneksel bir düğün fuarında yapılır. Bu fuarda gençler aileleriyle gelir ve eş seçimi için şanslarını denerler (Njoku, 2006: 96 – 99).

Rif gibi diğer bölgelerde (Kuzey Fas) herhangi bir evlilik modeli ya da seçenek yoktur, fakat enstest ilişkiler tabudur ve aile içi evlilik genelde benzer sosyal sınıfı ait aileler tarafından konuşulur. Batı tarzı eğitimin yaygınlaşması ve seyahatler sırasında tanışılan yabancılarla tanışılması, televizyon programları aracılığıyla genç Fas vatandaşları kendi eşlerini minimal ebeveyn etkisiyle seçmeye başladılar (Njoku, 2006: 97). Dış dünyayla olan etkileşimin derecesi ve ulaşılabilirlik kişilerin yaşayış biçimlerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu bağlamda aile ve din kurumlarındaki esneme, toplumsal değişimde de doğrudan etki etmekte, bireysel özgürlüğü ya da iradeyi artırmaktadır.

2.1.3. Dünür (Görücü) Olmak

Dünür olmak, evlilik kurumunun ortaya çıkmasından hemen önceki en önemli gelişmedir. Zira bunun sonucunda, taraflar gerekli alanlarda anlaşmışlar ve evlilik çatısı altına girme konusunda aksi bir durum kalmamıştır. Bundan sonraki süreç, evliliğin aşamalardan oluşan basamaklarını gelenek, adet ve normlara uygun şekilde çıkılarak evlilik kurumuna adım atılması olacaktır. Evlilik biçimlerinde görücü usulü evlilik biçiminin parçası olarak devamlılığını korumaktadır.

2.1.3.1. Türk Geleneğinde D n r Olmak

Anadolu Türkleri arasında kız istemeye gidene, görücü ya da d n rc  ve bazı yerlerde elçi denilmektedir, görücü eski zamanlarda, gizlice kız arayan ve kaçırmaya fırsat hazırlayan casustur. Yakutlar da görücü olarak t ng n k r     tam silahlı    muharip geldiği bilinmektedir. Kaşgarlı'ya göre, O uzlar görücüye yarı   demektedir. Kazak ve Altay lehçelerinde yorug u kelimesi yine “akıncı, çapulcu” olarak tanınmaktadır ( nan, 1984: 347). Türk geleneğinde evlenecek genç kız bakmak, kız görmek için başvurulan  dete, a ız arama, dünür d  me, dünür gezme, dünür gitme, el basma, elçilik, görücülük, Görücüye  ıkma, kız arama, kız bakma, kız be enme, kız sarraflama, kız isteme, söz ta lama gibi adlar; kız istemeye giden kişilere ise, arabulucu, aracı, saye kıl an, büyük dünür, dilek i, dünür, t ng r, d n rc  ba ı, dünür ba ı, elçi, kılavuz gibi adlar verilmektedir (Kaya, 1996: 148-157).

Türklerde kız isteme eylemi aile büyükleri tarafınca yapılmaktadır. Akrabalık ilişkilerinin kurulmasının yanında kızın gelin edilmesinin tersinde bakıldığında kız isteme sırasında, erkeğin babası “bizim o lanı köleliğe kabul et” diyerek isteme işlemin de bulunmakta kızın babasının da “Allah isterse olur” sözünü söylemesiyle eylem tamamlanmaktadır (Mohammadi, 2015: 116). Buradan anlaşılacağı üzere, evlilik sürecinde dil bağlamında, cinsiyetler arası bir farklılık yoktur. Erkek de kız da karşı tarafın ailelerine verilmektedir.

2.1.3.2. Fas Geleneğinde D n r Olmak

D n r olmak geleneği, ailelerin etkinliği sonucu bir araya gelen tarafların yine ailelerin gözetiminde evlilikle sonuçlanmasıdır. Başka bir deyişle evlenme çeşitlerinden biridir. Fas gelenekleri ele alındığında doğrudan dünür olmak yoluyla evlenme geleneği bulunmamaktadır. Ancak e  seçiminde, özellikle geleneksel aile formlarında, ailelerin etkinliği d   n ld  nde dünür olmak geleneğine yakın e  seçim organizasyonları söz konusudur.

2.1.4. Söz Kesimi, Başlık Parası ve Çeyiz

Altun, söz kesmeyi şu şekilde tarif etmektedir: “Söz kesme kız istemeden sonra gelen evlilik aşamasıdır. Dönürcülük yoluyla anlaşılan ailelerin, bu anlaşmalarını daha geniş bir çağrılı huzurunda sözle iyice pekiştirmelerine “söz kesimi” ya da “söz kesme” adı verilir” (2004: 106). Dönüşü çok zor olan bu süreçte tarafların herhangi bir problem yaşaması evliliğe ve evlenecek olan taraflara zarar vereceğinden dolayı büyüklerin denetiminde gerçekleşmekte ve kriz anları, büyükler tarafından yönetilerek normalleşme sağlanmaktadır. Söz kesmede başlık, takı, eşya, çeyiz, nişan günü hakkında konuşulur. Bu konuşulan konular yöreden yöreye değişiklik gösterir; ancak evlenme aşamalarında erkek tarafı, kız tarafına göre âdetleri uygulamada daha etkin olmak zorundadır (Artun 2005: 154). Söz kesimi, kız isteme aşamasından sonra gelen bir süreçtir. Söz kesmede takılar, ev eşyası ve çeyizler, resmi nikâh tarihinin belirlenmesi gibi konuları konuşulmaktadır. Söz kesimini, kız evinin kızlarını vermeyi kabul ettiklerini ifade etmek için iki tarafın birbirine verdikleri hediyeler, takılar ve çamaşırları kapsayan bir süreç olarak tanımlanabilmektedir (Kaya, 1996: 25).

Söz kesimi günü ele alınan öncelikli konulardan birisi de “başlık”tır. Başlık, günümüzde damat ya da ailesi tarafından gelin kızın ailesine yapılan bir tür evlilik ödemesidir. Geleneksel toplumlarda ön plana çıkmaktadır. Başlık parası, dünyanın birçok ülkesinde görülen evlenme ile ilgili yaygın kültür kalıplarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezcan, başlık parasının ilkel toplumlara özgü olmakla birlikte, günümüzde kırsal bölgelerde halen devam eden kültürel bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Başlık parasını, evlenecek erkeğin veya akrabalarının, kız babasına veya akrabalarına yaptığı, hukuksal ve toplumsal uygulamaları, toplumlara göre değişiklik gösteren hediye niteliğinde bir ödemedir bu hediye genellikle para olmaktadır (1976: 41).

Aynakulova’ya göre çeyiz ve başlık yani kalın arasında bir ilişki bulunmaktadır. Çeyiz baba malından kıza düşen pay olarak tanımlanmaktadır. Kalın ile çeyiz miktar olarak eş değer olmasa da birbirine yakın olarak bir denge kurulmaktadır (2006: 98). Buradan da çıkarılacak olan başlıca sonuç, tarafların ailelerinin evlilik için destek olduğudur. Ancak başka bir nüans da evlenecek olan tarafların, ekonomik olarak birbirine denk

olmasının uygunluğudur. Zira her zaman olmasa da genelde kalın ve başlık parasının birbirine yakın olması için taraflarının ailelerinin ekonomik olarak dengeli olmaları gerekmektedir.

2.1.4.1. Türk Geleneğinde Söz Kesimi, Başlık Parası ve Çeyiz

Söz kesimi Türk geleneğinde, çok değer verilen, büyük bir antlaşmadır. Evlilik, onunla başlar. Türklerin eskiden at üzerinde söz kesimi yaptığı bilinmektedir. Türklerde söz kesimine, yani son antlaşmaya kadar, aracı ve görücüler ile kalın ve hediye anlaşmaları, çoktan bitmiş olmalıdır (Ögel 2001: 265). Türk kültüründe “kalın” olarak adlandırılan başlık parası temelde bütün toplumlarda hediyeleşmenin temsilidir. İslam-Arap geleneğinde de “mehr” olarak ele alınan bu geleneksel eylem, çağdaş Türk hukukuyla belirlenen evlilik sürecinin kurumsallaşması yoluyla yalnızca kırsal alanlarda gayrimeşru olarak devamlılığını sürdürmektedir.

Dönüşü çok zor olan bu süreçte tarafların herhangi bir problem yaşaması evliliğe ve evlenecek olan taraflara zarar vereceğinden dolayı büyüklerin denetiminde gerçekleşmekte ve kriz anları, büyükler tarafından yönetilerek normalleşme sağlanmaktadır. Kız tarafının ev sahipliğinde gerçekleştirilen bu süreç, evlilik için tarafların ardından ailelerin de sözleşmesidir. Buradan sonra geri dönülmesi toplumsal bağlamda sakıncalı bir durumdur. Zira toplumsal kodlarla örülü olan evlilik kurumunca adım atılmış, taraflar birbirlerine olan bağlılıklarını dile getirmişlerdir. Özellikle geleneksel yapılarda, birincil ilişkilerin varlığı, evlilik gibi önemli gelişmelerin çabuk duyulmasına neden olmaktadır. Tarafların dedikodulardan ve ayıplamalardan uzak kalma kaygısı vardır.

2.1.4.2. Fas Geleneğinde Söz Kesimi, Başlık Parası ve Çeyiz

Söz kesimi süreci, Fas geleneğinde, damadın ailesi potansiyel dünürlerini ziyaret etmesi ve düğün planlarıyla birlikte, düğün tarihin belirlenme sürecidir. Öncül tartışmalar birkaç ziyarette netleştirilmektedir. Söz kesiminde, sürecin bir şekilde terkedilme riski bulunmaktadır. Her şeyin plana uygun gitmesi durumunda çeyiz, evlilik sözleşmesinin resmi imzalarıyla belirlenmektedir. Damadın ailesinin varmasıyla birlikte ev sahipleri onları çiçekler, sütler ve hurmalarla karşılamaktadır.

Kamusal kutlama din (İslam veya Yahudilik) ve kültürel beklentilerle belirlenmektedir (Njoku, 2006: 100).

Geleneksel kodların ya da özellikle İslam dininin ağır bastığı toplumlarda, başlık parası olağan olarak karşılanmakta ve büyütülen kızın evlenene kadar olan masraflarına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda Fas toplumsal yapısının ataerkil, geleneksel ve din etkisi altında olması dolayısıyla evliliklerde başlık parası olağan karşılanmaktadır. Başka bir husus da bu süreçte erkeklerin ağırlığıdır. Fas geleneğinde başlık parası sürecine, Joseph, başlık parası ve hediyelerin takasında çoğu seremoni ve kamusal şeylerin de dahil olduğunu söylemektedir. Potansiyel damadın ya da erkek temsilcisinin babası, potansiyel gelinin babasıyla iletişim kurmakta, bu iki erkek aralarında başlık parasını tartışmakta ve sözleşme resmileşmektedir (1976: 471).

Damadın ailesindeki erkekler verilecek malları toplamakta, bu mallara geline gidecek çeyiz dahil değildir, bu mallar gelinin ailesindeki erkeklere teslim edilmektedir. Bu toplumsal sosyal etkileşimi hep erkekler gerçekleştirmektedir. Başka bir deyişle Fas geleneğinde, evlilikte sadece erkeklerin istekleri ve yönlendirmeleri gerçekleşmektedir. Bir evlilik ayarlanırken, annelere nazaran babaların politik olarak geçerli sebepleri bulunmaktadır. Oğulların da kızların aksine aynı şekilde sebepleri bulunmaktadır (Joseph, 1976: 471). Bu sebepler toplumsal olarak mutabakatın sağlandığı ataerkil sebeplerdir. Zira kızın ailesinde kalacak olan bu para kızın metalaşmasına neden olmaktadır.

2.1.5. Nişan

Evlenme sürecinde nişan, söz kesiminin akabinde gerçekleştirilen ritüeldir. Çeşitli nedenlerle küçük bir organizasyon olarak yapılabilirken, daha kapsamlı bir formda da gerçekleştirilebilmektedir. Söz kesimiyle birlikte tarafların anlaşmasının sağlanmasından sonra evlilik yolundaki kapsamlı ilk adım olan nişan, evliliğin ya da kız ve erkeğin birlikteliklerinin nişanı olarak, evlilik kurumunun adımlarından biridir. Düğün öncesi sürecin son adımı olan nişanlanma sürecinin bozulması “yüzük atma” yoluyla gerçekleşmektedir. Bu toplumca ayıplanan, olumsuz algılanan bir davranıştır. Bu da evliliğin, nişan ritüeliyle birlikte toplumla doğrudan eklemlendiğinin

göstergesidir. Bunun yanında nişanlanma süreci de evliliğin kurumsallaşma sürecinin başlangıcıdır. Nişan evliliğin, nişanlılık ise bireylerin kurumsal olarak toplumda ifade ediliş biçimidir.

Kabaca, evliliğin nişanıdır. Bunun yanında erkek ile kız arasında ya da erkeğin ailesi ile kızın ailesinin arasında yapılan anlaşmanın somutlaştırılması görevini, nişan yüzüğü üstlenmektedir. Nişan yüzüğünde dikkat çeken bir diğer nokta ise altın olmasıdır. Burada Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'e altın yüzük takar. Altın kullanılması toplumda hayırlı ve kutsal bir iş olarak görülen nişan töreninin madenler içerisinde en değerli olarak kabul edilen altın ile taçlandırılacağından ileri gelmektedir. Günümüzde nişan yüzüğünün altın olmasına önem verilmektedir (Gönen, 2006: 64).

Tarhan ise “nişanlılık, süreci en çekici, en hoş dönemlerden biridir. Çünkü insanın kendisini kendisinden çok düşünen birisinin olması hoş bir duygudur” şeklinde ifade ettikten sonra bu dönem için dikkat edilmesi gereken bir dönem olduğunu düşünmekte ve şunları söylemektedir; “Ancak nişanlılık, evlilik hazırlıklarının getirdiği stres ve tarafların birbirlerinin gerçek kişiliklerini tanımaya başlamaları nedeniyle, çoğu zaman bazı problemlerin yaşandığı bir dönemdir. Özellikle nişanlılık, evlilik kararlarının doğru olup olmadığının test edildiği bir dönemdir. Nişanlanan kişiler, evleneceklerini hem topluma hem de kendilerine ilan eder ve evlilikten önce doğru karar alıp almadıklarını sorgulamaktadırlar.” (Tarhan, 2009: 41-42).

2.1.5.1. Türk Geleneğinde Nişan

Nişan ve yüzük takma geleneği, eski dönemlerden beri uygulana gelmiş bir gelenektir. Eski Türklerde evlenmeyi düşünen çiftlerin, birbirlerine yüzük takarak ve mendil vermek suretiyle nişanlı sayıldığı bilinmektedir (İnan, 2000: 166). Nişan törenlerinde karşılaşılan yüzük takma olayının kökeni, eski Türklerdeki şaman anlayışına dayanmaktadır. O dönemde evlenmeyi düşünen çiftler birbirine yüzük takıp, mendil vererek kendilerinin nişanlı sayıldığını dile getirmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in evlenecek kişilere hiç olmazsa geline demirden bir yüzük takma önerisi halkın gözünde kabul görmüş ve bu törene büyük önem atfedilmiştir (İnan, 2000: 183).

Eski Türklerde, nişanlanma erkeğin, kızın açık başına bir elbise atması suretiyle gerçekleşmekte; başka bir tarihçi ise “evlenmek isteyen Türkler kızın açık başına mendil korlar; kız mendili kabul ederse rızalık nişanı sayılır” demektedir (İnan, 1998: 348-349). Dede Korkut Hikâyelerinde “küçük düğün” olarak geçen nişan, “Yalançı oğlu Yaltaçuk kiçi düğünün eyledi, ulu düğününe va’de kodı” (Ergin 1969:133) örneğinde de görüldüğü üzere, evlenme için bir söz, aynı zamanda ön akittir. Nişanlılık sürecinde takılan yüzük manevi anlamda onları birbirine bağlarken aynı zamanda da maddi anlamda nişanlılığın dışarıdan görülmesi sağlanmaktadır. Hediyelerin değerlendirildiği ve geri dönüşün zorlaştığı bir süreci içermektedir. Zira hediyeler daha değerli hale gelmekte ve somut olarak tarafların üzerlerinde taşıdıkları simgelerle, dolaylı yoldan ispat söz konusudur.

Türk Medeni Kanunu’nun 82. maddesinde yer alan; nişanlanmanın gayesini ortaya koyan “Nişanlanma, evlenme vaadiyle olur” (Maden, 1991: 496) cümlesidir. Nişan, söz kesiminden sonraki aşamadır. Nişana genellikle kız tarafının düğün töreni gibi bakılsa da nişan masraflarının her iki taraf tarafından karşılanması yöreden yöreye değişmektedir. Günümüzde, nişan evde aile arasında ya da salon tutularak geniş bir tanıdık gurubuyla yapılmaktadır. Salon nişanlarında saz ekibi olmaktadır. Köy meydanlarında, harmanlarda yapılan nişan eğlencelerinde ise kız tarafı tüm davetlilere yemek vermektedir (Altun, 2004: 257-261). Nişan aşaması söz aşamasına kıyasla daha kalabalık bir grubun davet edildiği organizasyon sonucu ortaya çıkmaktadır. Söz dili çağrıştırırken, nişan edim yoluyla sağlanmaktadır. Başka bir deyişle gerek hediyeleşme gerekse davetli misafirler göz önüne alındığında, toplumsal duyuru ve gösterinin başladığı aşamadır.

Nişanlılık süresinin kesin bir kuralı yoktur. Bu süre, daha çok iki tarafın aldığı kararlara bağlı olarak şekillenmektedir. Kimi özel durumlarda –askerlik, okul, gurbetten dönüş, hastalık, ölüm vb.– süre uzatılabilir. Sürenin uzatılmasında ya da kısaltılmasında her iki tarafın hazırlanması ve kimi ekonomik etkenler de rol oynamaktadır. Kentlerde nişanlıların birlikte çıkmaları, gezmeleri olağan karşılanırken, geleneksel kesimde nişanlıların birbirlerini görmeleri, konuşmaları ve

bir arada bulunmaları çoğu zaman aile üyelerinin izinleri ya da yanlarında bulunmalarıyla olabilmektedir (Örnek, 1995: 194).

Tarafların mikro geleneklerine, anlaşımlarına, yaşadıkları bölgeye, aile yapılarına göre nişan töreni farklılık göstermektedir. Genellikle yakın çevrenin davet edildiği ve ev içerisinde yemeklerin sunulduğu, aile büyüğünün de yüzük taktığı organizasyon olarak ele alınabilmektedir. Bunun yanında daha kapsamlı bir organizasyon olarak nişan törenleri mevlitle ya da çalgılı olabilmektedir. Yörüklerde nişan, “Toy” denilen büyük bir yemek ve eğlenceyle yapılmaktadır (Artun, 1996: 25-62). Yörüklerin yaşam tarzı düşünüldüğünde birbirlerine bağlılıkları dolayısıyla mutlu ve kutlu günlerde bir arada olmaları, geleneksel Türk topluluklarında da görülmektedir. Zira akrabalık ilişkilerinin kuvvetli olması dolayısıyla nişan törenleri modern organizasyonlara kıyasla daha geniş ve kalabalık olarak gerçekleşmektedir.

Nişan süreci, genellikle kız tarafının düğün töreni olarak görünse de nişan masraflarını kız veya erkek tarafının karşılaması yöreden yöreye değişmektedir. Günümüzde nişan, evde aile arasında ya da salon tutularak geniş bir tanıdık grubuyla yapılmaktadır. Salon nişanlarında saz ekibi olmaktadır. Köy meydanlarında, harmanlarda yapılan nişan eğlencelerinde ise kız tarafı tüm davetlilere yemek vermektedir (Altun, 2004: 257). Nişan merasimi, aileler arasında ya da salon vb. yerlerde davetliler huzurunda yapılan bir törendir. Kırmızı kurdeleye bağlı ve gümüş bir tepsi içerisinde getirilen yüzükler aile büyüklerinden birisi tarafından takılır. Taraflar ve toplumsal olarak çok doğru bakılmasa da her nişan sürecinin sonu evlilikle tamamlanmayabilmektedir. Bazı durumlarda anlaşmazlıkların önüne geçilemeyerek nişan bozulmaktadır. Kız tarafının nişan bozmasına bohça gönderme denir. Oğlan tarafının nişan bozmasına da yüzük atma denilir. Basit nedenlerden dolayı bu işlemi yapanlara iyi gözle bakılmaz (Uysal, 2009: 215). Kız tarafının bohça göndermesi aslında erkek tarafının hediyeleri iade etmesidir.

2.1.5.2. Fas Geleneginde Nişan

Nişan geleneği genellikle yüzük takma seremonisi olarak uygulanmaktadır. Birlikteliğin nişanı olan yüzük, aile büyükleri tarafından tarafların parmağına

takılmakta ve yüzük birlikteliğin nişanını temsil etmektedir. Fas geleneğinde düğün organizasyonları oldukça yoğun ve renkli bir forma sahiptir. Ancak nişan olarak adlandırılan evlilik aşaması gerçekleştirilmemektedir. Nişanlanma meselesi, global bir forma sahiptir. Ancak Fas geleneğinde uygulanması tarafların isteğine bağlı olarak farklılaşmaktadır.

2.2. Düğün Süreci

Düğün öncesi sürecin tamamlanmasının akabinde düğün süreci başlamaktadır. Düğün öncesi süreç, kendi içinde aralıklarla gerçekleşebilmekteyken; düğün süreci için zaman aralığı söz konusu değildir. Zira öncesinde gereken hazırlıklar tamamlanmış ve evlilik için bir mâni kalmamıştır. Çalışmada, düğün süreciyle birlikte kına gecesi, esas düğün ve nikah ritüelleri ele alınacaktır. Geleneksel kodlar kına gecesi olarak adlandırılan süreç içerisinde yoğunluk göstermektedir. Bunun başlıca sebebi evliliğin huzursuzluk ve uğursuzlukla sonuçlanmasına ya da içinde bulunduğu topluma, huzursuzluk ve uğursuzluk getirmesine mâni olmaktır.

2.2.1. Kına Gecesi Geleneği

Esas düğünden hemen önce gerçekleşen kına gecesi geleneği, kına yakma eylemine dayanmaktadır. “Kına gecesi” olarak adlandırılmasının sebebi de bu eylem dolayısıyladır. Kına, bir bitkinin çeşitli işlemlerden geçirildikten sonra sürülen bölgede renk ve koku veren maddeye dönüşmesi neticesinde kullanılmaktadır. İnsanlar, doğaya karşı duydukları büyük saygı nedeniyle ritüellerinde hem uğur ya da şans getirmesi hem de tersi olarak uğursuzluk ya da şanssızlığı gidermesi için birtakım inanışlara sahiptirler. Bu inanışlar, somut olarak kaynağını doğadan alan bazı maddelerin kullanımıyla var olmaktadır. Bu bağlamda geleneksel olarak esas düğün kadar elzem olan esas düğün öncesi ritüeli olan kına gecesi geleneği düğünün bir parçası olarak ele alabilmektedir. Kına, tarihsel olarak antik devirlere kadar uzanmaktadır. Tıbbi bağlamda şifa vermesi için kullanılırken, kimya bağlamında da boya olarak kullanılmaktadır (Büyük Larousse Ansiklopedisi, C. 13: 6696). Bunların yanında kına, kültürel bağlamda mutluluğu da işaret etmekte, mistik olarak tanrıya sunulan kurbanı yakılan kına örneğinden yola çıkıldığında evliliğin de mistik tarafının

olduğu inancıyla, eğlencenin yanında, mistik bir bağlamının da olduğu anlaşılmaktadır.

Kına geleneğinin düğünden önce yapılması ona yüklenen anlamla ilgilidir. Akabinde yapılacak olan düğünle birlikte taraflar hayatlarını birleştirecek ve topluma uygun birer ebeveyn olacaklardır. Bunun yanında İslam bağlamında evliliğe yüklenen kutsiyet de bunun bozulmadan devam etmesini işaret etmektedir. Netice olarak bir seremoniden çok kutsama ve evliliğin üzerindeki kötü şans ve uğursuzluğu kaldırmak için girişilen eylemlerdir. Adından da anlaşılacağı üzere “kına” bu bağlamda en belirgin ve etkili inanış olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.1.1. Türk Geleneğinde Kına Gecesi

Kına yakma geleneği hem İslamiyet’le hem de eski Türk inancıyla alakalıdır. Rivayete göre, Hz. Muhammet’in serçe parmağına kına yaktığı söylenmektedir (Şimşek 2003: 24). Kına sahiplik simgesidir. Türk halk kültüründe kına yakılan gelin, damada; koç, Allah’a; Mehmetçik, orduya adanmıştır (Kalafat 2001: 27). Kına yakmak, Türk inançlarında seçilmiş, adak edilmiş olanı gösterirdi. O işareti taşıyan canlı ve cansız varlıkların mukaddesliğine inanılmakta ve onlara dokunulmamaktadır. Bu niteliği taşıyan nesne ve şeylere dokunmak, onlara saygısızlık göstermek, uğursuzluk ve felaket getirir inancı ile adanmışlar korunma altına alınmış olmaktadır. Düğünlerde, nişanlarda kına yakma adeti, bu inancın bölgede yaşayan kalıntıları olarak devam etmektedir (Kalafat, 1990: 307 – 308).

Kına gününde önce yıkanma ya da hamam geleneği de kına yakma geleneği gibi kötülüklerden korunma yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu düğünlerinde nikahın akabinde yıkanma işlemi gerçekleştirilir. Bu işlem arınma işlemidir. İslam’ın gereği olarak dini törenlerden önce yıkanma işlemiyle aynı amacı taşımaktadır (Koşay, 1944: 76). Yıkanma işlemine paralel olarak hamam geleneği de arınma amacı taşımaktadır. Gelinin kakül ya da zülûf kesimi de hamam geleneğinin bir parçasıdır. Bu eylem gelinin bekaretinin bozulmasını temsil etmektedir. Başka bir deyişle kadın olduğuna ya da olacağına işaret etmektedir (1944: 147). Su kültü Türk düğün geleneğinde oldukça yaygındır. Gelin’in su dolu testi kırma ritüeli önemli bir nüanstır.

Bu eylem kimi zaman gelin tarafından testinin kırılması yoluyla kimi zaman da içindeki suyun kullanımına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki kutsiyet atfedilen nesne su ya da testiden ziyade gelinin kendisidir. Gelin bereket ve güzellikle ilişkilendirilmektedir.

Kına gecesi geleneği, esas düğünden önce, tarafların ayrı ayrı yaptıkları eğlence biçimidir. Erkek evinden gelen kına, kız evinde gelinin arkadaşlarıyla beraber toplanması ve kınanın yakılması eylemidir. Kız evinde hazırlanan kına, sağdıç tarafından damadın eline yakılmaktadır. Burada kına totem olarak da görülebilmektedir. Zira geleneksel olarak kurban edilen koyun, askere giden evlat gibi kutsiyet atfedilen durumlarda kına belirgin bir semboldür. Kına gecesinde, erkek ve kız evinde büyük bir eğlence ortamı söz konusudur. Geleneğe göre kız evinde gelinin kız arkadaşları, erkek evinde de erkeğin erkek arkadaşları toplanarak; yetenekli kişilerden kız evinden bir kişi erkek kılığına, erkek evinde de bir kişi kız kılığına girerek dramatik gösteriler yapılmaktadır (Birinci, Yetiş, 1990: 41). Kadın kılığına giren erkek kızların içinde eğlence maksatlı gösteriler yapmakta ve kına gecesini eğlenceli hale getirmektedir.

Arapça “hına, hınnâ” (Develioğlu 1982: 432) kelimesinden dilimize geçen; Türk lehçelerinde de “qına, kına” olarak kullanılan kına, tırnakları, elleri ve saçları boyamak için kullanılan bir bitkidir. Besleme, canlandırma, renk verme özelliği ile kozmetikte; parasetamol özelliğiyle de farmakolojide etkili olan kına, Hz. Muhammed’in başı ağrıdığı zaman, kınayı ilaç niyetine başına sarması, herhangi bir yeri yara olduğu zaman pomad olarak kullanması ile de dinî misyona sahiptir. (Eker 1998: 25). Somut özelliklerinin yanında düğünlerde soyut özellikleriyle ortaya çıkmaktadır. Gelen misafirlere birer hediye olarak dağıtılan, yakılıp gelin, damat ve isteyen misafirlere sürülen kına; mistik bağlamda da evlilik sürecinde savunmasız düşen gelin ve damada iyi şanslar getirmesi için kullanılmaktadır.

Kına gecesi türküler, maniler eşliğinde ilerlemekte, genellikle kızın ve annesinin ağlaması sağlanmaktadır. Direkt gelini konu alan bir gelenek de “baş övme”, “gelin övme” olarak adlandırılan tek nikahla mutlu bir evlilik yaşayan kadın geline türküler söylemektedir (Örnek, 2014: 270). Bu süreçte gelinin ağlaması beklenmektedir. Zira

türküler de gelinin duygusallaşmasını sağlayan içeriğe sahiptir. Kına gecesi hüznün yoğun yaşandığı bir gündür. Kızın evden ayrılışı, büyüdüğü eve ve ailesine karşı son vedalaşmasıdır. Bunun yanında gelinin gözyaşların bereketi artıracak düşüncesi de bunda etkilidir. Kız evinde, kızın yakın arkadaşları, akrabaları ve komşu kadınlarla birlikte yapılmaktadır. Köylerde kızın evli ya da bekâr arkadaşlarına kız evinde “kına yemeği” verilmekte, yemekten sonra eğlence başlamaktadır. Kına gecesine özgü eğlenceler yapılmakta, oyunlar oynanmakta, şarkılar türküler söylenmekte ve kızın ellerine kına yakılmaktadır. Baba evinden ayrılmasının verdiği hüznle kız ve annesi ağlamakta, kızın ağlaması ve ağlatılması bir gelenek olarak günümüzde de yaşamaktadır (Tezcan, 1998: 222).

Kına gecesinde, ağlamayan kız ayıplanmaktadır. Zira bu, ana-babasını tez unutacağı anlamına gelmektedir. Bu da geleneği, saygıyı aşan bir tutumu sergilemektir ve hoş karşılanmamaktadır. Genç kız, kına gecesinden sonra gözünü açıp gördüğü, yıllarını verdiği ana baba ocağını, sevdiklerini, eski alışkanlıklarını terk ederek yeni bir hayata başlayacaktır (Turan, 1993, s. 535). Evlenme törenlerinde en yaygın âdet “saçı saçmak” tır. Bu âdetin kökeni İslâmiyet öncesi Orta Asya Türk âdetlerine kadar dayanmaktadır. Evlenme törenlerinde gelinin ve güveyin başına saç saçılmakta, saç saçmak İnan’a göre Orta Asya Türklerinde yabancı soya mensup bir kızın kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayinidir (1954: 167).

Kına yakılırken gelin ve güveyin avucuna konan para, kısmet amaçlıdır. Onları ömür boyu kötülüklerden koruyacağına inanılır. Geline kına yakılırken başına al örtülmesi, al basmasından korunmak içindir. Kötülük ve nazardan korunmak için gelinin yüzü örtülmektedir (Artun 2005: 160). Eski düğünlerin hareketli safhaları, geline kına yakmak, başında mum yakmak gibi törensel kaynaşmalar, renk ve ateş kültü ile ilgili kutsal geleneklerin devamıdır. Kınanın ayrıca Kâbe’den geldiği inancına bağlı, dinî bir anlam taşıması, gelinin süslenmesine kutsal bir anlam ve değer kazandırmıştır. Kınanın yeşil renginin, ezilip yakıldığı zaman kırmızılaşması ve kendine mahsus kokusu uğur sayılmaktadır. Bunun içindir ki bayramlarda, düğünlerde, özel günlerde ve törenlerde genç kızların taze gelinlerin, kadınların ve yaşlı ninelerin ellerine,

ayaklarına, saçlarına kına yakmaları uğur sayılmıştır. Bazı yerlerde erkeklerin de serçe parlaklarını kınalama adeti bulunmaktadır (Ataman, 1992: 7-8).

Kına gecesinde yerine getirilen âdetler arasında “baş övme” ya da “gelin övme” bulunmaktadır. Halk deyimiyle “başı bütün” olan, yani başından ikinci bir nikâh geçmemiş bulunan, mutlu bir evlilik sürdüren bir kadın, ortada kınası yakılan kıza bu amaçla düzenlenmiş ve kalıplaşmış türküyü söyler (Örnek, 1995: 194). Aşağıda ülkemizin farklı yörelerinde söylenen kına türkülerinden örnekler verilmiştir: (Yılmaz: 2010: 126 – 200).

Şu göğereni ekin sandım
Ekin değil soğan imiş
Kız anadan ayrılması
Ölüm değil figan imiş (Adana)

Altın tas içinde kınam ezerler
Ak gerdana inci mercan dizerler
Dola dola büyük eve doldular
Büyük evin küçük kızın aldılar (Erzincan)

Suya yollmaya gorkar anası
Anası anası gızın anası
Gızın gelin gidiyor oğlan anası (Afyon)

Gınayı getir aney
Barmağın batır aney
Uzah yoldan geleni
Goynunda yatır aney (Gaziantep)

Kınaya galdı üç günü
Oldun yârin düşkünü
Yakın ayak başı açık
Yola düştüm kış günü (Sivas)

Anası anası kız anası
Kızınız bu gece misafir siz
Yarınki gece eller evinde
Ağlar anam ağlar
Sorun niçin ağlar
Yavrusundan ayrılıyor
Onun için ağlar (Bursa)

Ritüel olarak ele alındığında, giyim kuşam bağlamında günlük hayat dışında “adamlık”, “yabanlık” gibi adlarla anılan özel kıyafetler giyilmektedir. Gelin “kınalık” adı verilen özel kıyafet giymektedir. Kıyafetler durumu özetleyen yapısal kodlardır aynı zamanda kına gecesinde gelinin duvak takması buna örnektir (Küçükbasmacı, 2016: 80 – 81). Geleneksel olarak kına geceleri, üç gün sürmektedir. Kız evinde yapılan kına gecelerine, erkek katılamamaktadır. Gelin her gün için ayrı ayrı dikilen kıyafetlerini giymektedir. Birinci gece tef çalınarak eğlenceler düzenlenmekte ve oyunlar oynanmaktadır. Kaynana dışında davetliler oyunlar oynayarak eğlenilmektedir. İkinci gece, daha kapsamlı bir eğlence düzenlenir, burada toplumsal bir nüans bulunmaktadır. Zira “seyir çıkarma” denilen köy seyirlik oyunları düzenlenmektedir. Üçüncü gece ise amacına uygun olarak geline kına yakılarak, ağıtlar söylenmektedir (Ölmez, Sökmen, 2012: 337 – 338).

Günümüz düğünleri düşünüldüğünde kına geceleri bir gün sürmekte ve modern denebilecek, profesyonel organizasyonlar yapılmaktadır. Bunun başlıca sebebi, uygun şartların sağlanamamasıdır. Misafirlerin konaklayacağı yerlerin azlığı, eğlencenin gerçekleştirileceği mekanların olmayışı gibi nedenlerle balo salonları denen, bu organizasyonlar için yapılan ticari girişimlerle ritüel gerçekleştirilmektedir.

Kına gecesinin ardından esas düğün gününün başlaması için “gelin (hak) alma” ritüeli başlamaktadır. Artık düğün günü başlayacaktır. Bu süreçte saç geleneği uygulanmaktadır. Saç geleneği, yabancı soya mensup olan bir gelinin, kocasının ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan kurban ayininin bir kalıntısıdır (Yakıcı, 1991: 34). Düğün gününde damat tarafından ya da damadın ailesi tarafından gelinin üzerine nesnelerin saçılma geleneği olarak süregelmiştir. İnan’a göre saçılan nesneler farklı zamanlarda toplum tarafından önemli sayılan şeyleri içermektedir. Aynı zamanda toplumun ana geçim kaynağı bağlamında da ipucu vermektedir. Avcılık zamanında avla alakalı (kan, et, vb.), çobanlık zamanında hayvancılığa dair (süt, et, vb.), tarım zamanında, tarıma yönelik (buğday, arpa, vb.) ve bunların yanında para, vb. gibi değerli nesneler kullanılmaktadır (1995: 167). Yeni ev kuracak olan gelin ve güveyin bereketli bir hayat yaşaması amacıyla yapılan eylemlerdir.

Burada özellikle geleneksel aile formlarında ya da kırsal bölgelerde gelin, başına al duvak beyaz örttürülerek beyaz ata bindirilmekte ve gelin alma geleneği tamamlanmış olmaktadır. Gelin alma geleneği Türk geleneğinde ziyadesiyle önemli ve mistik bir sürece işaret etmektedir. Zira haneye bir yabancıнын geldiği bilinci söz konusudur. Odekov’a göre geleneksel Türk düğünlerinde gelin alma süreci bazı bölgelerde develerle yapılmaktadır. Üç deve gelin ve gelinin yakınları için hazır halde bekletilmekte, damat ve yakınları da atlar üzerinde gelin ve yakınları koruma amacıyla gelin ve yakınlarına eşlik etmektedir (2011: 148). Gelin alma geleneği damadın yiğitliği ve gücünü temsil ederken aynı zamanda saç geleneğiyle de haneye gelecek olan yabancıнын kabulünü ifade etmektedir.

Damat ve yakınları (hakçılar) gelin almaya kız evine gitmektedir. Burada yemekler yenilerek birtakım eğlenceler gerçekleştirilmektedir. Burada ayırt edici nüans, kız evinde yapılan geleneksel kodlarla bezenmiş ritüellerdir. Gelin evden ayrılırken, varsa erkek kardeşi yoksa yakınlarından birisi kırmızı kuşak ya da kurdeleyi gelinin beline bağlamaktadır. Gelin alma sürecinde damat gelin almaya geldiğinde, kuşak bağlayan kişi kapıyı kilitlemekte ve açmak için kapı parası almaktadır (Akpınar, 2005: 129). Bunun ardından gelin aile fertleriyle vedalaşarak damatla beraber çıkmaktadır. Kız

tarafı için oldukça duygusal bir süreci içermektedir. Zira kız için, çıktığı ev artık kendi evi değildir. Kuşun yuvadan uçuşu anıdır.

Bu süreçte “çök kalk” adlı bir gelenek gerçekleştirilmektedir. Köprülü’ye göre “çök kalk” etkinliği Şamanizm’le ilişkilidir. Gelinin baba evinden alınıp, evine dönerken gerçekleştirilen gelenektir. Önde Şaman, şamanın arkasında kopuzcular ve çalgıcılar beraber yürümektedir. Şaman gelin ve damadın evliliği için kopuzla beraber koşuklar okumaktadır. Koşuğun nakarat kısmında Şaman topluluğa “çök” emri vermekte ve topluluk çökmektedir. Nakaratın bitiminde de “kalk” komutuyla topluluk sert bir biçimde kalkarak yürümeye devam etmektedir. Şamanın bu eylemi evliliğe zarar verebilecek kötü ruhların korkutularak uzaklaştırılmasını sağlamaktır (Yakıcı, 1991: 34 – 35).

Bir ritüel olarak günümüzde de devamlılığını sağlarken, inanç bağlamında da devamlılık söz konusudur. Bu ritüel, dualar okunması eşliğinde, kaynana tarafından, gelin kapıdan çıkarken üzerine bozuk para, yemiş gibi şeyler atılmaktadır. Bu geleneğin bolluk, bereket ve ağız tatlılığına neden olacağına inanılmaktadır. İçi su dolu testinin kırılması yoluyla da yolunun su gibi açık olacağına ve kötü huyların dışarıda bırakılacağına inanılmaktadır. Gelinin kapıya bal, yağ ve maya sürmesi sağlanmaktadır. Bu yolla da evliliğin bal gibi tatlı, yağ gibi kolaylaştırıcı ve maya gibi bereketli olacağına inanılmaktadır (Akpınar, 2005: 130).

2.2.1.2. Fas Geleneğinde Kına Gecesi

Fas geleneğinde kına gecesi, düğün sürecinin en renkli ve şaşalı aşamasını oluşturmaktadır. Ritüellerde ağırlıklı olarak görsele önem verilmiş olsa da mistik inanışlar da bulunmaktadır. Kına gününde gelin yıkanmalı ve şans için bir mum yakmalıdır. Yıkanma sürecinde su, yumurta ve ısırgan kullanılmaktadır. Isırgan, uyanıklığı temsil etmekte ve kızın aydınlanmasını sağlamaktadır. Yumurta yıkandıktan sonra pişirilerek damada verilecektir. Su ise bir kısmı saklanılarak, aileye sunulan kuskus yemeğinin sosuna katılacaktır (Verdier, 1999). Yıkanma işlemi yalnızca gelini değil, damadı ve ailesini de etkilemektedir. Burada gelinin yeni ailesinin onunla iyi geçinmesi amaçlanmaktadır.

Düğün öncesinde su ve yıkanma eylemi önemli ve kutsiyet atfedilmiş bir eylemdir. Kına gecesi sürecinde gerçekleştirilen bu temizlenme geleneği, bekar kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun bekarlara evlilik bağlamında şans getireceğine inanılmakta ve gelinin “jnun” denilen kötü ruhtan korunma amaçlı yapılmakta ve evliliğin refah içerisinde, doğurganlığın yüksek, güveyin geline şefkatli davranacağı inancı söz konusudur 136. Kına yakma geleneği de yıkanma geleneğine paralel olarak kutsiyet içermekte ve kötü ruha yani “jnun”a karşı yapılmaktadır. Kına yakma eylemi yalnızca düğün sürecinde değil düğünden 4 gün önce de yapılmakta gelinin annesi için para toplanmakta ve çay ikram edilmektedir (Westermack, 2013: 142).

“Tazoudha” adlı kervan; başında damadın ebeveynleri tarafından seçilen yaşlı bir kadın, elinde sert haşlanmış yumurta ile kına dolu bronz tepsi ve onun arkasında bir at ya da katırla yola çıkmaktadır. Kına alayının geri kalan kısmı hediye dolu sepetler ve keçilerden oluşmaktadır. Genç kızlardan oluşan küçük bir kalabalık, ellerinde “arkkouth” denilen tefe benzer bir enstrümanla bildiklerin tüm şarkıları söyleyerek hareket etmektedir. Varışta, kervan, gelin konukları tarafından süt, hurma, bal ve tereyle karşılanır. Kervan damat tarafından karşılandığında “alaakıssa” ritüeli başlamaktadır. Bu ritüel, eğlenme amaçlı yapılan bir takım doğaçlama oyunları içermektedir (Bourdieu, 1972: 1107).

Kına gününde koç ve koyun kesme eylemi de yine evliliğin sağlıklı olması, damat ve ailesinin geline iyi davranması için yapılan ritüellerdir. Gelinin babası tarafından öldürülen koyunun sağ gözü çıkartılır ve toz haline getirilerek damadın ve ailesinin yemeğine karıştırılır. Bu eylem geline yeni ailesinin göz kulak olacağı inancıyla gerçekleştirilmektedir 146. Bazı bölgelerde de koç öldürülmekte ve kalbi gelin tarafından yenmektedir. Bununla damat tarafından sevileceğine inanmaktadır (Wstermarck, 2013: 157).

Fas düğünleri geleneksel olarak üç ya da yedi gün sürmektedir. Üç günlük evlilik ele alındığında, Fas geleneğinde, ilk iki gün kına gecesiyle geçmektedir. Birinci gün gelin evinde küçük kına olarak adlandırılan yalnızca kına yakma geleneği olarak düşünülebilecek; ikinci gün gelinin evinde başlayarak yemekler, şarkılar eşliğinde

ilerleyen büyük kına ritüeli gerçekleştirilmektedir. İlk gün, gelinin evinde “küçük kına” da denilebilecek eğlence içeren seremoniler gerçekleştirilmekte, bir bakıma düğünün başlangıcını oluşturmaktadır. Yapılan organizasyon ve gelen konuklar bağlamında küçük ya da büyük kına olarak adlandırılmaktadır. İlk gün, yakınların katıldığı daha küçük bir grup ve küçük organizasyonlar gerçekleştirilirken; ikinci günde geniş çaplı bir organizasyon yapılmakta ve kalabalık bir kitleyle kına geleneği gerçekleştirilmektedir (Njoku, 2006).

Ayrıntılı olarak ele alındığında birinci gün, damadın beyaz kıyafetler giyerek öğleden önce, çadır önünde koyun kesmesi ve etleri dağıtmasıyla başlamaktadır. Öğleden sonra geleneksel halk dansları eşliğinde şenlikler düzenlenmektedir. Gelin geleneksel kıyafetlerini giyerek, yüzü kapalı halde seremoniye katılmakta ancak danslara ya da oyunlara dahil olmamaktadır. Bu sırada gelinin yanında ve onlara paralel olarak iki sıra “isnain” ve müzisyenler bulunmaktadır. İnanişâ göre isnainlerin arasından kimse geçmemeli ve gelin şafaktan önce damadın çadırında olmalıdır. Gelinin annesi tarafından saklanan gelinin kıyafetlerindeki iğne ve bademi damadın bulması gerekmekte ve bundan sonra cinsel birliktelik sağlanmaktadır (Laoust, 1993).

Birinci gün sabahında, gelin oturtulmakta ve eşi tarafından sevilen, çocukları olan bir kadın tarafından beyaz kemer takma geleneği gerçekleştirilir. Geline kına yakılması sürecinde serçe ve orta parmağına ipek ipler bağlanmakta kucağına da madeni para bırakılmaktadır (Westermack, 2013: 157). Tuzla karıştırılan kına gelinin el ve ayaklarına yakılarak, damadın verdiği gümüş sağ eline takılır. Amaç “jnun” dan korunmaktır. Bu süreçte gelinin gözleri kapalıdır zira damattan önce herhangi bir hayvan görmesi uğursuzluğa işaret etmektedir. Yüzü kırmızı, kafasının arkası yeşil örtüyle kapatılmaktadır. Kafasında yumurta kırılmaktadır. Bu eylem kızlık zarının kolay bozulması için gerçekleştirilen bir eylemdir (Westermack, 2013: 151).

İkinci günde gelin bekaret kanıyla boyanan elbisesini giyerek, şenliklere katılmaktadır. Aynı gün çadır önünde bir koyun daha kesilmektedir. Birinci gün olduğu gibi bugün de şenlikler ve yemekler eşliğinde eğlenceler düzenlenmektedir. Gelinin annesi gelinin saçlarını taramakta ve gümüş yüzüklerle süslemektedir (Meunier, 1964). Gelinin temizliği ve dürüstlüğünü ölçen bekaret, düğün başlamadan

önce ortaya çıkmakta ve kutlanan şey, düğünle beraber seçilen eşin toplumsal olarak uygun olduğudur. Bunun çevreye de duyurulmasının ardından şenlikler devam etmektedir. Fas kültüründe bekaretin önemi burada da ziyadesiyle anlaşılabilir.

Damadın evinde kızıl kına boyası hazırlanmakta ve damadın ellerine sürülmektedir. Aynı zamanda onun yanında özel bir rolle düğüne katılacaklara da damadı tehlikelerden koruması için (iwziren) sürülmektedir. Gelinin evinde, gelinin küçük kız kardeşi kına boyasını hazırlamakta, bu da gelinin ellerine ve ayaklarına ve geline eşlik edenlere (dhiwzirin) sürülmektedir. İkinci gün kutlamaları “büyük kına” (r-hanni amggran) olarak adlandırılmaktadır. İlk günkü gibi büyük kına gelinin ailesinin evinde başlamakta ve kutlamalar yeme, içme, şarkılar ve dansla devam etmektedir. Gelin – güvey bolca kırmızı boya bulaşmış şekilde durmaktadırlar. Özellikle gelin birkaç kat boyayla durmakta ve yeni evine gideceği yolculuğa kendini hazırlamaktadır. Bu yolculuk çok önemli görülmektedir zira bu yolculukta gelin dış saldırılara karşı en savunmaz olduğu zaman dilimindedir (Njoku, 2006: 98 – 99).

Üçüncü ve son günde ise gelin kocasının ailesinden müziklerle (müzik topluluğu vs.) ayrılmaktadır. Bu seremoni aynı zamanda yemekli ve danslıdır, gelinin evinin başlangıcını simgelemekte ve “gerdek gecesi” (lailat al-dukhla) ile son bulmaktadır. Bu yolculuk, son kutlamanın akşamında başlamaktadır. Bir grup erkek damadın evine gelini getirmektedir. Sütler ve hurmalarla karşılanmaktadırlar ve eğlence gece geç saatlere kadar devam etmektedir (Njoku, 2006: 99). Ritüel ve simgeler evliliğin her aşamasında yer almaktadır. Evliliğe şans getirmesi ve varsa herhangi bir büyü ya da uğursuzluğun ortadan kalkması için çaba her an sürmektedir. Toplumsal bir ürün olarak düşünülebilecek olan evlilikte olacak herhangi bir huzursuzluğun aileye zarar vereceğine inanılmaktadır. Geleneksel kodlar da bu bağlamda şekillenmiş ve evliliğin sağlıklı ilerlemesi için simgeleştirmelere ihtiyaç duyulmuştur.

Kına sonlanana kadar gelin genellikle herhangi bir evi işi yapmamaktadır, bu da boyanın ne kadar kara olduğuyla alakalıdır. Beş günden iki haftaya kadar kalabilmektedir. “Beberiska” töreni de gelinin çevresindeki evlenmiş kişilerin geline cinsel eğitim vermesidir, geleneksel olarak gelin bakire olduğu için bu tarz konularda cahil olduğu düşünülmektedir. Bazen beberiska töreninde gelin bir perdenin arkasında

durmakta, bu da hayatındaki kesin değişimi göstermektedir. Fas'ın bazı uzak bölgelerinde bu gelenek düğünden bir önceki gün yapılmaktadır (Williams, 2016: 240). Gelinin her aşamada bilgisiz olduğuna olan inanç dolayısıyla yönlendirme yoluyla hareket edilmektedir. Özellikle cinsellik bağlamında bekaretin önemi düşünüldüğünde en cahil olduğu alanın bu olduğuna inanılmaktadır.

2.2.2. Esas Düğün Geleneği

Bireylerin yeni bir sosyal grup oluşturmalarını sağlayan evlilik kurumunda, toplum yaşantısının çok önemli davranış kalıpları grlebilmektedir. Bu kavramın özelliği, evliliğin oluşmasını, duyurulmasını, bir takım dost, akrabalarla paylaşılmasını sosyo-kültürel unsurlarla ifade etmektir. Bir toplumun düğün ve evlilik geleneğine bakarak, hangi sosyo-kültürel kimliğe sahip olduğu genellikle söylenebilir (Aksoy 2007: 114). Düğün, toplumun ürünü ve toplum için var olan bir olaydır. Genç erkekle genç kızın ve dolayısıyla onların ailelerinin yeni bir bağla birbirlerine bağlanmalarının bütün toplulukça bilinmesi ve topluluğun da katıldığı törenlerle bu bağın pekiştirilmesi gerekmektedir. Bu törenlere mümkün olduğunca çok insanın katılmasını istenmektedir. Katılışın masrafları, yolları, külfetleri yörelere göre çeşitli kurallara bağlıdır (Boratav, 2003: 222). Zira düğünler, kadın ve erkeğin evliliğini toplum gözünde geçerli kılmak ve kutsamaktır. Düğün, toplumsal bir olaydır. Bu törene katılım söz ve nişan törenlerinden daha fazla olur. Böylece ailelerin akrabalık bağları, davetlilerin de katılımıyla onaylanmış olur. Düğünün ne zaman olacağı iki tarafın ailelerinin anlaşması ile kararlaştırılır. Bu süre çok kısa olabileceği gibi uzun yıllar da olabilir. Askerlik, iş durumu, çeyizi tamamlayamama, maddi durumlar gibi nedenlerle ertelenebilir (Artun 2005: 156).

Günümüzde, ağır ekonomik yükümlülük gerektiren adetler uygulanmamakta ya da makul olunmaktadır. Davetliler genelde kendi imkanlarıyla gelmekte ve takı ya da hediye yoluyla evlenecek olan ifte yardımda bulunmaktadır. Burada hediyeleşme de geleneksel bir zorunluluk olarak algılanmaktadır. Karşılıklı hediyeleşme süreci içermektedir. şöyle ki davetlilerin taktıkları takılar belirlenip, takı takan kişinin düğününde de o oranda takı takılmaktadır. Bu genelde altın olarak standartlaşa

gelmiştir. Zira altının değeri, mevcut ekonomik döneme göre şekillenmektedir. Aynı zamanda takının değeri de yakınlık derecesiyle doğru orantılıdır.

Düğün, geçiş dönemi olan evliliğin en belirgin özelliğidir. Düğünlerin, geleneksel değer ve kurallara uygun bir biçimde kutlanmasına özen gösterilmektedir. Düğünlere elden geldiğince çok kişi çağırılmaktadır. Düğünün zamanı ve yeri, kimler arasında olduğu, düğün öncesi çıkarılan “okuyucular” tarafından bildirilmektedir. Gelin atla veya motorlu araçlarla güvey evine getirilmektedir. Gelin gerek kendi evinden çıkarken gerekse oğlan evine getirilirken, birtakım töreler ve ritüel işlemler gerçekleştirilmektedir (Örnek, 1995: 196-197). Bu ritüeller evliliğin sağlıklı olması için yapılmaktayken, günümüzde özellikle de modern toplumlarda, geleneğin bir parçası olarak devamlılığını sürdürmektedir.

Geleneksel toplumlarda daha sık görülüyor olsa da geleneksel bir kod olarak düğünlerde yardımlaşma beraberinde iş bölümünü de getirmektedir. Ekonomik ve beşerî anlamda ağır bir süreç olması dolayısıyla yakın akraba ve komşuların ekonomik ve iş bölümü bağlamında destekleri bulunmaktadır. Özellikle davetlilerin yemesi için hazırlanacak olan yemekler için komşuculuk önemli bir nüanstır. Zira hanenin ihtiyacı olan takviye bardak, çanak ve iş gücü komşuculuk yoluyla sağlanmaktadır. Yakın komşuculuk ilişkilerinde ailecek bir tanışma olması dolayısıyla düğünü komşular da sahiplenmekte ve ev sahibi gibi hareket etmektedirler. Yatılı olan misafirin yatması için yer vermeye kadar ilerleyebilen bir ilişki örgüsü mevcuttur. Modern toplumlar da ise bu süreç daha basit ilerlemektedir. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflamış olması dolayısıyla yardımlaşma için duyulan ihtiyacın önemi göz önüne alınmaktadır. Organizasyon süreci ise catering firmalarıyla anlaşarak ya da düğün için tutulan mekanların sağladığı imkanlar yoluyla sağlanmaktadır.

2.2.2.1. Türk Geleneğinde Esas Düğün

Düğün, Türkçede bağlama, bağlanmak anlamına gelmektedir. Düğüm, düğme kelimelerini de türeten düğ- fiil kökü tüg- biçiminde Kaşgarlı Mahmut’un sözlüğünde geçmektedir. Öte yandan gelin ve güveyin anne-babalarının ve yakın akrabalarının birbirlerine verdikleri ad olarak kullanılan dünür sözünün de aynı düğ- kökünden

türemiş olduğu varsayılmaktadır. Bu kelime tüngür biçiminde ve bizdeki anlamı ile Kaşgarlı'nın sözlüğünde geçmektedir. Evlenme olayının kapsadığı töre ve törenleri gelin ile güveyi, onların ailelerini birbirine birtakım anlaşmalardan geçerek karşılıklı mal, para, eşya alışverişleriyle bağlama ve böylece hısımlık kurumunu pekiştirme amacının güdülmesi dolayısıyla eskiden bu töre ve törenlerin tümü birden düğün kelimesi ile gösterilmiştir (Boratav, 1973: 205).

Evlilik için tören düzenleme çok eski dönemlere dayanmaktadır. Orhun Yazıtları'nda evlilik merasiminin bulunduğu göstermektedir: "...Türgiş kaganka kızımın... ertingü ulug törün alı birtim. Türğiş kagan kızın ertingü ulug törün olguma alı birtim. ...ertingü ulug törün alı birtim. (Türgiş kağanına kızımı fevkalade büyük törenle alıverdim, Türğiş kağanının kızını fevkalade büyük törenle oğluma alıverdim. Bilge Kağan bidesi, Doğu cephesi) cümleleri ihtişamlı düğün törenleri hakkında bilgi vermektedir. Dede Korkut, Oğuz namelerinde evlilik törenleriyle ilgili sahneler ayrıntılı biçimde görülmektedir. Bu Oğuz namelerden anladığımıza göre kız isteme, söz kesme, kalın (başlık), çeyiz, ok atmak suretiyle gerdek çadırını belirleme, kız ve erkek tarafı arasında hediyeleşme, düğün yemeği, düğün töreni gibi adetler mevcuttur (Köksel, 2011: 339).

Eski Türk geleneğinden günümüze kadar değişmeyen husus, misafirperverliktir. Düğünlerde misafirler en iyi şekilde ağırlandı, ikram ve hürmetten kaçınılmamalıdır. Burada tarafların akrabalık ilişkileri gelişmekte ve birliktelik oluşmaktadır. Düğün organizasyonları yalnızca misafirperverlik değil aynı zamanda uzak akrabaların ya da sık görüşemeyen tanıdıkların da buluşma yerleridir. Bu bağlamda düğünlerin, akrabalık ve dostluk ilişkilerinin tazelenmesine olanak sağlayan olaylar olarak işlevsel tarafı bulunmaktadır. Bununla birlikte özellikle evlenecek olan taraf ve ailelerinin kūs oldukları yakınlarını da düğüne davet ederek, bu eğlence içerisinde barışmak için adım atılmaktadır. Kūs olan taraf düğüne gelirse bu atılan adıma karşılık verdiği anlamına gelmektedir. Son kertede düğünler, tüm dünya kültürlerinde olduğu gibi Türk kültüründe de insanların mutluluklarını ifade eden törenler arasındadır. Düğünde amaç, evlenen çiftin çevreye duyurulmasıdır. Her kültür, düğünü kendi kural ve kalıpların uygun olarak gerçekleştirir (Altun, 2004: 92).

İnsanları bir araya getiren, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendiren, ortaklığı pekiştiren; kişilerin birbirlerine ve topluma karşı nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren; insanları sahip oldukları mirasın bilincine vardırarak, gelenek göreneklerini, inançlarını, değer yargılarını, törelerini canlandıran; eğlendiren, mutluluk veren fonksiyonları ile “düğün”, Türk kültürünün en önemli ve temel unsurlarından biridir (Eker, 2000: 92). Türk milletinin dünden bugüne sahip olduğu zengin kültüründen önemli noktaları gözler önüne sermektedir. Düğünler bir çırpıda yapıp bitirilmez. Düğünün başlangıcı ve bitmesi arasında birçok tören yapılır, bu törenlerde uyulması gereken kurallar bulunmaktadır (Adıgüzel, 1997: 121). Bu kurallar, geleneksel kodlarla belirlenmiş ve zamanla belleklerde zorunluluk olarak yer almıştır. Birey-toplum ilişkisi ele alındığında bu zorunluluğu, toplumsal yapı pekiştirmektedir. Zira belleklere aykırı ya da ona uygun olmayan eylemler toplumca ayıplanmakta, evlenecek olan tarafların eksikliklerini ortaya koymaktadır. Toplumsal bir ürün olan birey bundan kaçınarak, belleğin gerektirdiği şekilde hareket etmektedir. Düğünün geleneksel tarafı, düğün öncesinde gizlidir.

Genç erkekler, genç kızın ve dolayısıyla onların ailelerinin yeni bir bağla birbirine bağlanmalarının bütün toplulukça bilinmesi ve topluluğun da katıldığı törenlerle bu bağın pekiştirilmesi gerekmektedir. Gelenek, daha dar bir çevre içinde geçmiş olan önceki kesimlere karşılık, asıl düğün gösterilerine mümkün olduğu kadar çok insanın katılımı sağlanmaktadır. Bu yolla davetlilere yeme, içme, eğlenme gibi eylemlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda düğünün mevsimi de önemlidir. Anadolu’nun köylü ve göçebe ortamlarında düğünün güzün kutlanması kural gibidir; harman işleri, kış hazırlıkları sona ermiş, yayladan dönülmüş olması sebebiyle düğün masraflarını karşılayabilme bakımından en elverişli zaman güz mevsimidir. Ancak ekonomik sebepler dışında inanışlara bağlı sebepler de bu mevsimin seçilmesinde etkili olmuştur (Boratav, 1984: 177).

Evliliklerde resmî ya da dinî nikâh yaptırmadaki amaç, kadın-erkek beraberliğini ilân etmek, toplumun gözünde geçerli saymak, kutlamak ve kutsamaktır (Örnek, 2014: 198). Türklerde evlenme medeni bir muamele olarak görülmektedir. Eşlerin ve velilerin rızası, kalın parasının verilmesi, evlenmenin muteber olması için yeterliydi.

Ancak, Türkler nikahı din adamlarına da takdis ettirerek, dini bir mahiyete sokmuşlardır. Bakıldığında eski Türk adetleriyle İslam'ın uygulaması burada ortak bir noktada tezahür etmiştir. İslam'da da evlilik bir din adamının orada bulunup dua etmesine bağlı kılınmamıştır ancak bu olay insan hayatının önemli bir noktası olduğu için din adamları tarafından tasdik edilmesi bir âdet haline gelmiştir. Bunun yanında Tanrının da şahitliği önemlidir.

Türk Medeni Kanunu'na göre herkes nikahını iki şahidin huzurunda ve imzalarıyla belediyede yaptırmak zorundadır. Fakat Türk kültüründe buna ilaveten bir de imam nikahı uygulamasında bulunmaktadır. Hatta pek çok insan sadece imam nikahıyla yetinmektedir. Ya da sadece belediye nikahıyla yetinenler de vardır. Bu kargaşanın altında ise bu konudaki belirsizlik ve bilgisizlik yatmaktadır. Zira nikah akdinin neticesi açısından bakıldığında, bağlayıcılık yönü günümüzdeki imam nikahında yokken, cumhura göre kabul edilen şahitlerin erkek olması şartı da belediye nikahı bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir (Köksal, 2009: 1).

Nikah icap ve kabul ile gerçekleşir. İcap; evlenecek olanlardan birinin mesela erkeğin kadına, “seni eş olarak nikahladım” demesi, kabul de kadının buna cevap olarak “ben de eş olarak sana varmayı kabul ettim” sözüdür. Medeni bir sözleşme olan nikah, bir yönü ile de ibadet sayılır. Çünkü; aileyi kuran bağ nikahtır. Aileye ise dinimiz büyük önem vermiştir. Zira aile hem insanın huzur bulduğu bir ortam hem soyun devamı için bir vesile hem de zina gibi fert ve toplumu felakete götüren çeşitli kötülükleri önleyen bir kurumdur. Evlenmek peygamberlerin de sünnetidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Nikah benim sünnetimdir. Benim sünnetimi uygulamayan benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla kıvanç duyarım (İbn Mace, 1) (Şentürk, Yazıcı, 2011: 426).

Evlilik ve nikah seküler alana ait meselelerdir. Dini geleneklerde –bu hususta İslam istisna değildir– aile, evlilik ve nikâh gibi toplumsal kurumlarla ilgili vurgular yapması, “kutsallaştırma” olarak değil daha ziyade “meşrulaştırma” olarak anlaşılmalıdır. Bu kurumların dinen kutsallaştırılması çabaları sosyolojik olarak önceden hesap edilmemiş birtakım durumların (unintended consequences) ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Evlilik ve nikâhın beşeri/seküler karakteristiği itibarıyla

arka planında çok çeşitli faktörlerin etkili olduğu düşünüldüğünde, onların indirgemeci bir yaklaşımla tek yönlü ele alınması, evlilik ve nikâhın dini bir faaliyet olarak düşünülmesi ve adeta kutsallaştırılması, üstelik sosyolojik bir olgu ve süreç olan sekülerleşmenin panzehri olarak evliliğin ve nikâhın kutsallığına vurgu yapılmasının talep edilmesi büyük bir metodolojik hata olacağı gibi, boşanma, parçalanmış aile, sokak çocukları gibi toplumu daha derinden etkileyecek başka bazı sosyolojik sorunların tam manasıyla anlaşılabilmesi ve yeni yaklaşımlar ve çözümler üretilmemesi sonucunu doğuracaktır (Kirman, 2012: 10-11).

Eylemsel olarak, esas düğün olarak da adlandırılabilen son gün ritüel bağlamında evliliğin diğer aşamalarına göre daha zayıftır. Zira kız, erkek tarafından alınmış, dualar edilmiştir. Düğün sonu olarak da görülebilecek bu son gün, Türk toplumunda balo salonu gibi bir mekânda gerçekleşmektedir. Gelin ve damat geleneksel kıyafetlerle değil dünyada kabul görmüş standart kıyafetlerle katılmaktadır. Gelin kırmızı kuşak takılı olan, beyaz gelinlik giymekte; damat da koyu renk bir takım elbise ya da düğüne özel tasarlanmış, modern bir kıyafet giyerek katılmaktadır. Düğün öncesi süreç geleneksel nüanslarla; düğünün kendisi modern nüanslarla gerçekleşmektedir.

Modern düğün sistemlerinde genellikle resmi nikah düğün anında yapılmaktadır. Bunun temel sebebi nikah için ayrı bir törene ihtiyaç duymadan düğünle birlikte ikisinin de gerçekleştirilmesidir. Bu hem ekonomik olarak düğün sahiplerinin yükünü azaltmakta hem de gelecek olan davetlilerin tek seferde evliliğe tanık olmalarını sağlamaktadır. Nikah işlemi ister ayrı günde ister düğün gününde olsun nikah memuru aracılığıyla belediye defterine evliliğin işlenmesi işlemidir. Buradaki geleneksel davranış gelinin damadın ayağına basmasıdır. Bunun dışında nikah memurunun, nikah defterini geline vermesi de resmi nikah sırasında gerçekleştirilen bir gelenektir. Bunun sebebi “yuvayı dişi kuş yapar” deyimindeki nüanstır. Gelinin evliliği ayakta tutan, evi çeviren taraf olduğu inancına dayanmaktadır.

2.2.2.2. Fas Geleneginde Esas Dügün

Kına gecesinin akabinde tarafların tüm topluma birlikteliklerini duyurduğu süreç, düğünlerdir. Düğün eğlence üzerine kurulu yeme, içme, oynama gibi tüm davetlilerin dahil olabildiği duyuru günüdür. Öncesinde yapılan geleneksel eylemlerle evlilik üzerindeki büyü ve uğursuzluklar uzaklaştırılmış, gelinin evlilik için şartları sağlamış haldedir. Bu esnada toplumsal olarak karşılığı bulunan birtakım simgeler içeren gelin kıyafetinin temsili önemlidir. Zira davetlilere toplumsal mutabakata uygun bir gelin olduğunu duyurmaları gerekmektedir.

Düğün aşaması evliliğin son aşamasıdır. Yolculuğun son hazırlığında gelinin akrabaları ve arkadaşları gelini dikkatli bir şekilde uzun-beyaz bir kumaşla başından ayağına kadar sarar. Bu çoğu Müslüman toplumunda cenazeleri kefenlenmesine benzer. Uzun püskülü bir mendil (tasebnath) bükülmüş üzüm dalından gelinin kafasına sarkıtılır. Gelinin suratı duvak, mendil ve beyaz kefenle kapatılmıştır. Beyaz duvak ve kefen gelinin bekaretini ve damadına güçlü sadakati simgeler. Gelin olma süreci, ölene kadar devam etmesi düşünülür, gelinin bekarlıktan evliliğe geçişini anlatır (Njoku, 2006: 99). Burada kefen simgesi, ölene kadar devam edecek evlilik sürecinin tasviridir. Özellikle geleneksel toplumlarda boşanma ya da kadının boşanması uygun görülmemekte bir bakıma geleneksel simgeler kadına karşı dolaylı yoldan baskı aygıtlarıdır. Zira evlilik sürecinde giyim-kuşam, davranış, vb. adetlerle kalıplaşmıştır. Bunlar simgesel değerler taşımakta ve simgelerde toplumun devamlılığı için işlevsel kodlarla bezenmiştir.

Bütün düğün öncesi gelenekler yapıldıktan sonra bir şenlik düzenlenir ve beklenmedik konuklar için fazladan yemek hazırlanır. Geleneksel yapılarda düğünler için yemekleri aileler hazırlamaktayken, günümüzde catering firmalarıyla bu ihtiyaç karşılanmaktadır. Yemek hazırlandıktan sonra düğün şenlikleri başlamaktadır. Fas düğünlerinde erkekler ve kadınlar değişik yerlerde kutlama yapmaktadır. Geçmişte gelinin bekaretinin ispatı için yeni evlilerin cinsel birliktelik uyguladıkları çarşafı kan lekeleri aranırken, günümüzde bu gelenek çağdışı görülmekte ve genellikle uygulanmamaktadır. Aynı zamanda modern Fas düğünlerinde hemen gerdek yerine, çift ve katılımcılar geleneksel kıyafetlerini giyip başka partilere katılmaktadırlar. Biraz

daha kutlama olduktan sonra gelin kıyafetini değiştirmekte ve yeni evli çiftler partiyi terk edip gerdek odasında ya da otel odasında özel zaman geçirmektedirler (Williams, 2016: 240).

Gelin düğün sırasında da bazı uğursuzluklarla karşılaşmaktadır. Gelin-şeytan ilişkisinde gelinin şeytanla ilişkilendirilmesi dolayısıyla gelinin hem kadın hem de haneye yeni gelen olduğu için şeytanı çektiği fikri yaygındır. Düğünde ayrıca gelin ve damadın cinler tarafından zarar verilmek istendiğine inanılmaktadır. Bu da doğaüstü tehlikelerin yeni bir hayata adım atmak üzere olan çifti tehdit etmesidir. Düğünden sonra köyde, evde ya çadırda gerçekleşen bütün olaylar dikkatlice incelenir. Gelinin yeni evine varmasından kısa bir süre sonra ölüm ya da başka mutsuz bir olay gerçekleşirse bu gelinin uğursuz “taunza”sına, yani püskülüne yorulmaktadır. Eğer güzel bir olay gerçekleşirse de bu, gelinin uğurlu bir püskül taşıdığına yorulmaktadır. Eğer gelinin iyi “taunza”sı varsa damat refah içinde yaşayacaktır, eğer kötü “taunza”sı varsa bu damada mutsuzluk ve keder getirecektir (Westermack, 2013: 7-8).

Düğünlere toplumsal olarak kutsiyet atfedilmesi dolayısıyla batıl karşılıkları da tabii olacaktır. Kavramsal olarak evlilik hem aileye hem de içinde bulunulan cemaate iyilik, bolluk, bereket getirecektir. Bu inanışın yanında olabilecek herhangi bir düğün sonrası olumsuzluk evlenen kişilerle ilgilidir. Zira evlilikler çok uzun zamandır gerçekleşmekte ve herhangi bir olumsuzluk çok nadir gerçekleşmektedir. Evliliğin kutsiyeti bir bakıma da tanrı referanslıdır. Geleneksel İslam toplumlarında olmazsa olmaz dinî nikâh sayesinde tanrının şahitliği ve izni alınmış ve bu birliktelik toplumsal bir felaketle birlikte gerçekleşirse burada evlenen taraflar ve tanrı arasındaki probleme işaret etmek zor olmayacaktır.

Gelinle ilgili inanışlar düğün boyunca devam etmekte, gelin sürekli bir sınav halindedir. Ancak burada gözlenen gelin değil gelinin kendisinden bağımsız olarak başına geleceklerdir. Yolda gelinle karşılaşmak kötü bir faldır. Andjra’da eğer iki gelin karşılaşrsa, gelinlerden birinin diğlerinin kötü etkisinden etkilenecek öleceğine inanılır. Ait Waryager denen gelenek de iki taraftaki kadınların birbirlerine taş atmasıdır, bununla şeytanı kaçırmak amaçlanır. Tangier’de de eğer iki “gelin kutusu-ammariyat” karşılaşrsa bunun kötü bir fal olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca eğer birisi

bu kutuyu sabahtan görürse kendisinin cenazesi olacağına inanılmaktadır. Tangier’de eğer aynı gün düğünü olmuş iki gelin yolda karşılaşırsa, ikisinden birinin yakın tarihte öleceği ya da boşanacağına inanılmaktadır (Westermack, 2013: 8).

Dessing’in (2001: 126 – 127) tanıklığında geçen bir Fas düğününden aktardıkları önemlidir:

Gelin kıyafetlerini yedi kere değiştirdi. İlk kıyafet Fez’in klasik altın dikişli yeşil kumaşlı bir elbisesiydi. Gelin tahtirevanla salon boyunca dolaştırıldı. Kadın konuklar, tahtirevanın arkasına yürüdüler, ardından salavat sözlerini söylediler, ardından da geleneksel ulumalarını yaptılar. Bu sözler söylendikten sonra gelin her seferinde yeni bir kıyafet içinde ortaya çıktı ve damatla ve yalnız oda boyunca turlar attı. Evlenecek çift her seferinde, düğün için özel olarak dekore edilen yüksek bir koltukta bir süre oturdu. Gelin dördüncü kıyafetini giydiğinde damat takım elbisesini beyaz geleneksel “jellaba”sıyla değiştirdi. Sonrasında gelin ve damat “ad-dura”larını kaldırdı ve misafirler üzerine çiçek yaprakları attı. Sonunda gelin, beyaz bir gelin elbisesi giydi. Bu kendi elbisesiydi, “Neggafa” koleksiyonundan değil. Konukların salavat ve ululamaları devam ederken, damat ve gelin son elbiseleriyle salonda bir kez daha yürüdüler. Bu etkinlik gece boyu devam etti. Bu arada, çoğunlukla kadın olan fakat bazen de birkaç genç erkek ile sekiz erkekten oluşan bir grubun çaldığı müzikle dans ettiler. Akşam saatlerinde konuklara yemek ve bisküvi servis edildi.

Dessing’in bahsettiği gelinin kıyafet kontrolü “Naggafa” adlı görevliye aittir. Naggafa, gelinin giyim ve güzelliğinden, kıyafetlerini zaman değiştireceğinden ve düğün protokollerden sorumludur. Tipik bir Fas düğününde, modern zamanlarda gelin genellikle kendi düğününün patronu, sultanıdır. Süreç onun arzularına göre şekillenmektedir. Harcamaların nasıl ve ne şekilde yapılacağına dair karar, yani kısacası düğün bütçesinin kontrolü genellikle gelindedir. Bu bütçenin kaynağı genellikle kızın ailesidir ve babanın kızın düğününü yapmak gibi toplumsal bir sorumluluğu vardır. Fas’ta kızının düğün masraflarını üstlenmeyen babaya iyi güzle bakılmamaktadır. Fas düğünleri oldukça maliyetli olmakta ancak bu maliyetler düğün

sahibinin varlıklı olmasıyla alakalı değil, uzun süre birikimin karşılığında ya da ileriye dönük uzun bir borçlanmayla alakalıdır. Günümüzde genç insanlar genellikle bu tarz organizasyonlara para harcamak yerine, bu paranın daha işlevsel kullanılacağına inanmaktadır (Hajji, 2008).

Gelin ve kayınvalidesiyle birlikteyken İsnaindan biri “kavga etmeyin ve iyi anlaşın” öğütünde bulunmaktadır. Damat da kuskus hazırlayan isnainle birlikte yemek yerken, isnain tereyağını irmikle karıştırarak “eşinle tartışmayın, ona saygı göstermelisin” diyerek (Peristiany, 1989). İsnainler öğütte bulunurlar. Artık düğün bitmiş ve evli çiftin birliktelikleri başlamıştır. İsnain Fas kültüründe önemli bir yere sahiptir. Evlilik içerisinde isnain olarak yer almak gurur verici bir görevdir (Westermarck, 1921). İsnain, geleneklere olan saygının garantörü olarak görülmektedir. Geçiş ayınınin kontrol ve organizasyonunu sağlamaktadır. Gelinin baba evinden alınıp, kendi evine gidene kadar olan süreçte her adımda etkinlik göstermektedir (Rabinow, 1988).

Bölgesel ya da refah bağlamında değişikliğe uğrayan düğünler geleneksel bölge ya da kültürlerde daha ayrıntılı ve âdetlere bağlı olarak değişmektedir. Ancak büyük şehirlerde daha modern Fas düğünleri de yapılmaktadır. Büyük şehirlerdeki düğünlerde aile, arkadaşlar ve eşlik eden diğer kişilerden büyük bir kalabalık toplar. Sadece mekân olarak aile evi yerine popüler bir tatil yeri ya da otel seçilir. Diğer bir değişiklik ise kırsaldaki düğünler köydeki herkesin katılımına açıktır, şehirde ise davetle katılım yapılır. Ayrıca düğünde geleneksel kıyafetler kullanılsa da modern gelin ve damat kıyafetleri kadın için kaftan veya djellaba (zellabd), erkek için batı stili damatlık olarak tercih edilir. Bazı çiftler evliliklerinin başında mahremiyet yaşamalarına olanak sağlayan geleneksel yedi gün yasağı yerine balayı tatiline çıkar. Bu değişiklikler Kuzey Afrika’daki düğünlere batı etkisini gösteriyor (Njoku, 2006: 101).

Evlilik ritüelleri Fas kültürünün içinde kutsaldır ve kırsaldan kentsel alanlara kadar çok farklıdır. Kırsal alanlarda, bu ritüeller yerli kültüre daha yakinken kentsel alanlar nispeten modernleştirildi, batı tarzı beyaz elbisenin giyilmesi gibi batılı uygulamalardan etkileniyorlardı. Her iki durumda da Fas evlilik törenlerine toplumsal cinsiyet rollerinin tam olarak ikili olduğu anlamlar yüklenir. Mutluluk, heyecan ve

sevinç bağlamında, damat ve gelin, evliliğin başından sonuna, gelinin açık pasifliğiyle damadın etkinliğinin hâkim olduğu aşamalı bir deneyimden geçer. Gelin için Arapça ve Berber kelimelerinin, yani lazrusa ve lasliyt'in “oyuncak bebek” için kullanılması ilginçtir. Gerçekten de bu sözler ile evlilik resepsiyonu sırasında Faslı gelinin 'bebek benzeri' davranışları arasında net bir ilişki var (Sadiqi, 2003: 56). Bu ilişki gelinin yeni bir hataya başlarken tecrübesizliğini ve temizliğini ifade etmektedir. Bunun yanında doğuracağı çocuklar bağlamında da bu ilişkiyi kurmak zor olmayacaktır.

Gelin yeni evine geldiğinde son ritüeller gerçekleştirilmektedir. Gelinin gelmesiyle erkeğin ailesindeki kadınlar şarkılar söylemeye başlamaktadır. Geline çim vermekte ve ardından su ikram edilmektedir. Birkaç damla su içtikten sonra, kayınvalidesi kıza, elek içinde buğday ve arpa vermektedir. Buğday erkeği, arpa kadını temsil etmektedir. Kız eleği alıp arkasına doğru atmakta ve sağ ayağıyla evine girmektedir (Ferchiou, 1992). İşe sağdan başlamak İslami bir temsildir. Gelinin de evine sağ ayakla girmesi hayırlı olmasını istemesi ve Tanrının ona yardım etmesi, onun işlerini kolaylaştırması için dua niteliği taşımaktadır.

2.2.2.2.1. Düğün Şiir ve Türküleri

Fas kültüründe düğünde söylenen şarkılar evlenecek taraflara özgü olarak yeniden şekillendirilmektedir. Kısa şiirler olmasına rağmen, genç bir kadının hasat sonrası Eylül başı gerçekleşecek düğünler için aylarca birkaç beyit üzerine çalışması alışılmadık değildir. Günlük işlerini yaparak, şarkılarının sözlerini çalışır ve değiştirir. Sözlerdeki bir kelimeyi ya da cümleyi değiştirirse iyi bir sebebi vardır: Bu değişiklik daha iyi ses almasına yardımcı olmuştur. Zira düğün gecesini şarkının güzel olması ve beğenilmesi önemlidir.

Fas düğünlerinin bir başka spesifik tarafı da tören sırasında damat ve gelinlere takılan lakapların de açığa çıkmasıdır, damada “bakanlarla” çevrili olan "Büyük Kral" denmekte. Evlilik töreni sırasında söylenen çoğu şarkıda bu unvan kullanılmaktadır. Damat törenin efendisi ve kralıdır. Geline gelince, düğün şarkılarında vurgulanan güzelliğidir ve kocasına erkek çocuk verme dileğidir (Örneğin, Allah inşallah kocasına erkek bebek vermesini sağlar diye başlayan Berberi şarkısı). Damadın ünvanlı onu

baştan itibaren hükmeden pozisyonuna sokarken, gelinin güzelliği ve doğurganlığı üzerine vurgular yapılır. Bazı Berberi köylerinde, damat, eşinin kocasına itaatının sembolü olarak yeni evine ilk girişinde geleneksel bir Faslı erkek ayakkabıyla geline vurur. Bu da Fas toplumunda erkek gücünün bir simgesidir (Sadiqi, 2003: 58).

Kalabalıktaki erkekler –özellikle genç bekarlar– akşam boyunca cesurca bağırır ve alkışlarlar. Düğünün ilk gününde, performans günbatımında başlar ve gün doğumuna kadar sürer. Sonrasında ikinci ve üçüncü gece de devam eder, kızlar da bütün akşam birkaç defa aynı şarkıyı söylemelerine rağmen şarkılarını çeşitlendirmeye çalışırlar. Dörder kişilik gruplarla şarkı söylerler, en şık ve yere kadar değecek uzunlukta elbiseleri, ışıktan yansıyan yüzlerine gizem katacak siyah gözlükleriyle yer alırlar. Bu siyah gözlükler gizlenme fonksiyonu taşıyor olmasına rağmen, dinleyiciler icracıları tanımakta güçlük çekmez. Hatta eğer icracılar gizemli kalırsa söyledikleri şarkıların anlamı yitirilir. Gözlükler kurgusal bir maske görevi görüyor olabilir, bu da kadınların kendilerine tanımlanan Rif'in genç kadınları rolünü aşmalarına yardım etmektedir. Bu kendilerine dayanan kısıtlamaları aşmaktadır ve şarkılarına potansiyel güç veren de budur (Joseph, 1980: 243-244).

Dörder kişilik Berberi kadın grupları “rala boyah” adlı şarkıyı söyler. Tabour adındaki tamburinler ve küçük davulları tutarlar ve şarkı söyledikçe bir yandan dans ederler. Koro bittikten sonra ilk şarkıcı kendi şarkısını söyler. Eğer dinleyici şarkıyı beğenirse erkekler alkışlar ve “yallah” diyerek korodan bir başka şarkı isterler, tempo hızlanır ve dans ederler, kalabalıktan alkış alırlar. Birkaç dakikalık danstan sonra tempo yavaşlar, kızlar dans etmeye devam ederken ikinci kız şarkısını söyler ve bu şekilde dörtlü performansını sürdürür. Performans sırasında kızlar gösterişli bir cinsel enerji yarar, provokatif danslar ederler ve en Fas şartlarında en kışkırtıcı şekilde yer alırlar. Gelinin geçiş yolculuğuna şarkılar güç vermektedir. Gelin ve damat evli ve yetişkin statüsüne doğru yol alırken, şarkıyı söyleyen kızlar, batı toplumlarındaki debutanteler gibi –topluma yaşları gelmiş genç kadınlar olarak bekar erkeklere ve ailelerine gösterilmektedirler. Gelin ve damat evliliklerini yasal olarak onaylattırırken, icracı kızlar kendi evliliklerinin önünü açmaktadır. Berberiler doğal olarak hem düğünün

hem de şarkılarının sözlerinin farkındadırlar. Sözlerden biri şöyle gitmektedir (Joseph, 1980: 244):

Eh-ham rid gazar nunkor swatad er henne
Wo-men gabridan saad enesh ma tuniye.
(Nekkor nehri yükseldi, çay ve kına getirdi
Şans ikimize dağıtıldığında, ben yalnız ve unutulmuştum.)

Şarkıcı bereketli ve yağmurlu geçmiş bir yılı anlatıyor (Nekkor nehri yükseldi) bu da çoğu ailenin evlatlarının düğün masraflarını karşılaması için bir gereksinim. İcracı dikkati tatlı nane çayına çekiyor, bu çay düğün davetlilerine verilir ve kınaya, kına da gelin ve damada “Büyük Kına” ve “Küçük Kına” etkinliklerinde sürülmektedir (Joseph, 1980: 244).

2.2.2.2.2. İmilchil Festivali

Fas düğünlerinde çalan müzikler geleneksel enstrümanlarla çalan modern müziklerden ya da Endülüs, Arap, Berberi geleneksel müziklerinden oluşur. Amazigh bölgesinin Berberileri, Kuzey Afrika’nın Araplar gelmeden önceki sakinleridirler. Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Moritanya ülkelerine dağılmışlardır. Kolonizasyon sonucu Fransa’da pek çok Berberi yaşamaktadır. Fas’ta ise nüfusun üçte birine yakını Berberidir. Çoğu Berberi Müslümandır, fakat eşi olmayan gelenekleri vardır, bunlardan biri Berberi Evlilik Festivalidir, bir diğer adıyla Eylül Cazibesi. Bu festival, Ait Yaazza Berberilerinin geleneksel etkinliğidir, Imilchil’de Eylül ayında gerçekleştirilir (Williams, 2016: 139).

Bu eşsiz etkinlikte 30.000 katılımcı yer alır. Katılımcıların yanında atlar ve öküzler de yer alır. Festival aynı zamanda çok turist çekmektedir. Berberi evlilik festivalinin efsanesi de şöyledir: Isil adındaki genç bir adam (Berberi dilinde damat demektir), Tislit adındaki genç bir kadına (gelin) âşık olur. Fakat ikisinin görüşmesi aileleri kavgalı olduğu için yasaktır. Aşık çift evlenemedikleri için büyük üzüntü yaşarlar ve ağlayarak ölürler, gözyaşları bir göl olur. Günümüzde Imilchil’deki iki göl aşıkların ardından isimlendirilmiştir, gölleri ayıran dağ da çiftin ayrılığını simgelemektedir. Isil ve Tislit’in aileleri de gençlerin ölümünden çok etkilenir, böylece gençlerin kendi

eşlerini seçmelerine izin vermeye karar verirler böylece Imilchil’de evlilik festivali başlar. Bu festivalin bir başka muhtemel kaynağı ise Fas devletinin verdiği kararlar. Berberiler her sene bütün doğumlarını, evliliklerini ve ölümlerini kendilerine bildirmelidir, bunun sebebiyle de Imilchil festivali oluşmuştur. Fas’ta gelişen turizm ile beraber bu geleneğin devam edilmesi teşvik edilmektedir (Williams, 2016: 238 – 239).

Bazı çiftler festivalden önce tanışıyor olsalar da evliliklerin önceden ayarlanmış olduğu dedikodularını engellemek için birbirlerini tanımazlar. Bu festival gençlere kamuda tanışmalarını ve kiminle evleneceklerine karar vermelerini sağlamaktadır. Tanışmalar çok hızlı gerçekleşir, batılıların hızlı randevularına benzer, farkı ise evliliğe giden yolda başarılı bir etkileşim buluşmadan daha iyi etki sağlar düşüncesidir. Görüşmelerin kısa sürmesinin yanı sıra, etkileşimler, kadınların muhtemelen örtünmüş olması, dolayısıyla muhtemel kocaların muhtemel gelinlerin neye benzediğini görememesi nedeniyle karmaşıktır. Erkekler ise ailesinin görünüşünden kızın görünüşünü tahmin etmeye çalışır. Kadından iyi bir enerji aldıktan sonra, erkek kadının elini tutabilir. Elini bırakmak reddetmek anlamına gelmektedir. Kadınların bir erkeğin evlilik teklifini reddetmesi serbesttir, ancak bir erkeğin teklifini kabul etmek istiyorsa karaciğerini romantizm organı olarak gördüğü için karaciğerini ele geçirdiğini söyleyecektir. Festival üç gün sürer ve yeme, ticaret ve kutlamalar yapılır. Festival sırasında, evlenmek isteyenlerin aileleri kocanın gelinin ailesine ne kadar ödemek zorunda kalacağı gibi yasal ve finansal konuları halleder. Festivalin bitimine doğru, evlilik törenlerine başlanır, ancak festivalde yer alan bazı çiftler eve giderek kendi köylerinde evlenirler. Festivalde evlenmek, köyde büyük bir düğün için özel bir etkinlik yapmaktan daha ucuzdur. Dolayısıyla, çocukları gibi bazı Berberi ebeveynleri festivalde evlenerek masrafları kısar (Williams, 2016: 239 – 240).

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRMELER

Bu bölümde, önceki kısımlarda sunulan verilerin genel ve sosyolojik değerlendirilmelerine yer verilecektir. Öncelikle tüm verilerin genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu kapsamda, genel değerlendirme başlıklar ile kategorize edilmiştir. İkinci aşama ise düğün ve ailesel kavramların, temel sosyolojik perspektiflerin çerçevesinden kısa bir tanımının verildiği giriş bölümü ile başlayacak ve ardından toplumsal değişme kapsamında gelenekler ve modernizm diyalektiğine yer verilecektir. Sonraki aşamada veriler ışığında ortaya çıkan farklılıklar ve bu farklılıklar hakkında öne sürülecek sosyolojik çıkarımlara değinilecektir. Son olarak, tercih edilen sosyolojik perspektif olan işlevselcilik yöntemi, farklılıkların analizi kapsamında icra edilecektir.

1. GENEL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın içerisinde geçen olguların veriler ışığında değerlendirilmesinden önce, genel olarak ortaya çıkan unsurların tespitinin yapılması, çalışmaya zenginlik katması açısından önemlidir. İlgili alt başlıklar, çalışmada ortaya çıkan unsurların yanı sıra bu unsurların yokluğunda da varılması muhtemel tespitleri içermektedir.

1.1. Kavramsal Bağlamda Değerlendirme

Geleneksel dokularla örülmüş kültürün en belirgin ve yaygın ritüeli olan düğünler toplumların analizinde etkili olmaktadır. Zira bu yolla özellikle sosyal bilimlerin içerisinde tartışılan aile, cinsiyet, sosyal ilişkiler, birey-toplum ilişkisi, vb. gibi alanlarda belirgin karakteristik özellikler kendisini göstermekte ve anlaşılmasında işlevsel rol oynamaktadır. Yapısal olarak şekillenerek günümüze kadar gelmesi dolayısıyla toplumun geçmişini ve şimdisini ortaya koymakta ve süreç incelendiğinde gelişim sürecindeki değişimlerin de anlaşılmasını sağlamaktadır. Düğünler birer eğlence aracı olarak görülüyor olsa da yorumlayıcı bir anlayışla ele alındığında

toplumsal yapıyla ilgili ipuçları vermekte ve toplumsal nüansların topyekûn anlaşılmasını sağlamaktadır.

Düğün ritüellerinin geçirdiği dönüşüm düşünüldüğünde toplumsal yapının dönüşümü de ortaya çıkmaktadır. Geleneklere bağlı olarak varlığını sürdürüyor olsa da toplumsal dönüşüm, geleneklerin dönüşümünde de etkili olmaktadır. Geleneklerden kopuş da bunun içinde buna paralel görüşü desteklemektedir. Zira kopuş da toplumsal yapının dönüşümü bağlamında değerlendirilebilmektedir. Aynı zamanda toplum içerisinde bölgesel olarak değişen düğün ritüelleri yoluyla mevcut toplumla, topluluk arasındaki farklılaşmanın analizi de yapılabilmektedir. Makro düzeyde toplumsal yapının dönüşümü anlaşılabilirken; mikro düzeyde toplum içerisindeki farklı ya da farklılaşmış kodlar açığa çıkmaktadır.

Aile yapıları dikkate alındığında evlenecek taraf ve ailelerinin geleneklere veya mensubu olduğu topluma olan bağlılığıyla, düğün ritüelinin gerçekleştirilmesi arasında bir ilişki mevcuttur. Topluma bağlı olan aile ve taraflar evlilik ritüelini gerçekleştirirken geleneksel dokulara sadık kalmakta ve âdetlere uygun olarak hareket etmekteyken; toplumsal bağları zayıf olan aile ve taraflar daha özgün seremoniler ya da toplumsal yapının uygunluğunu kale almadan hareket etmektedir. Bunun yanında kurumsallaşma yoluyla medeni kanunun kabulü berberinde geleneklerin de arka planda kalmasına neden olmuştur. Zira yazılı olarak kanunlaşan ve uyulmasının zorunlu oluşu nedeniyle sözlü kurallar geleneksel olarak devam ettirilmekte ya da kanunların yeterli olmadığı durumlarda devreye girmektedir.

İslami toplumlarda resmi nikahtan ziyade dini yani imam nikahı daha önemli olup çiftlerin cinsel birlikteliklerinin de din bağlamında onaylanması sağlanmaktayken; sekülerleşme yoluyla imam nikahının tercih edilmediği durumlar ya da formaliteden öteye gitmediği görülmektedir. Burada da kuşak problemi baş göstermektedir. Topluma doğrudan bağlı ailelerde yetişen tarafların geleneklere aileleri kadar bağlı olmamaları gelenekleri itibarsızlaştırmakta ve devamlılığının sağlanması bağlamında endişe uyandırmaktadır. Gelenekler bağlamında sekülerleşme beraberinde yozlaşmayı getirmektedir.

Eş seçme ve evlilik sonrası yaşam da mevcut toplumun aile yapısını ortaya çıkartmaktadır. Geleneksel ve modern toplum karşıtlığı burada iki yönlü olarak ortaya çıkmaktadır: Birinci yön eş seçiminde ailenin etkisi, ikinci yön ise evlilik sonrası ortak yaşam. Çünkü modern toplumlarda aile yapıları gevşektir ve dolayısıyla evlilik sonrası yeni kurulan aile mensupları ayrı yaşamaktadır. Geleneksel ailelerde akraba evlilikleri yaygın ya da ailenin tercihleri ön plandadır. Tabii burada üretim ilişkilerinin etkisi göz ardı edilmemelidir. Toprağa dayalı üretim ilişkilerinde ailenin ortak malı olan mülkün işlenmesine dayalı bir yapının olması dolayısıyla hem toprağın bölünmemesi hem de mevcut işin ortak olarak yapılabilmesi için sıkı aile ilişkileri ve ortak yaşam tercih edilmektedir.

Üretim ilişkilerinin yanında törenin belirleyici olduğu geleneksel yapılarda evlilik süreci de töre ışığında ilerlemektedir. Özellikle bekaret hususunda kadına yüklenen misyon itibarıyla bilinen bir kız seçimi önemlidir. Töre yoluyla sağlanan evlilik süreci beraberinde erkek egemenliğini de getirmektedir. Aynı zamanda töreler yoluyla geleneksel toplumlarda boşanma da neredeyse imkansızdır. Dini nikâhın da etkisiyle İslam özelinde boşanma erkeğin kadını boşaması yoluyla gerçekleşmektedir. Bu da erkek egemen sistemin yeniden üretiminin din yoluyla sağlanması anlamına gelmektedir.

1.2. İslam Öncesi Yaşam Bağlamında Değerlendirme

İslam öncesi yaşam oldukça eskiye dayanması dolayısıyla yeterince kaynak ya da literatür mevcut değildir. Ancak toplumların geride bıraktıkları eserler ve sözlü tarih geleneği sayesinde çıkarımlar ya da tahminlerden yola çıkılmaktadır. Bu bağlamda özellikle Türk tarihine ilişkin bilgiler sosyal anlamda tarihi eserler (kazılarda kullanılan ve günümüze kadar muhafaza edilmiş ürünler), din bağlamında mezarlar ve yazılı olarak Çin kaynakları yoluyla edinilmiştir. Yeterince eser bırakılmamasının nedeni de yaşadıkları göçebe hayat dolayısıyladır. Bu da sosyal yaşama dair sahip olunan bilgilerin sınırlı olması anlamına gelmektedir.

Buna karşın günümüzde Kuzey Afrika'da yaşayan mağrip ülkeler arasında yer alan Fas medeniyeti İslam öncesinde coğrafik açıdan günümüz nüfusunun da büyük bir azınlık bölümünü oluşturan Berberilerle anılmaktadır. Fas medeniyetinin İslam öncesi

yaşantısını anlamak için Cahiliye Araplarına ve Fas topraklarının kadim halkları olan Berberilerin yaşam koşullarına bakılması gerekmektedir. Buna göre Berberilerin yaşadıkları bölgeler, farklı medeniyetlerce işgal edilmesi dolayısıyla farklı kültürler içerisinde yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bunun yanında Arap halkı ya da Arapların bir kolu olarak değerlendirilen Berberiler Araplarla ilişkili bir geçmişe sahip değillerdir. Araplarla olan ilişkileri Arap istilasından sonra İslam dinine mensup olmalarıdır.

Berberilerin tarihi hep başka bir medeniyetin içerisinde var olmaları dolayısıyla, onlarla beraber anılarak günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde de Arap üstünlüğü ve politikaları dolayısıyla Araplarla birlikte anılmaktadır. Bunun başlıca sebebi tarihi boyunca hiçbir zaman büyük, kapsayıcı bir devlet kuramamış olmalarıdır. Türk medeniyeti ise buna zıt olarak herhangi bir boyunduruk altında yaşamamak için göçebeliği seçmiş ve sabit bir yerleşim alanına sahip olamamıştır. Tarihleri farklı olmakla birlikte ilginç olan husus kimliklerini kaybetmemiş ve geleneksel değerlerini korumuşlardır.

1.3. İnanışlar Bağlamında Değerlendirme

İnanışlar, dinlerden daha önce ya da dinin etkinliğinin daha az olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle dinin toplumsal alternatifidir. Bu bağlamda özellikle geçmişi oldukça eskiye dayanan ve sözlü, yazılı ya da simgesel olarak literatürde yer alan Türk tarihinde inanışlar oldukça yaygındır. Bunun yanında totemizm, animizm, Şamanizm gibi eski Türklerin inandıkları dinler de ziyadesiyle inanç özellikleri taşımaktadır. Kaynağını doğadan ya da gerçeküstü güçlerden alan ve yazılı kaynaklara dayanmayan bu yapılar, inanma ihtiyacında doğanın ve doğayla iç içe olmanın getirdiği inanç sistemleridir. Burada doğa-insan çatışması vardır ve bu çatışmada doğanın üstünlüğü mevcuttur. Ancak Türk toplumunun İslam'la eklemlenmesi sonrasında kutsal kitap yoluyla gerçeküstü durumların açıklanması, insan-doğa çatışmasında insanın aklının doğayı geride bırakmasına sebep olmuştur.

1.4. Din (İslam) Bağlamında Değerlendirme

Din toplumsal yapının devamlılığı, düzenlenmesi, kontrol altına alınması gibi durumlarda işlevsel rol oynamaktadır. Toplumsal yapı içerisinde din görevlilerinin imajı da bunu doğrudan göstermektedir. Özellikle Türk toplumunda Arapça bir kitaba bağlı olunması ve meallerin de yeterince okunmaması dolayısıyla birincil kaynaklar yerine bu konuda yetkili olan kişilere başvurma oldukça yaygındır. Bu da din görevlilerinin statüsünü arttırmaktadır. Evlilik bağlamında dinî nikâh kavramı da din görevlilerinin evlilik sürecindeki etkinliğini göstermektedir. Diğer din ve inanç sistemlerinde de evlilik kurumunda dinin etkisi oldukça yaygındır. Zira evlilik kutlamalar yoluyla mutluluğun paylaşıldığı düğünlerle eğlenceli hale getirilmekte, bunun yanında din yoluyla da ilahi bir boyut kazandırılmaktadır. Toplumun onayının yanında Tanrının onayı da din görevlileri aracılığıyla alınmaktadır.

Dinin düzenleyiciliği toplumsal düzeyde kalmamakta, bunun yanında özellikle geleneksel toplumlarda bireylerin evlilik aşamasına kadar olan sürede de onları kontrol altında tutmaktadır. Modernleşmeyle birlikte sekülerleşme de toplumlara zuhur etmiş ve özellikle yasalar yoluyla belirlenen kurallar din kurallarından daha baskın hale gelmiştir. Kutsal kitabın farklı yorumlanması ve insanların bu yorumları bireysel isteklerine göre uydurabiliyor oluşları dolayısıyla yazılı yasalar vasıtasıyla açıkça dile getirilen kurallar bu keyfî davranışları ortadan kaldırmıştır. Bunun yanında modern yasa sistemi, evlilik ve ailenin kontrol altına alınmasında ve özellikle kadının ötekileştirilmesinde engelleyici bir çaba sağlamıştır.

Modern yasalar İslam kurallarının yok sayılması anlamına gelmemektedir. Türk toplumunda evlilik sürecinin hukuki olarak yapılmasının ardından, dini nikah yoluyla da pekiştirilme tercihi uygulanmaktadır. Böylece evlilik Türkiye Cumhuriyeti tarafından kontrol altına alınmış olmakta, akabinde tanrının huzuruna çıkılmaktadır. Fas toplumunda ise evlilik süreciyle alakalı bir yasa bulunmamakta ancak devlete bildirilmektedir. Buradaki temel farklılık Türk toplumunda çok eşlilik, miras, temek haklar gibi alanlar yasalarla belirlenerek hukuki olarak tam eşitlik sağlanmasıdır. Fas kültürüne bakıldığında erkeğin ekonomik gücünün yetmesi durumunda çok eşlilik devlet onaylı olarak gerçekleştirilmektedir. Dini nikah da devlet onayıyla birlikte

yapılmaktadır. Temel farklılık Fas kültüründe şeriat kuralları sosyal hayatı ve bireyleri doğrudan etkilemekte; Türk toplumunda ise modernleşme sosyal hayatı hukuki yasalarla düzenleyerek, bireysel hakları kontrol altında tutmaktadır.

1.5. Aile Bağlamında Değerlendirme

Her toplumun gerek nüfusunu gerekse geleneksel kültürünün devamlılığını garanti altına alan temel yapı ailedir. Özellikle toplumsallaşma sürecinde bireyin çok derinlerine işleyen ailesel kodlar, dışarıyla ilişkisi olmayan bireyin, tek bilgi kaynağı olarak birey olmada etkinlik göstermektedir. Kişi birey olarak hayata katıldığında içinde bulunduğu aile biçimi onun karar almasında etkili olmaktadır.

Evlilik hakkında, geleneksel bir ailede yetişen bireyin hemen her aşamasında ailesinin etkinliği doğrudan bulunmaktadır. Modern yapılarda ise ritüeller bağlamında etkinlik söz konusudur. Bu farklılıkta şüphesiz ailenin dine ve geleneklere olan bağlılığı belirleyici rol oynamaktadır. Türk ve Fas toplumları ritüellerde dini ve batıl inançları ve geleneklere bağlılıkları bağlamında benzerlik göstermektedir. Bunun başlıca sebebi de İslam toplumu olmaları dolayısıyladır. Bunun yanında geleneksel aile tiplerinin biz anlayışıyla hareket etmeleri nedeniyle aileye yakışır bir süreç izlemede hassas davranmakta ve bireyin tercihlerinde etkin rol oynamaktadırlar. Modern aile yapılarında ise birey iradesiyle süreci devam ettirmekte geleneksel kodlara ihtiyaç duyduğunda aile devreye girmektedir.

Fas toplumundaki başlık parası ve çok eşlilik bu bağlamda önemlidir. Zira İslam kurallarına aykırı olmaması dolayısıyla yasal olan çok eşliliğin geleneksel toplumlarda yaygın olarak görülmesi de bundan dolayıdır. Ancak modern ya da kent toplumlarında aile dönüşüme girmiş ve geleneklere bağlılığı sınırlanmıştır. Türk toplumu için de aynı durum söz konusudur. İmam nikâhı yoluyla çok eşlilik geleneksel toplumlarda uygulanmaktadır. Düğün ritüelleri bağlamında da farklılıklar söz konusudur. Örneğin sokak düğünleri, düğün yemekleri, dayanışma ancak geleneksel aile yapılarında devamlılık göstermekte, kent hayatında temsili ritüeller gerçekleştirilmektedir.

1.6. Evlilik Bağlamında Değerlendirme

Evlilik olgusu, aile, düğün öncesi ve düğün kavramlarının toplamını oluşturmaktadır. Düğün evliliğin eğlence ritüeli, aile ise neticesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda evlilik kabaca tarafların anlaşarak yeni bir aile kurma girişimidir. Bu girişim geleneklere dayanmakta ve yapısal bir süreç izlemektedir. Bu süreç toplumdan topluma farklılaşmakla birlikte, toplum içinde de alt kültürler yoluyla çeşitlenmektedir. Geleneksel ya da geleneksele yakın süreçler incelendiğinde ailenin etkinliği oldukça belirgindir. Bu etkide geleneksel kodlarla işleyen bir süreç olmasının da etkisi vardır. Zira geçmişe dair kodlarla izlenen süreçte aileler tecrübeli ve haliyle yol göstericidirler. Ancak bu müdahalenin yalnızca tecrübeyle ön plana çıkmadığı durumlar da vardır. Burada evlenecek olan tarafların zihniyeti ve aile ilişkileri bu müdahalenin şiddetini göstermektedir.

2. SOSYOLOJİK DEĞERLENDİRME

Çalışmanın isminde de belirtilen amaç, verilerin sosyolojik yorumlanmasıdır. Dolayısı ile bu bölüm çalışmanın nüvesini oluşturmaktadır. Mevcut olan dinamik olgular ve ortaya çıkarıldığı düşünülen unsurların sosyolojik olarak yorumlanması bu ana başlık altında yapılacaktır.

2.1. Temel Perspektifler Açısından Değerlendirme

Ritüellerin dışında bir kurum olan evlilik ve aile konusunda, sosyal bilimler literatüründe farklı görüşler yer almaktadır. Evliliği bir kurum olarak gören sosyal bilimler içerisinde yer alan perspektifler, kimi zaman bunu toplumda çatışma kimi zaman da işlevsel olarak ele almaktadır. Bu bağlamda ideolojik olarak farklı görüşler ortaya çıkmış ve her görüşte düğün sonrası ortaya çıkan aile kurumuna bu zeminde yaklaşmaktadır. Bu da literatürde farklı atıflara neden olmaktadır. Bu bölümde, düğünle ilişkili olan kavramlar genelden özele ele alınacaktır. Ardından yaklaşımların aile kurumuna nasıl baktıkları ve nasıl ele aldıkları tartışılacaktır. Zira sentez yalnızca iki medeniyetin ritüelleri üzerine değil; yaklaşımlar bağlamında da ele alınacaktır. Bu yolla sentezci bir zemin üzerine, sentezci bir çalışma kurmak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın sosyolojik bir perspektifle ele alınma kaygısı, sosyal bilimler içerisinde otorite değeri taşıyan yaklaşımların da ayrıca ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu yolla objektif bir bakış açısı yakalanmış ve kavramların farklı yaklaşımlarla ele alınması sağlanmıştır. Bu da çalışmada sosyolojik bir bakış açısının kazandırılmasına olanak sağlamıştır. Sosyolojik bakış açısı kavramların ve geleneksel kodların yorumlanmasında kolaylık sağlarken, aynı zamanda yorumların da dayanakları olarak işlevsellik kazanmıştır. Çalışmada ele alınan kavramlar grup, topluluk ya da toplumlarda işlevsel olarak rol almakta ve bu organizasyonların yeniden üretiminde doğrudan etkilidir. Bu etkinlikleri dolayısıyla çalışmanın zemini yapısal-işlevselci perspektifle kurulmuştur. Kavramsal olarak ele alınan diğer perspektiflerin çalışma içindeki etkinliği, literatürde bulunmaları ve çalışmanın ana kavramları konusunda fikir geliştirmiş olmalarıdır.

2.1.1. Yapısal – İşlevsel (Fonksiyonel) Yaklaşım

Yapısal-işlevsel yaklaşım, toplumu bir organizmaya benzeterek, varlığını nasıl sürdürdüğünü anlama kaygısı gütmektedir. Wallace ve Wolf bu yaklaşımın toplumu analizinde, herhangi bir parçanın bütünden ayrılamayacağını, bunun yanında parçaların birbiriyle sürekli ilişki içinde olduğunu aksi durumda dengesizlik durumunun ortaya çıkacağını söylemektedir (2012: 43). Buradan hareketle yukarıda değinilen sosyal içerikli kavramlara bakıldığında, bu kavramlar toplumun bütünlüğü için kural ve normları barındırmaktadır. Aynı yaklaşım toplumların ayakta kalması için gerçek bir bütünleşmeyi de zorunlu kılmaktadır (Wallace, Wolf, 2012: 42). Başka bir deyişle toplumların var olduktan sonra devamlılık kazanması bütünü oluşturan parçaların fonksiyonel olmasıyla alakalıdır.

Yapısal-işlevsel bakış açısına göre toplumsal tabakalaşma, güç ve iktidar arasında bir ilişki söz konusudur. Buna göre birey toplumsal bağlamda bir inşa sürecine maruz kalmakta ve neticesinde herhangi bir sapmaya uğramadan “hayırlı vatandaş” olarak yaşamını sürdürmektedir. Fonksiyonel olan araçlar yoluyla birey, yaşadığı toplumun bir parçası olabilmeyi başarmaktadır. Buradan hareketle düğün, evlilik, aile gibi kurumsallaşmış alanlarda da bireyin yükümlülükleri ortaya çıkmaktadır. Aile kurumu, toplumsal yapı içerisinde işlevsellik göstermekte; bireyin ilk toplumsallaşma kurumu

olması dolayısıyla değer ve normların içselleştirmesinde doğrudan etkinlik göstermektedir.

Evlilik kurumu yapısal olarak şekillenmiştir ve grup, topluluk ya da toplumlarda mevcut yapının devamlılığı bağlamında işlevsel rol oynamaktadır. Düğün ritüelleri, birliktelik, yardımlaşma vb. sosyal ilişkilerin devamlılığında ve kurulmasında doğrudan işlevsel olarak rol almaktadır. Din ve inanç sistemlerini de içinde barındırması dolayısıyla yalnızca kültürel bağlamda değil kutsallığın yeniden üretimi ve devamlılığı bağlamında da işlevsellik göstermektedir. Bir grup, topluluk ya da toplumun sosyal ilişkilerini, kültürel öğreti ve aktarımlarını, din ve inanç sistemlerini aynı anda ve topyekûn kucaklayabilmektedir.

2.1.2. Yapısalcılık (Strüktüalizm)

Yapısalcılık, çözümleme yaparken, temelde yapının kendisini ele alan ve bu yapı içerisindeki parçaların toplamından daha fazlasını ifade eden bir yaklaşımdır. Levi-Strauss'a göre değişmezliğin ya da parçalar içerisindeki sabit parçaların araştırılması olarak tanımlanmasıdır (1986: 21). Toplumsal yapı, değişmezlik ya da değişime karşı dirençli parçalardan oluşmaktadır. Gelenek, görenek, töre, vb. kavramlar toplumsal anlamda değişimin reddedildiği ya da buna direnilmesi gerektiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Buna göre düğün, aile, evlilik gibi alanlarda da toplumsal yapının devamlılığı için değişime direnç gerekmektedir.

Ritüel olarak da görülebilecek olan düğün gibi etkinliklerin açıklanmasında Levi-Strauss, yapısalcılık tanımı olarak genel sosyal bilimlerin yaptığı bir taklidi olduğunu söylemektedir (1986: 21). Buna göre düğün gibi etkinlikler de olabildiğince değişime uğramaya karşı direnç göstermektedir. Bu bağlamda yapısal olarak düşünülebilmektedir. Toplumun devamlılığının sağlanmasında bireye geleneksel öğretilerin aşılandığı alan olan ailenin kuruluşunda etkinlik göstermesi dolayısıyla toplumun yeniden üretmekten kaçınmadığı bir alandır.

2.1.3. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışma kuramı, çıkarıcıların normlar ve değerler karşısındaki önemine ve çıkarının peşinde olan bireylerin toplumsal bağlamda bazı çatışmalara ya da karşıtlıklara neden olduğunu savunmaktadır. Bunun yanında, toplumsal düzenin varlığının bir tür konsensüse değil mevcut yapının baskı yoluyla kendisini kabul ettirmesine bağlamaktadır (Marshall, 2009: 111-112). Bu bağlamda toplumsal yapının merkezinde güç ilişkileri ve tahakküm olgusunun yattığını söylemek zor olmayacaktır. Bireyler arası ilişkiler, tahakküm olgusu sonucu tabakalaşmaya neden olmakta ve neticesi de sınıflı toplumun ortaya çıkmasıdır.

İnsan ilişkilerinin yanında kurumlar da kendi otoritelerini bireye dayatmaktadır. Düğün, evlilik, aile gibi kurumlar yoluyla birey baskılanmakta ve mevcut değer ve normların yeniden üretimi için yetiştirilmektedir. Bu bağlamda çatışmacı yaklaşıma göre, düğünler yalnızca salt eğlence olarak değil, sonrasında ortaya çıkan aile kurumuyla beraber değerlendirilmelidir. Bu da kapitalizmin sermaye sahiplerine iş gücü üretecek olan kurum olarak değerlendirilmektedir. Aile yoluyla toplumsallaşan birey kapitalist yapının öğretilerinin aktarımını yapmaktadır. Zira aile yapısı da yine mevcut kapitalist yapı tarafından inşa edilmiştir.

2.1.4. Feminizm

Feminist perspektif, olay, olgu ve meseleleri kadın perspektifiyle ele alan, toplumsal, ekonomik ve sosyal alanların erkek egemen yapıyla inşa edildiği görüşü neticesinde ortaya bir eşitsizliğin çıktığını iddia eden ve bunun giderilmesi için gerek teorik gerekse de pratik alanda etkinlik gösteren sivil bir harekettir. Kayhan'a göre bu akım bireyler yoluyla ortaya çıkmakta, bireylerden gruplara, gruplardan da organize hareketlere evrilmiştir. Kadın hareketi tarihinde kadınların nasıl ezildiklerinden çok verdikleri mücadele söz konusudur. Olay ve olgulara bakıldığı gibi tarih bağlamında da kadın gözüyle bakılması gerekliliği önemlidir (1999: 7 – 9).

Toplumsal yapının, erkek egemen anlayışla inşa edilmesi düşüncesi beraberinde her konuda kadının arka planda kaldığı görüşünü getirmektedir. Cinsiyet rolleri ışığında, kadının etkinliğinin sınırlı ve erkeğe bağlı olduğu düşüncesi, evlilik sürecinde

geleneksel topluluklarda kadının meta olarak görülüp “alınan” konumda olması dolayısıyla bu perspektif aile ve evlilik kurumuna da eleştirel bakmaktadır. Toplumsal bağlamda gelenek, görenek ve normları yıkmak ya da yok sayma düşüncesi mevcut yapının erkek egemen sistemin üretimi olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda düğünlere karşı da aynı eleştiri söz konusu olup, evlilik ve aile kurumunun nişanı olan ritüeli de eleştirmektedir.

2.2. Gelenekler, Modernizm ve Toplumsal Değişme Açısından Değerlendirme

Düğün öncesi ve düğün sürecini toplumsal değişme, modern etkiler ve dinamik unsurlar olmadan açıklamak eksik ve sakıncalı bir hal alacaktır. Geleneklerin geçmişten günümüze aktarılırken geçirdiği değişimler; bu değişimlerin düğün ritüellerini etkilemesi durumu ve Türk ve Fas kültürlerinde düğün öncesi ve düğünlerin dönüşümünün nasıl gerçekleştiği ve dinin buna müdahil unsurları, büyük oranda toplumsal değişme olguları ile açıklık kazanabilecektir. Dinamik durumların kaçınılmaz etkisi daima değişim olarak sonuç getirmektedir.

1800lü yılların modernizmi ile 1950’li yılların modernizminin aynı olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Kölelik olgusunun varlığı, insan haklarının günümüzde kabul edilemeyecek seviyede oluşu, kadınlara tanınan haklar başta olmak üzere birçok kesimin haklarının göz ardı edildiği, en son kitlesel cephe savaşlarından iki tanesini içine dâhil eden bu yüz elli yıllık süre, modern dönem içerisinde bir kesittir. Değişimin bir buçuk yüzyıl içinde ne kadar dramatik boyutta olduğunu rahatlıkla gözlemleyebiliriz. Geleneksel olan içinde aynısını söylemek mümkündür. Ortaçağ döneminin kategorilere ayrılmasıyla bu süre zarfında terkedilen sayısız alışkanlık ve geleneği rahatlıkla tarih kaynaklarından elde edebiliriz. Dinamik olan insan, oluşturduğu kültür ve bu kültürün içine dahil olan tüm verimlerde dinamik bir özellik sergilemek zorundadır. Değişimin sürekliliği kapsamında ele alındığında her geçen on yıl rahatlıkla bir önceki ile farklılıklar açısından kıyaslanabilir bir hal alır. Bu yüzden gelenekler olarak ele aldığımız tüm unsurlar teknik olarak ilk ortaya çıktığı zamanlarda, mevcut statik unsurların direncini kırmış; sonuç olarak ya dönüştürmüş ya ortadan kaldırmış ya da ılımlı olarak kendine içlerinde yer ayırmıştır.

Geçmişten günümüze aktarılırken geleneklerin nasıl bir değişime uğradığı ilgili toplumsal yapıların araştırılması sonucu rahatlıkla ortaya çıkmaktadır. Çalışmaya konu olan iki ülkenin, çalışma kapsamı olan düğün öncesi ve düğünler açısından değerlendirdiğimizde, modern yaşam tarzının metropollerden taşralara doğru etkinlik gücünün azaldığı gözlenmektedir. Bu yaşam tarzı sadece tercihler, bakış açısı, genel idealler, temel prensipler üzerine kurulu değildir. Etki ettiği toplumlarda toplumsal örgütlenmeyi, çalışma saatlerini, yöntemini, yaşamın her anına nüfus edebilecek ikame değerlerini beraberinde getiriyor demektir.

Fas'ta yedi gün süren düğünlerin günümüzde artık istisnai bir durum olarak ortaya çıkması, modernizmin sadece kültürel etkileri temel alınıp ekonomi üzerindeki etkileri görmezden gelinerek tanımlanamaz. Zamanın kullanımı daha sistematik hale gelmiştir, özellikle çalışma saatleri ve kuralları kapsamında ortaya çıkan değişimler, zamanı, sistemin içerisinde var olmak isteyen ya da zorunlu olarak var olmak durumunda kalan insanlar açısından oldukça sınırlandırmış ve büyük oranda kontrollerinin dışında bırakmıştır. Modern dönem öncesi ücret ödemeksizin kolaylıkla temin edilebilecek basit kaynakları artık ücretsiz temin etmek oldukça zor hale gelmiştir. Bu gerçeklikler kapsamında, Fas'ta uygulandığı zamanlarda tüm gereklilikleri karşılanan yedi günlük düğün kutlaması, zamanımızda büyük bir ekonomik yük olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden düşük gelirli ve orta halli ailelerin bu geleneği uygulaması, modernizmin etkisi ile oluşan toplumsal değişim sebebi ile çok zorlaşmıştır. Günümüzde üç gün hatta tek güne indirgenmiştir.

Modernizm küreselleşmeden bağımsız düşünülemez. Bu kapsamda, küreselleşme etkisi ile baskın olan insani yaşamsal değerlerin, yerel olan üzerinde etkisini görmekteyiz. Ancak bu değerlerin baskın gelmesinin sebebi yerine ikame olanların ardıllarına göre daha kötü olduğu anlamına gelmemektedir. Görece çağdışı ve insan haklarına tezat oluşturan değerlerin değişimi söz konusu olduğunda, etkiler olumlu olarak görülebilir. Bu değerler aynı zamanda başat kültür yayıcı uygarlıkların modası olarak da eski olanı dönüştürebilmektedir. Damat ve gelin kıyafetleri açısından değerlendirdiğimiz zaman, kolaylıkla kafamızda prototip görüntüler belirebilmektedir ve olasılıkla birbirlerine benzer niteliktedirler. Batı tarzı evlilik kıyafetleri global

ölçekte kabul görür bir hal almıştır. Gerek Türkiye de gerek se Fas'ta batı tarzı damatlık görmekteyiz. Fas'ta erkekler hem geleneksel hem batı tarzı da giyinebilirken, Türkiye'de bu oran daha düşüktür. Gelin kıyafetinde ise yöresel etkiler olmak ile birlikte, Türkiye Fas ile kıyaslandığında daha küresel bir gelinlik kullanmayı tercih etmiştir. Fas düğünlerinde gelinin kıyafetlerini birden fazla kez değiştirmesi âdeti, geleneksel kıyafetlerinin muhafazasını sağlamıştır. Ancak batı tarzı kıyafetler de Faslı gelinlerin düğün esnasında değiştireceği kıyafetler arasında yerini bulmuştur. Kıyafet açısından değerlendirdiğimizde modern etkilere haiz toplumsal değişmeyi rahatlıkla gözlemleyebilmekteyiz.

Geleneklerin değişmesi olgusu ile birlikte ritüellerde de değişim gözlenebilmektedir. Düğün gününün kısalması bir tür gelenek sonlanması iken, belli ritüellerde kendini koruma altında tutarak varlıklarını sürdürmektedir. Fas'ta gelinin kıyafetlerini değiştirmesi, yıkanmaya verilen önem, tahtirevan üzerinde taşınan gelin olguları gibi unsurlar toplumsal değişmeye direnir konumdadır. Türkiye'de kız istemek ve söz kesmek gibi adetlerin yerlerini her koşulda koruması da aynı durumu göstermektedir. Ayrıca gelin çıkarmak âdetinin beyaz at ile icra edildiği günlerdeki gelenek, modern etkiler ile arabalı konvoy şeklinde kendini göstermektedir. Burada yapılabilecek analiz geleneklerin, modernizmin de etkisi altında gelişebilen toplumsal değişikliklere son aşamaya kadar direnmesi yönündedir. Değişimin ortaya çıkardığı ekonomik manevi ve benzeri imkansızlıklar, gelenekleri tamamen engelleyemediği sürece, gelenekler varlıklarını sürdürmektedir. Yoğun tehdit altında ise güncellenme ve entegre olma çabası sergilemektedir. Bu son çaba açısından statik konumda olan geleneksel unsurlar ortadan kalkma ile sonuçlanabilir.

Dinîn düğün öncesi ve düğün sürecine müdahalesi ise daha çok ilişkiler boyutundadır. Düğün esnasında sergilenen görsel unsurlar ve coşku eylemleri dinîn doğrudan etkisi altında değildir. Türkiye de kız isteme ritüelindeki dinsel retorik gibi unsurlar açısından değerlendirildiğinde dinin etkisi göze çarpmaktadır. Fas'ta dinîn etkisi resmi evlilik kanunları ile açık bir şekilde ortada iken, Türkiye'de imam nikâhının tercih edilmesine devam edilmesi oranı da dinîn etkisini göstermektedir. Eş tercihleri esnasında belirlenen kalıp kriterlerde dinîn etkisi altındadır. İki ülkenin dünür

ilişkilerinde ve sosyal adetlerindeki benzerliklerde, iki toplumun dahil olduğu ortak din ile açıklanabilmektedir.

Değişimin etkilediği en önemli unsurlardan biri de evlilik yaşı üzerine olmuştur. Modern unsurların yıkıcı özelliğinin ortaya çıkarttığı tahribat, unsurların dönüşmesi açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Eğitimin yaygınlaşması, kalifiye işlere sahip olabilmek için öğrenim sürelerinin uzatılması zorunluluğu, bu kapsamda lisans diplomalarının önüne geçebilecek lisans sonrası eğitime sahip olmak gibi unsurlar değişimin başat katalizörleri durumundadır. Bu faktörleri içeren geleneksel toplumdaki değişimin sebebi iki açıdan açıklanabilir. Eğitimin sağladığı bakış açısı ile muhalif bir konuma gelmek ve iyi iş bulma şansının eğitimin detaylanmasıyla doğrudan ilişkisi olduğu durumlarda zorunluluktan dolayı evlenmeyi ertelemektir.

Görüldüğü üzere değişim olgusu her kültürel unsorda olduğu gibi, düğün öncesi ve düğün süreçlerini de etkilemektedir. Bu etki ise dinamik olan insanın var olduğu, dolayısıyla kültür geliştirilmeye devam ettiği sürece devam edecektir.

2.2.1. Farklılıklar Açısından Değerlendirme

Çalışmanın özellikle kapsam kısmında belirtilen gerekçeler dolayısıyla farklılıkların genel hatları ile ortaya çıkarılması planlanmaktadır. Dördüncü bölümün izlediği içerik sırasına göre farklılıkların gözden geçirilmesi yöntemi uygulanacaktır. Böylelikle çalışmanın düzeni açısından daha fazla katkı sağlanması mümkün olacaktır. Düğün öncesi ve düğün sürecinde bulunan temel farklılıklar maddeler halinde belirlenmiştir.

1. Dünür olmak algısı ve bu kapsamda ortaya çıkan ritüeller
2. Takı takma hediyeleşme ve başlık parası
3. Nişan ve söz kesimi
4. Yıkanmak ritüeli
5. Kına gecesi
6. Düğün

1. Dünür olmak olgusu, sayılı istisnalar olgusu göz ardı edilmemek ile birlikte, modern ya da geleneksel, aklımıza getirebileceğimiz herhangi bir toplum örgütlenmesinde

karşılaşılması ve tecrübe edilmesi en doğal sosyal unsurlarımızdan biridir. Bu kapsamda Fas ve Türkiye arasındaki dünür olmak durumu hakkında ortaya çıkan farklılıklar, doğal olarak birbirlerinden özellikle din unsuru açısından oldukça farklılık gösteren diğer bütün toplumlara kıyas ile oldukça benzer kodları içerisinde barındırmaktadır.

Mevcut benzerlikler farklılıklara oran ile oldukça fazladır. Aileler arası ilişkiler, geleneksel ve modern toplumsal etkiler bazında ailelerin dünür olmak hakkında birincil ya da ikincil roller üstlendiklerini göstermektedir. Bu bağlamda zorlukla karşılaşılma sızın anlaşılacağı üzere, gelin ve damadın edilgen bir durumda olduğu ailelerin birincil rolü üstlenmesi olgusu ve ailenin gelin ile damadın kararına saygı gösterip ikincil rolü üstlendikleri durumlar arasındaki farklılık oranı, her olguda ortaya çıkması olasılığı verili kabul edilmesi gereken unsurlar dışında, geleneksellik ve modern etkinin tipik karşılıkları ile kolayca tespit edilebilir. Ananevi unsurlara sahip çıkmak maksadını da içerisinde barındırması ile birlikte ekonomik beklentilerin etkisi altında gelişen geleneksel dünür olmak âdetinin sonuçları, ilişkiler kapsamında benzerlik göstermektedir. Bu benzerliğin en belirleyici sebebi ise din olmaktadır. Çalışmanın içerisine dahil olan, modern unsurların görece az etki ettiği topluluklar kapsamında dünür olmuş ailelerin arasındaki ilişkiler gözden geçirildiğinde, tipik İslam dininin Sünni mezhebine dahil olan topluluklardan uygulanması beklenen, dinin ahlak çerçevesi tarafından onay görmüş davranışların varlığı gözlenmektedir. Tercih edilen en büyük ortaklık unsuru Sünni İslam inancı olarak kabul edildiğinde, Türkiye ile Fas arasındaki dünür olmak olgusunun, ilişkiler ve tepkiler bağlamında büyük benzerlikler göstermesi varsayımı kolaylıkla doğrulanabilmektedir.

Farklılıklar olarak ele alacağımız unsur ise tamamen Halk Biliminin konusu kapsamındadır. Çalışmada dünür olmak başlığının altında Türkiye kısmından özgün detaylar göze çarpmaktadır. Ailelerin karşılıklı tanışmaları, geleneksel normlar bağlamında değerlendirildiğinde görücülük edimleri, iki ailenin anlaşması gibi durumlarda benzerlikler açıkça ortadadır. Önemli fark ise kız isteme ritüeli ile ilgilidir. Fas ülkesinde bu ritüele dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Fas için dünür olmak olgusu, salt amaca yönelik eylemler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu duruma atfedilen

ritüel kapsamlı bir değer söz konusu olmamaktadır. Bu türden bir farklılık tezin en ön plana çıkan problemlerinden biri olan, belirlenen kapsam ve sınırlılıklar dâhilinde, Sünni İslam inancı içerisinde yer alan bu iki ülkeden Türkiye'nin tamamen özgün olarak ele alınabilecek herhangi bir halk verimi mevcut mudur? Sorusuna tatmin edici bir yanıt sağlamaktadır. Kız isteme ritüeli, toplumumuzda yaşayan hemen herkesin kesinlikle bilgi sahibi olduğu bir edimdir. Birçok kültürel verimlerimiz tarafından defalarca işlenmiş ve gözler önüne serilmiş bir olgudur.

Bu farklılığı sosyolojik açıdan değerlendirdiğimizde, olgunun amacın önüne geçer bir mahiyet gösterdiğini kolaylıkla gözlemleyebiliriz. Mantık dahilinde değerlendirdiğimizde kız istemek edimi salt olarak işlevsel bir amaca sonuç getirmesi açısından tasarlanmış ve uygulanmış bir durumdur. Türkiye dışı başka birçok ülkede amaca yönelik icrasının görülmesi muhtemel olmakla birlikte, tekil örnekleri kapsamında Fas ülkesinde de bulunması mümkün olabilir. Bu durumda ilgili edim bir ritüel değildir; üstelik aynı amaca yönelik tercih edilmesi süreklilik gösteren tek unsur olarak öne çıkmadığından dolayı, kalıplaşmış bir toplumsal davranış modeli olarak da ele almamız mümkün değildir. Türkiye de ise amaca yönelik icrası tekil örnekler toplamından bakıldığında süreklilik göstermesi açısından daha geniş örneklemeler ile temsil edilmesi bakımından karşısına konulan karşılaştırma toplumlarından daha farklıdır. Üstelik kız isteme durumunun salt olarak ritüel kapsamına rahatlıkla dahil edilmesinin en önemli sebebi, sosyolojik olarak ele alındığında; ilgili eylemin cevap almak amacına yönelik işlevini kaybettiği halde büyük oranda icra ediliyor olmasından ötürüdür.

İlgili sosyolojik çıkarımı daha fazla açıklamak gerekmektedir. Fas ülkesini ele aldığımızda, eş seçimi kısmındaki bilgiler ve dünür olmak ile ilgili kısımdaki yorumların ortaklık gösterdiğini gözlemleyebiliriz. Özellikle görücü gelmek olgusu tek topluma özgü olması mümkün olmamak ile birlikte, gerçekleşmesi özellikle dış toplumsal etkilere sınırlı ve geleneksel konumlarını muhafaza etmeye devam eden toplumlar ya da bu toplumları temsil eden metropollerdeki benzerleri açısından bakıldığında oldukça olağandır. Evlilik anlaşmasını hem çiftler hem de aileler nazarında sonlandırmak öncelikli olarak niyetin gösterilmesini ve bu amaçla istemek

eylemini gerektirecektir. Ayrıca her toplumda olması muhtemel olan, Türkiye’de ritüel anlamı da dahil olmak üzere daha geniş bir işlev ile icra edilen birçok kız isteme eylemi kararı henüz bilinmeyen kişi ya da kişilerin cevabı alınması amacı ile yapılır. Ancak bu türden çıkarımlarda önemli olan ayrıntının, amacın henüz gerçekleşmemiş ve sonucun bilinmeyeceği durumlarda ortaya çıkmasının mantıksal bir zorunluluk oluşudur. Türkiye de ise kaynakçalardan referans elde edilmesine gerek duyulmaksızın herhangi birinin çevresini gözlemlemesi sonucunda rahatlıkla örneğine rastlayabileceği ritüel bir durum söz konusudur. İstisnai örnekleri göz ardı edilmemek ile birlikte, modern etkilere oldukça açık toplumlarda, gelin ve damat adaylarının rızasının birincil kabul edildiği kesimlerde, birlikteliğin evlilik ile sonuçlanacağı ve her iki tarafında ailesinin dünür olacaklarını bilmeleri halinde bile kız isteme adeti ritüel olarak uygulanabilmektedir. Sonucu çoktan belirlenmiş bir olgu için, sonuca giden bir yöntemin yine de kullanılması onu ritüel bir konuma getirmektedir.

Bu olguyu ritüel olarak adlandırmanın tek sebebi öncel çıkarımın yapıldığı ve açıklandığı paragraflar ile sınırlı değildir. Ritüeller, niyet bağlamında amacın gerçekleşmesine yönelik kalıplaşmış davranış eylemleri olarak da isimlendirilebilir. Muhtemel ilk uygulanış amaçları da salt olarak ilgili meseleyi çözmek üzere kullanılmış olabilir. Burada üzerinde durulması gereken nokta zaman bazlı tüm değişimler altında hangi ritüellerin son bulup tarihin konusu olarak var olduğu ve hangilerinin amacının dışında alışkanlık olarak kullanılmasına devam edildiğidir. Amacı dışında salt olarak uygulanan ritüeller kategorisine rahatlıkla dahil edilebilecek kız istemek eylemi, bir ritüelin kavramsal olarak karşılaması gerekli olan birçok özelliği de içerisinde barındırmaktadır. Bu özellikler içerisinde uygulanması önemli olan eylemler dizisini kapsamaktadır. Öznel tercihleri içerisinde bulundurması olası olmak ile birlikte usul açısından olması gerekenleri de içerisinde barındırmaktadır. Hediye götürmek, gelin adayının kahve hazırlaması, isteyecek ve cevabı verecek olan kişilerin öncelikli olarak babalar olması ve en önemlisi istemek esnasında kurulan cümlelerin içeriği açısından bakıldığında, icra açısından tekrarların söz konusu olduğunu görmekteyiz.

Çalışmadan elde edilen bu özgün ritüel farklılığın köklerini Dede Korkut eserlerinde ve linguistik detaylarda asgari oranda görmek ile birlikte, bu ritüel hale doğrudan İslam öncesi Türk halk verimi örneği demek sakıncalıdır. Görücülük ile ilgili bilgiler arasında, bu durum ile ilgisi olan tüm kelimelerin öz Türkçe olduğunu görmekteyiz. Üstelik eski istemek âdetleri üzerine kurulan örnek cümle ile ilgili de tezde bilgi mevcuttur. Ancak bu ritüel âdetin ne kadar geriye gittiği ve köklerinin ne derece İslam'dan soyutlandığı alanında bir sonuca varılması için, özellikle bu konu üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmasını gerektirmektedir. Kabul edilebilecek bir başka özellik ise isteme esnasında kullanılan cümlenin (Allah'ın emri Peygamberin kavliyle kızınız x i oğlumuz y ye istiyoruz) hemen hemen aynı kalıpta icra ediliyor oluşudur. Çalışmada dünür olmak kısmında yer alan kız istemek örnek cümlesinde tamamen farklı bir söz ihtiva olmaktadır. Buradan şu çıkarım yapılabilir. Türkiye'de kız istemek eyleminin tarihsel kökü çalışma kapsamında bulunmamak ile birlikte, muhtemelen ritüel eylem içerisinde gerçekleşen unsurların zaman ile paralel olarak değişebildiği ancak İslami akideler ile uyum halinde icrasına devam edildiği mümkün olabilir. Bu çıkarıma en büyük örneği de kız istemek âdeti içerisinde kalıplaşmış cümlenin ilk halinin, güncel olarak tercih edilen halinden farklı olduğudur. Dolayısı ile bu ritüeli, ısrarlı bir şekilde var edilen ve gerektiği takdirde değişime ayak uydurmasına yardımcı dinamikler ile destekleyen bir olgu olarak da görebiliriz. Karşılaştırmada ön plana çıkan ve özgün olduğu, çalışmanın kapsamında bulunan bilgiler ile desteklenen kız istemek ritüelistik âdeti Türk halk verimlerimiz içerisinde önemli bir yere sahiptir.

2. Başlık parası, hediyeleşme ve düğün masrafları üzerine farklılıklar açısından değerlendirme yaptığımızda ilk iki unsur birbirlerine oldukça benzer durumdadır. Başlık parası uygulaması, değişen kuralları ile birçok geleneksel toplumda mevcudiyetini ısrar ile korumaktadır. Buna sebep teşkil eden en önemli unsur şüphesiz ekonomik beklentilerdir. Ataerki kontrolü altında gerçekleşen bu maddi kültürel ilişkinin amacı gelin adayının ailesine ekonomik bir kazanç sağlama amacı taşımaktadır. Fas ülkesinde de yaygın olarak kullanılan bu âdetin amacı, tüm örnekler ile aynıdır.

Hediyeleşme ve takı takma adetlerinde ise farklılık söz konusu olmaktadır. Hediyeleşme iki ülkede de düğün öncesi süreçleri kapsamında başlarken, Türkiye’de düğün esnasında devam etmekteyken; Fas’ta bu durum istisnai bir hal almaktadır. Düğün öncesi hediyeleşme sürecinde Fas’ta tüm yapılması gerekenler sonlandırılmaktayken. Türkiye’deki hediyeleşme geleneği bir başlangıç görünümü sergilemektedir. Düğün öncesi hediyeleşme geleneği büyük oranda aile fertleri ve aileye çok yakın bulunan kişileri kapsamaktayken, takı takmak adeti akrabalar ile birlikte tüm konuklara düşen, uygulanması beklenen bir edimdir. Dolayısı ile düğün geleneği Türkiye’de daha ekonomik sonuçlar oluşturabilirken, Fas’ta aynısı geçerli değildir.

Düğün esnasında takı takmak adeti, ekonomik açıdan, özellikle günümüz koşulları gereği yüksek derecede fonksiyonel bir âdet olduğundan, korunması ve uygulanması oldukça yaygındır. Modern etki açısından değerlendirdiğimizde, icra açısından farklılıkları, rahatlıkla gözlemlenebilecek her düğünde fark edebiliriz. Takıların gelinlerin üzerinde olması ya da takıların sadece toplanılması gibi farklılıklar rahatlıkla görülebilir. Bu farklılık, ekonomik kazanımların, diğer birçok ihtiyacı tatmin edecek etkide olması bakımından, Türkiye’de yapılan düğünleri Fas düğünleri ile kıyasladığımızda daha farklı beklentilerinde bir karşılığı olarak ön plana çıkarmaktadır.

Düğün masrafları açısından durumu değerlendirdiğimizde, bir önceki paragraftaki farklılık, düğün masrafları ile de ilgilidir. Düğünde harcanması planlanan bütçenin, Türkiye açısından bakıldığında daha yüksek olacağı görülür. Ayrıca Türkiye’de genel kabul gören düğün masraflarını erkek ailesinin karşılaması Fas için genel bir durum değildir. Çalışmanın sonuçları açısından bu durum genel olmamaktan ziyade oldukça sınırlı bir hal almaktadır. Doğrudan kaynakçalarda tespit edilemeyen dolayısı ile dördüncü bölüme eklenemeyen ancak araştırma maksatlı Faslı insanlara sorulan sorular sonucu benzer bir cevap temin edilmiştir. Modern dönemlerde verilmesi gerekli olmayan, tercihen sembolik olarak alınan başlık parasını, kız babası düğünü karşılamak için kullanmaktadır. Türkiye ve Fas’ı ele aldığımızda, düğün masrafları açısından Faslı gelin aileleri, ekonomik açıdan daha dezavantajlıdır. Çalışmanın

dördüncü kısmında da değinilen, iyi babanın kızının düğününü karşılaması olgusu modern dönemlerde de devam etmektedir. Bir tür ahlaki kavram olarak yerleştiği yorumu yapılabilir. Salt hali ile kadınlar açısından ekonomik ve görece manevi bir yarar sağlaması muhtemel bu bakış açısı olumlu olarak da ele alınabilir. Bu durum zorunluluktan ziyade bir kriter olarak görev görmektedir. Kişiden kişiye fark edecek şekilde bir manevi baskı unsuru oluşturabilmektedir.

Başlık parası, takı takma ve düğün masrafları için, yani kategori olarak ekonomik sınıflamaya dâhil edebileceğimiz bu üç unsur açısından, Fas ve Türkiye arasında farklar vardır. Modern değişikliklerin sürekli olarak başlık parası olgusunu dışlar mahiyette gelişmesi de bu ekonomik âdetin ileri safhalarda, toplumdan topluma daha fazla farklılık göstermeden tamamen istisnai seviyelere indirilebileceği ve başlık parası olgusunun bu iki ülkenin dışında daha genel bir ortaklık halini yansıtmaması da düşünüldüğünde bu durum üzerine var olan benzerlik en genel hatları yansıtmaktadır. Takı takmak ve düğün masrafları açısından ise oldukça kesin bir ayırım göze çarpmaktadır. Bu farklılıkların düğün masrafları açısından olanları, oldukça temel ilgili topluma özgü kökleşmiş bakış açılarının normlara dönüşmeleri sonucunda ortaya çıkmış olabilir.

3. Nişan ve söz kesimi üzerine farklılık değerlendirmesi yapıldığında hem Türkiye’de hem de Fas’ta bu durumun mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Aslında dünya geneline baktığımızda bu durumun küresel bir mahiyete sahip olduğu kolaylıkla gözlemlenebilir. Ancak Türkiye açısından değerlendirildiğinde, nişan olgusunun arkaik temelleri olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Halk Edebiyatı verimlerimiz içerisinde de oldukça söz edilen nişan ve söz kesme adetleri Türkiye açısından özgün bir görünüm sergilemektedir. Fas açısından özgün bir detayın olup olmadığı konusunda ayrıntılı bir literatür taraması yapılmış, ancak Türkiye de elde edilen ve bir o kadar da elde edilmesi mümkün olan verilere ulaşamamıştır. Eski Türkçeden gelen linguistik unsurlar da değerlendirildiğinde Türkiye’deki Nişan ve söz kesme geleneğinin yine özgün bir anlam içerdiğini belirtebiliriz. Hemen hemen birçok dilde karşılığı bulunabilecek bir terim olan nişanlılık durumu Türkiye’ye özgü olmamak ile birlikte, Fas ile karşı karşıya getirdiğimizde halk edebiyatı ve arkaik kökler açısından

oldukça mühim farklılıkları ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye'nin, nişan ve söz kesimi unsurları dikkatlice değerlendirildiğinde, batı türü bir nişanlılık durumundan doğrudan doğruya köken olarak etkilenmesi mevcut değildir. Günümüzde, seromonik kutlamalar bazında gerçekleşen küresel modern değişim etkileri, birçok kutlama çeşidini, çoğunluğu batı merkezli olmak üzere etkilemiştir. Bu tespit için temin edilmesi gerekli olan en basit kaynak, modern bir kutlamaya katılan herhangi bir insanın ortamı gözlemlemesidir. Fas ülkesinde yaşayan insanlara nişan hakkında sorular sorulması sonucunda bir detay göze çarpmıştır. Sözlenme sürecinde Fatıha duasının okunması da tercih kapsamı dahilindedir. Bu da küresel unsurların yerel dokular ile kaynaştığı bir duruma işaret eder görünmektedir.

4. Yıkanmak ritüeli açısından farklılıklar söz konusudur. Fas için düğün öncesi yıkanmak âdeti Türkiye ile karşılaştırıldığında daha ritüel bir konumda seyretnmektedir. Günümüzde de önemini korumaktadır ve düğün öncesi sürecinin dışında bırakılmamaktadır. Türkiye'ye baktığımızda, âdetin uygulanması özellikle metropol bölgelerinde tercih meselesidir. Fas'ta yıkanmak âdeti, iyi şans getirmek, kötülüklerden arınmak gibi amaçlara hizmet etmesi açısından mistik bir mahiyettedir. Türkiye ile karşılaştırıldığında, kötülüklerden korunmak ve şansını temin etmek açısından sergilenen yıkanma ritüeli, su kültü ile de bağlantılı olabilir. Türklerin arkaik inançları içerisinde yer alan su kültürünün etkisi, günümüzde düğün öncesi süreçte yıkanma oranında büyük bir etki sağlamamak ile birlikte, eski zamanlarda yıkanmak ritüeli Faslılarda olduğu gibi benzer mistik amaçlara hizmet etmekteydi. Benzerlik, kötülüklerden korunmak ve şansını arttırmak açısından sarıh bir şekilde ortadayken, eylemin köklerinde farklı kültürel inanç sistemleri yer almaktadır. Faslı Arapların arkaik inançlarını ikinci bölümde cahiliye döneminde işlemiştik. İslam dininin yıkanmak ve temizlenmek üzerine olan kuralları, ilgili adeti belli başlı durumlarda ritüel haline getirmiştir. Düğün olgusu da bu duruma örnek olarak verilebilir. Yıkanmak üzerine yüklenen mistik anlamlar ise İslam öncesi, kötücül ruhlar ve şans olgularının, falcılığın yaygın olduğu cahiliye dönemi Arap toplumuna mal edilebilir. Mistik açıdan, yıkanma ritüelinin uygulanması her iki ülke açısından benzer amaçlarla gerçekleştirilirken, bu ritüelin kökünde yatan algıları ve inanç sistemleri açısından

birbirlerinden farklılıklar göstermektedirler. Sonuç olarak eylemin amacı benzer olmak ile birlikte, eylemin kendisini ortaya çıkaran kökler farklıdır.

Yıkanma ritüeline katılanlar ve gelinin yakınında olanlar bakımından bir değerlendirme yaptığımızda, farklılıkları yine gözlemlemekteyiz. Evlenmemiş kızların geline eşlik etmesi, gelinin hamama giderken giydiği kıyafetleri tekrar evine getirmemesi, onun yerine evlenmemiş bir kıza kısmetinin açılması açısından hediye etmesi gerektiği gibi unsurlara baktığımızda, durumun üst paragrafta belirtilen mistik boyutunu daha fazla betimlemiş oluruz. Türkiye için durum oldukça farklıdır. Sosyal bir mahiyet gözlenmektedir ve katılımcı kadınlar için belirli bir kriter söz konusu değildir. Gelinin mistik bir vaziyeti yoktur ve eylem sosyal amaca ve keyifli zaman geçirmeye daha fazla hizmet etmektedir.

5. Kına yakmak ritüelini ele aldığımızda, bu adetin günümüzde her iki ülkede de yapılmasına devam edildiğini rahatlıkla tespit etmek mümkündür. Farklılıklar açısından değerlendirdiğimizde, açıkça görülmektedir ki modern etkiler kapsamında oluşan toplumsal değişimler, kına geleneğini Türkiye’de, Fas’ta olduğundan daha fazla etkilemiştir. Kına gecesi standart bir Fas düğününün içerisinde yapılması zaruri bir konumdayken, Türkiye’de bu durum daha çok tercih meselesi halindedir. Bunun sebeplerini sosyolojik açıdan şu şekilde ele alabiliriz. Kına, hemen bütün Arap ulusları tarafından bilinen, kökü İslam öncesine dayanan bir maddedir. Türk kültürü kına ile, İslam’ın kabulünden sonra tanışmıştır. Kınayı kutsallarının arasına almalarının sebebi İslam dininde ve Araplar tarafından değer görmesinden ötürüdür. Kına kelimesi de linguistik kökleri bakımından Arapçadır. Dolayısı ile kına, Araplar açısından daha derin ve köklü bir konumdadır bu maddenin etrafında gelişen ritüeller daha sağlam bir şekilde devam etmektedir.

Kına ritüeli süresince uygulanan kalıplaşmış unsurlar, Fas için daha geniş bir mahiyettedir ve Türkiye’deki icrası bir uzantısı görünümündedir. Ancak öne çıkan en büyük farklılık, aile ilişkileri açısındandır. Kına ritüeli süresince gelinin duygusal olması ve ağlaması gerektiği görüşü, iyi bir kızın evinden ve ailesinden ayrılırsa ağlaması gerektiği bakış açısı, gelin üzerinde norm şeklinde bir baskı unsuru oluşturabilmektedir. Öte yandan Fas için geçerli olan unsurlar yine mistik konumdadır.

Şans ve kötülük faktörlerinin hedefler arasında olduğu, eğlenmenin yanı sıra mistik işlevin de araya karıştığı, hatta öncel amaç haline gelebildiği durumlar söz konusudur.

Ancak Türkiye için bu adet İslam ile birlikte ortaya çıktığı için, kökenleri daha yenidir ve dolayısı ile değişime daha fazla açık bir haldedir. Bu açıdan bakıldığında Fas için kına ritüeli daha çok mistik bir anlam taşıırken, Türkiye için Fas ülkesine oranla daha sosyal bir duruma tekabül eder.

6. Düğünleri ele aldığımızda ortaya çok büyük farklılıklar çıkmaktadır. Çalışmanın kapsam bölümünde belirtildiği üzere, yöresel ve mikro ölçekte ele alınan düğünlerde birçok farklılığın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ancak belirtildiği üzere bu durum verilerin çokluğundan ötürü oldukça karışık, zor ve tezin sınırlarını aşan bir hale tekabül eder. Bu sebeple düğün kutlaması esnasında uygulanan eylemler neticesinde, genel olarak farklılığın ne şekilde olduğunun tespit edilmesi planlanmıştır.

Farklılık temeldedir ve bu durum iki düğün anlayışını baştan sona farklı kılmaktadır. Türkiye de düğünler ekonomik amacı da içerisinde barındıran, eğlenmeye yönelik, Fas ülkesine oranla daha sade ve yer yer modern etki altında daha fazla batı kültüründen izler taşıırken, Fas ülkesinde düğünler, daha gösterişli, protokol anlayışında, belli kemikleşmiş ritüelleri içeren bir konumdadır.

Sosyolojik bağlamda, ilgili yargı şu şekilde açıklanabilir: Babanın kızın düğününü yapma sorumluluğundan, gelinin yedi farklı kıyafet değiştirmesi, modern etkilere direnerek yer yer üç gün süren düğünlerin yapılması, tahtirevanda gelin başta olmak üzere damadın da taşınması, damadın iki kez kıyafet değiştirmesi gibi birçok vazgeçilmez ve özgün ritüel, zamana karşı varlıklarını güçlü bir şekilde korumaktadır. Bu görüngülerin hemen hepsi, aynı amaca hizmet etmektedir. Bu amaç kolaylıkla görsel boyuttur. Tahtirevan adetinin tarihsel köklerine dördüncü bölümde değinmiştik. Bu adetin gelin için uygulanması onun, düğününün kraliçesi konumunu desteklemek maksadı ile yapıldığı anlamı da taşıyabilir. Düğün bu bağlamda Fas için oldukça prestij konumundadır.

Gelinin düğündeki konumuna baktığımızda, iki ülke arasında yine farklılık söz konusudur. Fas'ta gelin düğün esnasında damat ve tüm ailenin önüne geçen bir öneme

sahip görülmektedir. Düğün için ayrılan bütçenin kontrolünü de elinde bulundurmak ve nerelere harcama yapılacağına karar vermek gibi özelliklere sahip olma olasılığı oldukça yüksektir. Neggefa adındaki görevlinin protokolün yanı sıra öncelikli olarak gelinin güzelliğinden sorumlu olması ve gelinin 7 farklı kıyafet değiştirmesi, ritüellerin özellikle gelin için uygulanması, düğünde gelinin yerini özel bir konuma yerleştirmektedir. Türkiye açısından değerlendirdiğimizde, gelin ve damadın arasında bir farklılık görülmemektedir. Gelin, damat ve göreceli olarak aileleri arasında bir önem sıralaması yok gibidir. Düğün sahipliği her iki aile için de aynı derecededir.

2.2.2. Farklılıkların Altında Yatan Ortak Sebep Üzerine Değerlendirme

İslam öncesi Türklerin aile ilişkileri hakkında ikinci bölümde bilgi verilmiştir. Hayat ağacı ve kayın kelimesinin kökleri, aile hakkındaki arkaik Türk algısını açıklamaya büyük oranda katkı sağlamaktadır. Ailelerin tek bir aile olarak bir araya gelmesi, kaynana, kayınbaba gibi öz ebeveyn dereceleri verilmesi unsurları ele alındığında birliktelik sadece gelin ve damat için değil, tüm aile için söz konusudur. Bu bilgiler ile farklılıkları yorumladığımızda, hemen hepsinin altında yatan sebeplerin, aileler arası ilişkiler kapsamında ele alınması mümkündür. Bu sebeple farklılıklarda tek tek belirttiğimiz sosyalleşme unsuru aynı öz sebebin farklı görüngüler olarak ortaya çıkması olarak değerlendirilebilir.

Fas açısından, öncel paragraflarda farklılık unsurlarının altında yatan öz sebebin mistik ve görsel bağlamda olduğu belirtilmişti. Köken ise inanışlar ile bağlantılı gözükmektedir. Ancak bu kökeni İslam dininin başlangıcından da önceye götürmek gerekmektedir. Dilek, şans, kötü şans, savaşmanın yasak olduğu haram ayları gibi cahiliye dönemi olguları birçok ipucu içermektedir. Bu kapsamda düğünün neden 7 gün sürmesi gerektiği gibi unsurlar için daha detaylı araştırma yapılması halinde altındaki sebebin mistik bir hal olması ihtimali de olası sonuçlar arasında yerini bulabilir. Görsel boyut ise değişmeyen protokoller ve gösterişli unsurlar ile kolaylıkla açıklanabilir. Bu tip kalıplaşmış unsurlardan hiçbirinin Türk düğünlerinin tamamında mevcut olmadığını öncel paragraflarda belirtmiştik.

Özellikle altının çizilmesi gereken bir diğer nokta ise farklılıklar altında yatan sebeplerin, ilgili ülke için tek belirleyici unsur olmadığı üzerinedir. Sosyal kaygılar Fas için, görsel ve mistik kaygılarda Türkiye için geçerlidir. Burada öne sürülen, işlerinde barındırdıkları oran üzerinedir. Şu tanımlar daha doğru olacaktır:

Türkiye ve Fas'ın, düğün ve düğün öncesi süreçler kapsamındaki farklılıklarının altında yatan olası sebepler, birinci için sosyal ikinci için ise mistik ve görseldir; ancak bu öz sebepler, sadece o ülkelerin içinde yoktur. Her iki ülkede belli oranda birbirlerine kıyasla eksik de olsa, bu sebepleri özellik olarak bünyesinde barındırmaktadır.

Sonuç olarak bu temel farklılık tezin hipotez çıkarımıdır. Tespit edilen farklılıkların ortak sebepler ile ilişkilendirilmesi, sosyolojik bir varsayımın öne sürülmesi olarak görülmelidir. Sonuç kesin bir gerçekliğe tekabül etmemek ile birlikte, veriler ışığında işlenmiş akademik bir yorumlamanın ürünüdür.

2.2.3. Farklılıkların İşlevselci Perspektifle Değerlendirilmesi

Detaylı olarak ele alındığında işlevsel bakış açısı, insana ait olan her alana uygulanacağı gibi düğün öncesi ve düğün sürecine de rahatlıkla uygulanabilir. Geleneksel unsurların bireylerin üzerinde oluşturduğu baskı eleştirel bakış açıları tarafından her ne kadar sakıncalı görülse de, panoramik bir bakış ile daha geniş kitlelere baktığımızda durumun muhafaza edilmesinin işlevler ile açıklanabileceğini görebiliriz. Tekil örnekler kapsamında ortaya çıkan haksız konumların eleştirilmesi haklı olmak ile birlikte gözden kaçırılmaması gereken hususun, toplumların tekil şahısların dezavantajı pahasına özelliklerini uygulamaya devam etmesidir. Konsorsiyum oluşturması açısından toplumsal normların, içinde bulunduğu toplumların kimliklerine göre oluşturulması görece düzen sağlamasının yanında salt olarak arkaik tercihler bağlamında ele alınamaz. Devamlılıklarının birincil temini işlevsel olmaları olarak açıklanabilir.

İşlevsellik sadece, somut getirilerin ortaya çıkarılmasını sağlayan unsurların varlığı ile açıklanamaz. Kız istemek ritüeli örneği üzerinden durumu daha açıklayıcı hale getirebiliriz. Kız istemek ritüelinin birincil amacının belli bir isteğin cevabının temin edilerek, durumun açıklığa kavuşturulması olduğuna farklılıklar üzerine analizde

değindik ve Türkiye örneğinde kız istemek âdetinin ritüel konumuna ulaştığı, cevabın olumlu olduğunun bilinmesi halinde dahi uygulandığını gördük. Bu durumda âdet, birincil işlevini kaybetmesine rağmen nasıl devam etmektedir sorunsalına, işlevsel perspektiften bir açıklama denemesi getirilebilir. Somut ve fiziksel sonuçlar, bu unsurları temin eden faktörlerin işlevsel hallerinin görülmesi bakımından görece basittir. Ancak manevi durumların gözlenmesi daha detaylı bir çabayı gerektirmektedir. Bu kapsamda sergilenen eylemden alınan haz da olumlu bir sonuçtur ve bu hazza götüren unsur doğal olarak işlevsel konumdadır. Konumuz bazında ele alındığında, kız istemek ritüelinin icrası, uygulayan aileler için keyif unsurudur. Bu yüzden ilgili ritüel işlevseldir ve bu sebep ile varlığını korumaktadır. Birincil somut işlevini kaybetmesine rağmen sürekliliğini devam ettirmesinin sebebi bu olarak görülebilir.

Düğün sürecinde takı takmak âdetinde açıkça görüldüğü üzere eylem, ekonomik bir işlevi karşılamaktadır. Aileler arası hediyeleşme geleneği hem haz hem de maddi tatmin açısından işlevseldir ve bu yüzden birçok toplum tarafından uygulanması devam etmektedir. Başlık parası olgusu ise günümüz modern kriterleri ve olumlu oranda gelişen insan hakları çerçevesinden değerlendirdiğimiz zaman sakıncalı olarak görülmektedir. Ancak bunu uygulayan toplum kesimlerinin yerleşmiş zihniyetlerinde kız sahibi olmanın bir yatırım işlevi olarak ağılanması durumu söz konusudur. Bu tür durumlarda işlev, uygulayıcı aileler tarafından her ne kadar sarıh olsa da kültürel ilerleme pahasına işlevsel konumunu sürdürmesi mantıklı görülmeyebilir. Israrlı bir direniş sergilemesinin öz sebebi ise icracıları için işlevsel konumunu aynı şekilde korumasıdır.

Türkiye'nin ve özellikle Fas'ın, kına ve yıkanmak âdeti gibi mistik unsurlarını içeren ritüellerini değerlendirdiğimizde Manevi haz işlevine haiz olduklarını görebiliriz. Bunun yanında mistik unsurlar, inanç kapsamına girdiğinden, işlevsel ilişkiler daha derin ve köklü bir hal almaktadır. Din ve din dışı olan münferit inançların hepsi, genel olarak inanç ihtiyacının içini doldurduğundan, bu bağlamda inanca dahil olan tüm unsurlar yüksek işlevler konumundadır. Toplumun her kesiminin büyük bir bütünlük içinde, başarılı bir organizma olarak çalışabilmesinin en temel gereği, bütünü bozma

riski olan tüm fertlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve bütünü zarara uğratacak kesimlerin mümkün olduğu kadar azaltılmasından geçmektedir. Bu kapsamda din ve inançlarda mistik doğasının yanı sıra toplumun geniş bir çoğunluğunun, düzene ayak uydurmaları ve yararlı olmaları açısından önemli bir işlev görmektedir. Bu bakış açısı ile düğün ve düğün öncesi süreçlere dahil olan mistik unsurların değişime ayak uydurarak devam etmeleri, inanç faktörü açısından işlevsel olmaları ile de açıklanabilir.

Son olarak düğün açısından değerlendirdiğimizde, açık ve somut olarak ortaya çıkan unsur sosyal boyuttur. Kalıp ritüellerin düğün sürecinde icra edilmesi ise geniş bir haz skalası ile açıklanabilir. Bir örnek verilecek olursa, ritüellerin kökleri temsil etmeleri ve bu köklerin yaşatılmasının ise uygulayıcıların benimsedikleri toplumsal kimliklerinin yaşatılmasına katkıda bulunması açısından, yerine getirilmiş ödevler kapsamında haz oluşturmaları beklenebilir. Bu durumda doğal olarak işlevsel bir konum oluşur.

SONUÇ

Karşılaştırmalı çalışmalar, sosyal bilimler içerisinde en çok edebiyat alanında yapılmıştır. Hatta bu hususta, belli üniversitelerin ihtiva ettikleri ilgili bölümler mevcuttur. Bu ayrıntı bu tür bir akademik çabanın ne kadar etkili olduğuna ufak bir örnektir. Bu çalışmayı değerli kılması planlanan unsurlardan en önemlisi karşılaştırma yönteminin tercih edilmiş olmasıdır. Herhangi bir sosyal disiplinin ilgi alanları içerisine giren, birbirlerine oldukça benzer ya da oldukça farklı olan unsurların karşılaştırılması sureti ile yoruma ulaşılması, öngörülenden daha önemli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Halk Bilimi çalışmalarında bu türden yöntemlerin sayısının artması etkili sonuçlar doğurabilecektir. Özellikle bu çalışmada da seçilen, birbirlerine benzer kodlara sahip unsurların karşılaştırılması daha önemlidir. Oldukça farklı unsurlar arasında yapılan karşılaştırmalarda temel farklılıkların büyüklüğü, önemli olan detayların gözden kaçması riskini ortaya çıkarabilir. Ancak benzer olanları, farklılıkları tespit etmek maksadı ile irdelemek daha etkili sonuçlar çıkarabilir.

Herhangi bir ulusun, içinde halk bilimi disiplini içeren eğitim kurumlarını, genel olarak ve teorik kapsamda ele aldığımızda alanı oldukça geniştir. Bu varsayım verili kabul edilirse halk bilimi disiplini, halk olarak tanımlanan herhangi bir unsuru, kendi ulusu ile olan pragmatik bağlantısına bakmaksızın incelemelidir. Halk bilimi bu kapsamda dahil olduğu, dünyadaki her fakülte ve enstitüde tüm halkların bilimi seviyesinde ele alınmalıdır. Ancak bu çalışma halk bilimi içinde bir verim olmasının yanı sıra Türk Halk Edebiyatı bölümünün içindedir. Dolayısı ile karşılaştırmada öne çıkan farklılıklar açısından ele alındığında, Türkiye için oluşan sonuçların üzerinde durulması mantık dahilindedir.

Türkiye ile ilgili varılan en büyük sonuçlardan biri, kız istemek adetinin özgünlüğü üzerinedir. Bu Çalışmanın veri toplama esnasını sonlandırdığım ve yorumlama kısmına başladığım süreçte ailem ile Fas'a giderek müstakbel eşimi ailesinden isteme ritüelini gerçekleştirdik. Çalışmada da değinilen gelin ailesinin süt ve hurma ile karşılanması özgün ritüelini tecrübe ettik. Babam hem Türkçe hem de Fas'ın devlet

dillerinden biri olduğundan dolayı Fransızca isteme retorliğini icra etti. Karşılığında eşimin babası şimdi buna ne cevap vermem gerekiyor diye cevap vererek bu ritüeli daha önce duymadığını belli etmiş oldu. Eşim ile nişan konusu hakkında konuştuğumda, bana kendilerinde böyle bir uygulamanın mevcut olmadığını belirtmişti.

Doğrudan içinde bulunarak deneyimlediğim farklılıklar ise az değildir. Eşim ile nişan konusu hakkında konuştuğumda, bana kendilerinde böyle bir uygulamanın mevcut olmadığını belirtmişti. Ayrıca hem eşimden hem de birçok Faslı tanıdığımdan düğün sorumluluğunun kız babasının üzerinde olduğunu birçok kez işittim. Yüzükler takılırken eşim ve bana süt ikram edildi ve bir hurmayı paylaşmamız istendi. Bu konu ile ilgili çalışmalarına başlamadan evvel bu özgün ritüel ayrıntıdan haberim yoktu. Modern ve geleneksel unsurların her ikisinin de içine işlemiş bu biricik ritüel, bizzat tecrübe ettiğim bir başka unsurdur. Bu örneklerle bakıldığında, eş seçimini Fas ülkesinden yapmayı planlayan herhangi biri, benzer farklılıkları zorlanmaksızın fark edebilir. Çalışmanın kapsamı dahiline giren veriler ile belirtilen farklılıkları bizzat tecrübe ederek ampirik açıdan da bu unsurların kanıtını temin ettiğim görüşündeyim.

İki ülkenin özgün adetlerinden ortaya çıkan birbirinden değişik unsurları yüzeysel olarak değerlendirdiğimizde basit, görüngü açısından farklılık addeden bir durum olduğu düşünülebilir. Ancak temelde, bu farklılıkların hemen hepsi, yüzyıllar boyunca şekillenen iki toplumun kültürünün bir verimidir. Bu kültür ise farklı algılar ve bakış açıları gerektirmektedir. Değişime ve diyalektik süreçlerin hepsine dirençle karşılık vererek, zamana göre içinde muhtemel değişiklikler ile temelini muhafaza ederek, eklektik biçimde uyarlanmış veya doğrudan alınmış âdetler ile paralel olarak varlığını idame ettirerek, icracıları açısından ne kadar önemli ve biricik âdetler olduklarını göstermektedirler. Özgün olarak varlıklarını korumaya devam etmeleri, sahibi olan toplumların kimliklerinin bir parçasını oluşturması açısından çok önemlidir.

Çalışmanın sonunda varılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir. Türkiye açısından düğün öncesi ve düğün sürecinde ortaya çıkan farklılıklar, evlenecek olan çiftin ve ailelerinin de bu sürece Fas ile karşılaştırıldığında daha fazla dâhil olduğu görülebilir. Türkiye için, düğün öncesi ve düğün kapsamındaki ailelerin ilişkileri, arkaik kökenlerdeki

kabile ilişkilerinin, değişim karşısında uyarlanmış bir görüntüsü gibidir. Çalışmada, içeriğindeki kaynaklar ve bu kaynaklar doğrultusunda oluşturulan sosyolojik yorumlar verili kabul edildiğinde; kına geleneği, düğün kutlaması, istemek âdeti ve nişan safhası gibi unsurların görüngü bağlamında değerlendirilmesi sonucu, ulaşılabilecek görece fikir, bu unsurlarının hepsinin içindeki sosyal nüvenin oldukça yoğun olduğudur. Bu sosyal öz, eylemlerin içini hemen hemen başka hiçbir unsura yer bırakmaksızın dolduruyor gibi görünmektedir. İşte bu öz sosyolojik yorumlar kısmında da daha detaylı belirtildiği üzere, konu kapsamında; Türkiye'nin Fas'tan farklı olan unsurlarının altında yatan sebeptir. Ayrıca düğün esnasında takı takılması adetinin varlığı, bu kutlamayı aynı zamanda ekonomik açıdan işlevsel hale getirmektedir.

Fas için öncelikli olarak söz konusu olan ise görsellik ve mistik unsurlardır. Düğün sürecinde uygulanan ritüeller mükemmel bir şekilde korunmuştur ve büyük oranda aynı tiptir. Kına ve yıkanma âdetine atfedilen mistik bağlam ele alındığında, bu âdetlerin ısrarla devam etmesinin katalizör sebebi gibi görülmektedir. Düğün esnasında takı takılmaması durumu ise, düğünden ekonomik bir beklentinin söz konusu olmadığını göstermektedir.

Eldeki veriler doğrultusunda öne sürülen bu varsayımlar, iki ülkenin düğün ve düğün öncesi süreçlerinin tamamına uygulanamaz. Tekil örnekler, daha derine inildikçe ortaya çıkma ihtimali bulunan detaylar arasından genel varsayımın gücünü zayıflatacak unsurlar ve karşıt sosyolojik yorumlamalar dikkate alınmalıdır. Genel karşılaştırma yolunun tercih edildiği bu çalışmanın oluşturduğu hipotezlerin sınanması için daha detaylı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Çalışmaya sosyolojik açı kazandıran unsurlar ise, karşılaştırmalı analizde elde edilen farklılıkların, sosyolojik olarak varsayımlar eşliğinde değerlendirilmesi ve modern süreçlerin katalize ettiği toplumsal değişme unsurları kapsamında yine sosyolojik bağlamdaki görüşlerin varlığı ile açıklanabilir. Dinamizm üzerine kurulu olan bu çalışmanın öne sürdüğü argümanlar, belli bir zamanda yapılagelen edimlerin gösterilmesinin yanı sıra bu durumların daima değişim tehdidi altında olduğunun vurgulanması ile de ilgilenmiştir. Öncel değişimlerden örnekler verilerek, olası değişimlerin potansiyelinin de göz ardı edilemeyeceği belirtilmiştir. Bu kapsamda en

büyük diyalektik antagonistler, daima şimdiye yönelik algısını her dönem korumayı amaçlayan modernizm ile muhafaza etmenin temel savunma aracı olduğu gelenekselliklerdir.

Ailemizi üçüncü şahıslara tanıtırken babam, her zaman aynı tanımlama ile cümleye başlamaktadır: “Biz modern ancak muhafazakâr bir aileyiz.” Çocukluğumda bu kavramları yüzeysel olarak bildiğim dönemlerde haklı olarak iki unsurun aynı anda var olamayacağı çelişik karşıtlıklar kategorisinde değerlendirirdim. Sosyoloji ve farklı sosyal bilimler alanında elde etmiş olduğum bilgi birikimi ile şu anda aslında o tanımın ne anlama geldiğini yorumlayabiliyorum. Bu tanım şahıs olarak kendisine aile reisi unvanı verilmiş bir bireyin, modern yaşamın dinamik gerçeklerinden olan değişim unsurlarının, muhafaza edilmesi gereken geleneksel unsurlar ile karşılaştırılarak, her iki tarafında, bir öteki ile beraber var olabilmesi için içeriklerindeki verimleri birbirlerinin yararına ve zararına elemesidir. Kültürel olan beşeridir ve beşer olan dinamiklerdir. Dolayısı ile toplumların, ulusların, kıtaların ve tüm insanlığın kabul ettikleri, olmuş ve olağan değişimlerin, statik kalmakta direnen ananevi unsurların içine sızması kaçınılmazdır. Özellikle mozaik yapısı yüksek ve etkileşim oranı oldukça fazla olan toplumların içerisinde yaşayan her birey, dinamik ve statik unsurlarının uyumunu sağlamaktadır. Her bireyin olası, öznelde oldukça detaylı ve sübjektif olan bu karşıtlıkların uyumunu sağlama yöntemi bize mikro konumda bir örnek sunmaktadır. Genele doğru ilerledikçe göreceğimiz; toplumların, ulusların ve daha geniş kitlelerin dâhil olduğu fikir birlikleridir.

Geleneksel ve modern unsurların iç içe geçmesinin sebebi, dinamiğin özünde değişim barındırması ve statik olmayı amaçlayanın ise mevcut bulunduğu alanı boşaltmak ya da paylaşmak istememesi karşıtlıklarından süregelmektedir. İşte düşün öncesi ve düşün esnasında süregelen âdetlerde, kültürlerimiz ve geleneklerimiz içine dâhil olduğundan, bu diyalektik sürecin etkisi altındadır. Dolayısı ile modern ve geleneksel unsurların diyalektik serüveni dışarıda bırakılarak bu çalışma, sosyolojik açıdan eksik kalırdı.

Çalışmanın, her koşulda ve olasılıkta sabit kalacak olan amacı karşılaştırmak ve sonuçları değerlendirmek üzerineydi. Kayda değer büyük bir farklılık ortaya

çıkmasaydı, değerlendirme benzerlikler üzerine kurulacak ve göreceli olarak varsayım barındıran yorumlama katkısından ziyade verileri, bilhassa Fas hakkında olanları açısından değer teşkil edecekti. Bu hali ile yararlanıldığı oranda daha geniş bir değere tekabül edebilecektir. Çalışmada hedeflenen en büyük unsur, üzerine yorumlama yapılabilecek farklılık ya da farklılıkların ortaya çıkarılmasıydı. Bu kapsamda çalışmanın, kendi içerisinde bütüncül bir mahiyete kavuştuğu düşünülebilir.

Son olarak eklenmesi gereken husus, bu çalışmanın yararlılık seviyesinin en kilit unsurlarından birinin karşılaştırma yöntemi olmasıdır. Halk bilimi ve Halk Edebiyatı içinde, karşılaştırmalı çalışmaların sayısında artış sağlamak, bu disiplinlerin verimliliğini kesinlikle arttıracaktır. Bir diğer husus ise disiplinler arası yaklaşımdır. Sosyoloji ve sosyoloji dışındaki diğer sosyal bilimlerin, disiplinler arası yaklaşımı ile halk bilimi ve halk edebiyatına katkı sağlaması ise çift yönlü bir yarar unsuru olacaktır. Halk Bilimi ve Halk Edebiyatı hem diğer birçok sosyal bilim disiplinlerinin argümanları ile hedeflediği konuları daha derin işleyecek hem de uygulandığı oranda disiplinler arası çalışmaya uygun olduğu görülecek ve başka sosyal bilim alanlarının disiplinler arası çalışmalarında yararlanılmak üzere katkı sağlama potansiyelini yükseltecektir.

KAYNAKÇA

- Acar, İbrahim: Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 17, 2011, s. 367 – 388.
- Adıgüzel, Sedat: “Erzurum ve Azerbaycan’da Ortak Olan Bazı Düğün Gelenekleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 7, 1997, s. 121 – 126.
- Akkoç, Fatih: **Töre ve Namus Cinayetlerinin Sebep Sonuç İlişkisinin Değerlendirilmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Akpınar, Mehmet: “Kızılcahamam Yöresi Düğün Gelenekleri ve Kına Türküleri”, **Milli Folklor**, Yıl: 17, Sayı: 68, 2005, s. 127 – 133.
- Aksoy, Ö. Asım: **Atasözü ve Deyimler Sözlüğü – 1**, Atasözleri Sözlüğü, TDK, Ankara: 1984.
- Aktan, E. Müge: **Gelibolu Yarımadasının Geçiş Dönemlerine Ait Bir İnceleme (Doğum-Düğün-Ölüm)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Altun Işıl: “Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm”, **Yayıncı Yayınları Araştırma Dergisi**, İzmit – Kocaeli, 2004.

- Arat, R. Rahmeti: **Kutadgu Bilig**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul: 2006.
- Artun, Erman: **Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri – Öğretiler – Dinler**,
(http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/erman_artun_inanc_sistemleri.pdf),
2007.
- Artun, Erman: **“Çukurova Yörüklerinin Gelenek ve Görenekleri”** Birinci Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo – Kültürel Yapısı(Yörükler) Sempozyumu Bildirileri, Ankara: 1996.
- Artun, Erman: **Türk Halk Bilimi**, Kitapevi Yayınları, İstanbul: 2005.
- Ataman, S. Yaver: **Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1992.
- Ayan, Dursun: “Aile Ve Hukuk”, **Aile Sosyolojisi**, (Ed. A. Kasapoğlu; N. Karkıner), Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir: 2012.
- Aydın, Mehmet: “Türklerin Dini Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4, 1997, s. 1 – 9.
- Aydın, Mustafa: **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara: 1997.
- Aynakulova, Gülnisa: “Kırgızlarda Evlilik ve Evlenme Törenleri”, **Milli Folklor**, Yıl: 18, Sayı: 72, 1997, s. 95 – 106.

- Balaman, A. Rıza: **Evlilik Akrabalık Türleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2004.
- Bayer, Ali: “Değişen Toplumsal Aile”, **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 8, 2013, s. 101 – 129.
- Berger, L. Peter: **Dinin Sosyal Gerçekliği**, (Çev. A. Coşkun), İnsan Yayınları, İstanbul: 1993.
- Binyazar, Adnan: **Dede Korkut**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2002.
- Birinci N.; Yetiş K.: **21. Yüzyıl Eşiğinde Örf Ve Adetlerimiz**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul: 1990.
- Boratav, P. Naili: **100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre Ve Törenler, Oyunlar)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1973.
- Boratav, P. Naili: **Türk Halk Bilimi II**, 100 Soruda Türk Folkloru, (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), İstanbul: 1984.
- Boratav, P. Naili: **Yüz Soruda Türk Folkloru**, K Kitaplığı, İstanbul: 2003.
- Bourdieu, Pierre: “Les Stratégies Matrimoniales Dans Le Système Des Stratégies De Reproduction” *În Annales*, Nos 4-5, 1972, p. 1105-1125.
- Bozkurt, Fuat: **Türklerin Dini**, Cem Yayınevi, Ankara: 1995.
- Çetin, Ç. Zaripova: “Tatar Türklerinde Mitolojik Varlıklarla İlgili Mitler ve İnanışlar”, **Bilig**, Sayı: 43, 2007, s. 1 – 32.

- Çetin, Adnan: “Bir Kavramın Kısa Tarihi: Mahalle Baskısı”, **Mukaddime**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2010, s. 81 – 92.
- Çubukçu, İ. Agah: **Kültürümüzde Din Unsuru, Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 1990.
- Demircan, Adnan: Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikah, **Diyanet İlmi Dergisi**, Sayı: 3, 2013, s. 21 – 42.
- Dessing, M. Nathal: Rituals Of Birth, Circumcision, Marriage, And Death Among Muslims In **The Netherlands**, Vol: II, Peeters Publishers: 2001.
- Develioğlu, Ferit: **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi, Ankara: 2002.
- Dilek, Figen, Güner: “**Altay Türklerinde Akrabalık**”, (Ed., Arıkoğlu), Ekrem, Akçağ Yayınları: Ankara, 2008.
- Doğan, İsmail: **Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar**, Sistem Yayıncılık, İstanbul: 1998.
- Doğan, Kaya: “**Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri**”, III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Kongre Bildirileri, K. B. Yayınları, Ankara: 1996.
- Donuk, Abdülkadir: “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 33, 1981, s. 147 – 168.
- Dundes, Alan: **Folklor Nedir**, (Çev. Gülay Filizoğlu), Milli Folklor, Sayı: 36, 1997, s. 74 – 76.

- Dursun, Davut: **T. D. V. İ. A.**, Cilt: 12.
- Eker, Gülin: “Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Adetlerinin Yeri”, **Milli Folklor**, Yıl: 10, Sayı: 40, 1998, s. 15 – 30.
- Ekici, Metin: “Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme”, **Milli Folklor**, Yıl: 20, Sayı: 80, 2008, s: 33 – 38.
- Elçibey, Ebülfez: “Hanefilik ve Onun Esas Yönleri”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:3, 2014, s. 1 – 19.
- Erdim, Enes: **İslam Öncesi Evlilik Kurumuna Kur'an'ın Yaklaşımı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2003.
- Ercilasun, A. Bican: **Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2014.
- Ergin, Muharrem: **Dede Korkut Kitabı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı 1000 Temel Eser, İstanbul: 1969.
- Ergun, Pervin: “Türk Gelininin Mitolojik Göçü”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 24, 2010, s. 275 – 290.
- Eröz, Mehmet: “Türk İhtimai Hayatında Totemizm İzleri”, **İslam Tetkikleri Dergisi**, Cilt: 4, Cüz: 1 – 4, 1973, s. 288 – 299.

- Eyce, Berrin: “Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Sayı: 4, 2000, s. 223 – 243.
- Ferchiou, Sophie: “*Hasab Wa Nasab, Parenté, Alliance Et Patrimoine En Tunisie*”, **CNRS**, Paris: 1992.
- Freud, Sigmund: **Dinin Kökenleri**, Payel Yayıncılık, İstanbul: 2002.
- Gelard, Merie – Luce: L’inversion Rituelle, **Quand Les Hommes Se Protègent de Femmes Chez Les Ait Khebbach**, Paris, *Awal* (23), 2001, P. 43-49.
- Goody J.; Watt I.: **Kitle İletişim Kuramları**, (Der. Erol Mutlu), Ütopya Yayınları, Ankara: 2005.
- Gökalp, Ziya: “Örf Nedir? (İçtimai Usul-ı Fıkıh Meselesi Münasebetiyle), (Sadeleştiren: Yusuf Ufakça)”, **Hikmet Yurdu Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 12, Cilt: 6, 2013, s. 423 – 427.
- Gökçe, Birsen: “Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı ile İlişkileri”, **Türk Aile Ansiklopedisi II**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara: 1991.
- Gömeç, Saadettin: “Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet”, **Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 33, 2003, s. 79 – 104.
- Gömeç, sadettin: Şamanizm ve Eski Türk Dini, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 4, 1998, s. 38 – 52.

- Gönen, Sinan: “Dede Korkut Hikâyelerinden Günümüze Yansıyan Evlilik Âdetleri”, **Milli Folklor**, Cilt 9, Yıl: 18, Sayı: 69, 2006, s. 62-71.
- Gözenç, Selami: **Afrika Ülkeler Coğrafyası**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul: 1995.
- Hajji, Jalila: **A Moroccan Wedding Ceremony Between Tradition and Modernity**, Department of Social Anthropology Faculty of Social Science, University of Tromse, 2008.
- İnan, Abdulkadir: **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1972.
- İnan, Abdulkadir: **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 2000.
- İsimsiz: **Büyük Larousse Ansiklopedisi**, Cilt: 13.
- Joseph T. Brint: Poetry as a Strategy of Power: The Case of Riffian Berber Women, Sings: **Journal of Women in Culture and Society**, 5. 3, 1980, s. 418 – 434.
- Joseph, Roger: Sexual Dialectics and Strategy in Berber Marriage, **Journal of Comparative Family Studies**, 1976, s. 471 – 481.
- Joseph, Schact: “Nikah”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 9, 1964.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, Ankara: 2015.

- Kahraman, Hüseyin “Hadis Şerhinde Mezhep Faktörü”, **Usul**, Cilt: 7, 2007, s. 7 – 34.
- Kalafat, Yaşar: **Türk Dünyası Halk İnançları**, Trabzon: Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yayınları, Trabzon: 2001.
- Kalafat, Yaşar: **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara: 1990.
- Kalın, İbrahim: "Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş" **Divan Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 29, 2010.
- Kaya, Doğan: “Düğünlerimiz ile İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri”, **Milli Folklor**, Bahar – Yaz, 1996, s. 23 – 30.
- Kayhan, Fatma: **Feminizm**, BDS Yayınları, İstanbul: 1999.
- Kılıç, H. Çiğdem: **Türk Kültüründe İnanç ve İnanışlar**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: 2003.
- Kızılçelik, Sezgin: **Postmodernizm Dedikleri**, Saray Kitapevi, İzmir: 1996.
- Kirman, M. Ali: **“Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”**, 6-7 Nisan 2012 Tarihleri Arasında İzmir’de Düzenlenen Uluslararası Nikâh Sempozyumu Tebliği, 2012.

- Koşay, Hamit Zübeyir: **Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme**, Maarif Matbaası: Ankara, 1944.
- Koşum, Adnan: “İslam Aile Hukukunun Temel Özellik ve İlkeleri”, **Mehir Aile Dergisi**, Sayı: 3, 2016, s. 59 – 73.
- Köksal, İsmail: Uygulamadaki Resmi ve Dini Nikahların Fıkhi Yönü, Kayseri: **Bilimname**, 2009/1, s. 25-41.
- Köksel, Behiye: Orhon Yazıtlarında Kadın, **E-Journal Of New World Sciences Academy (NWSA)**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011.
- Kutluay, Yaşar: **Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri**, Pınar Yayınları, İstanbul: 2003.
- Kumar, Krishan: **Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma**, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara: 1999.
- Küçükbasmacı, Gülten: “Kültürel Bellek ve Süreklilik: Kına Gecelerinden Mezuniyet Kınalarına”, **Milli Folklor**, Yıl: 28, Sayı: 112, 2016, s. 73 – 94.
- Laoust, E.: **Noces Berbères, Les Cérémonies Du Mariage Au Maroc, Édition Établie Par Cl, Lefébure**, Édisud – La Boîte À Documents, Aix-En-Provence – Paris: 1993.
- Levi-Strauss Claude: **Mit ve Anlam**, (Çev. Ş. Süer; S. Erkanlı), Alan Yayınları, İstanbul: 1986.
- Lugan, Bernard: **Histoire Du Maroc Des Origines a Nos Jours**, Ellipses, Paris: 1956.

- Maden, Ahmed: “Evlenme ve Evlenme Şekilleri”, **Türk Aile Ansiklopedisi 2**, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Yazar Birliği Vakfı: 1991.
- Manaz, Abdullah: **Dünya’da ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, Eylem Vakfı, İzmir: 1998.
- Manaz, Abdullah: **Dünya’da ve Türkiye’de Siyasal İslamcılık**, Ayraç Yayınları, Ankara: 2005
- Marshall Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara: 2009.
- Merter, Feridun: **1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler, Malatya Örneği**, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara: 1990.
- Meunier, D.: ***Le Prix Du Sang Chez Les Berbères De l’Atlas***, Imprimerie Nationale, Paris: 1964.
- Mohammadi, Abdullah: “Hazara Türklerinin Halk İnançlarında Doğum, Evlenme ve Ölüm”, **Milli Folklor**, Yıl 27, Sayı:105, 2015, s. 111 – 199.
- Monger, George: **Marriage Customs Of The World: From Henna To Honeymoons**, Abc-Clio: 2004.
- Çağatay, Neşet: **İslam Tarihi: Başlangıçtan Abbasilere Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1993.
- Njoku, R. Chijioke: **Culture and Customs of Morocco**, Greenwood Press, London: 2006.

- Ortaylı, İlber: “Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: 1, Sayı: 1, 1980, 1980, s. 32 – 40.
- Owen, M. Trefor: “Folklor ve Popüler Kültür”, (Çev. Selcan Gürçayır), **Milli Folklor**, S. 65, 2005, s. 137 – 141.
- Ögel, Bahaeddin: **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul: 2001.
- Ölmez, F. N.; Sökmen, S.: “İsparta – Gönen’de Geçmişten Günümüze Evlenme Adetleri”, **Milli Folklor**, Yıl: 24, Sayı: 95, 2012, s. 333 – 344.
- Önal, Sevda: “Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2008, s. 103 – 113.
- Önal, Sayın: **Aile Sosyolojisi Ailenin Toplumdaki Yeri**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir: 1990.
- Örnek, S. Veyis: **Türk Halk Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1995.
- Örnek, S. Veyis: **Türk Halkbilimi**, Bilgesu Yayınları, Ankara: 2014.
- Özkalp, Enver: **Sosyolojiye Giriş**, Ekin Kitapevi, Bursa: 2015.

- Pamir, Aybars: “Orta – Asya Türk Hukukunda “Töre” Kavramı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 58, Sayı: 2, 2009, s. 259 – 375.
- Peristiany, J. (Dir.): *Le prix de l’alliance en Méditerranée*, CNRS, Paris: 1989.
- Rabinow, P.; Tina, J.: *Un Ethnologue Au Maroc, Réflexions Sur Une Enquête De Terrain*, Hachette, Paris, 1988.
- Sadiqi, Fatima: **Women, gender, and language in Morocco**, Vol: I, Brill, 2003.
- Sarıbay, Ali Yaşar: **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, Alfa Yayınları, İstanbul: 2001.
- Saussure, Ferdinand: **Genel Dilbilim Dersleri**, (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul: 2001.
- Selçuk, Ali: “Horasanda Eren Anadolu’da Evliya: Acısı Sıraç Köyü Örneğinde Kahraman Atalar Kültü”, **Milli Folklor**, Yıl: 22, Sayı: 87, 2010, s. 136 – 147.
- Serin, Yaşar: Türk İnanç Geleneğinde “Hayat Ağacı” Örgesinin Kullanım Şekli ve Günümüze Uyarlanması, **Altıncı Şehir Dergisi**, Sayı: 8, Sivas, 2002.
- Soylu, Sıtkı: “Mut Düğünlerinde Düğün, Tören ve Süreleri” **Türk Folklor Araştırmaları**, Cilt: 14 (287), 1973.

- Söylemez, Mehmet Mahfuz: Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri, **Milel ve Nihal İnanc, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2014, s. 9 – 50.
- Şentürk, Ahmet: “Malatya’da Kız Kaçırma”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Cilt: 13 (266), 1971.
- Şentürk, L.; Yazıcı, S.: **İslam İlmihali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2011.
- Talas, Mustafa: “Mehmet Eröz’de Türklerde Totemizm İzleri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:16, 2004, s. 283 – 289.
- Tan, Zeki: Kur’an Öncesi Arap Toplumunun Örf ve Adetlerini Bilmenin Kur’an’ı Anlamadaki Rolü: Kurban Örneği, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 32, 2011, s. 143 – 185.
- Tanyol, Cahit: **Örf ve Adetler Sosyolojisi Bakımından San’at ve Ahlak**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 1958.
- Tarhan, Nevzat: **Evlilik Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul: 2009.
- Tezcan, Mahmut: **Kültürel Antropoloji**, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara: 1996.
- Tezcan, Mahmut: **Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri (Sosyo – Kültürel Antropolojik Yaklaşım**, Natürel Yayınları: Ankara: 2003.

- Tezcan, Mahmut: “İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 1976, s. 415 – 426.
- Tezcan, Mahmut: **Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği (Kültürel Antropolojik Yaklaşım)**, Kültür Bakanlığı, HAGEM Yayınları, Ankara: 1998.
- Tuna, Erhan: **Şamanlık ve Oyunculuk**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul: 2000.
- Tuna, S. Turhan: “Türk Dünyasındaki Düğünlerde Koltuklama ve Kırmızı Kuşak Bağlama Geleneği”, **Bilig**, Sayı: 38, 2006, s. 149 – 160.
- Türkan, Kadriye: “Türk Dünyası Masallarından Yansıyan Şaman Olgusu”, **Bilig**, Sayı: 74, 2015, s. 219 – 238.
- Uysal, Yavuz: “Gazipaşa Folkloru/Geçiş Dönemi Adetleri”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 3, 2009, s. 209-224.
- Ünal, Asife: **Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam’da Evlilik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1998.
- Ünal, Vehbi: “Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 26, 2003, s. 588 – 602.
- Verdier, Y.: *“Façons De Dire, Façons De Faire, La Laveuse”, La Couturière, La Cuisinière*, Gallimard, Paris: 1999.

- Wallace B. S.; Wolf A.: **Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi**, Doğu Batı Yayınları, Ankara: 2012.
- Westermarck, Edward: “Ritual and Belief in Morocco: (Routledge Revivals)”, Vol: II, **Routledge**, 2013.
- Williams, Victoria: **Celebrating Life Customs around the World: From Baby Showers to Funerals**, Vol: III, ABC-CLIO: 2016.
- Yakıcı, Ali: Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri, **Milli Folklor Dergisi**, Sayı: 11, 1991, s. 34 – 35.
- Yargı, Mehmet Ali: “Suudi Arabistan’da Evlenme İşlemleri”, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 40, 2011, s. 167 – 186.
- Yasa, İbrahim: **Türkiye’de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bunlarla İlgili Bazı İdari Meseleler**, TODAİ Yayınları, Ankara: 1962.
- Yıldırım, Dursun: “Sözlü Gelenek Kültürü”, **Milli Folklor**, Sayı: 1, 1989, s. 6 – 7.
- Zengin S. Ergin: **Öznenen Nesneye: Söylem Analizi Üzerinden Hayvanın Değişen Statüsü Hakkında Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.